

**GÜNCEL CAMİ YAPILAŞMASININ
KULLANICILARI AÇISINDAN BİÇİMSEL VE
İŞLEVSEL DEĞERLENDİRİLMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Ahmet Enis TÜFEKÇİOĞLU**

Anabilim Dalı : MİMARLIK

Programı : BİNA BİLGİSİ

MAYIS 2003

**GÜNCEL CAM YAPILAŞMASI NIN
KULLANICILARI AÇISINDAN BİÇİMSEL VE
İŞLEVSEL DEĞERLENDİRİLMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
M. Murat Ahmet Enis TÜFEKÇİ OĞLU
(502991134)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 5 Mayıs 2003
Tezin Savunulduğu Tarih : 26 Mayıs 2003**

**Tez Danışmanı : Doç. Dr. Sinan Mert ŞENER
Diğer Jüri Üyeleri Prof. Dr. Gül den ERKUT (İ. T. Ü)
Doç. Dr. Murat SOYGENİŞ (Y. T. Ü)**

MAYIS 2003

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanması sırasında tez danışmanlığımı üstlenen değerli hocam Doç. Dr. Sinan M. ŞENER'e, çalışmam sırasında benden desteğini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Mayıs, 2003

A. Enis Tüfekçi oğlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam	2
1.3. Yöntem	2
2. MİMARİ YAPI BİRİMİ OLARAK CAMİ VE GELİŞİM SÜRECİ	3
2.1. Caminin Tanımı ve Bölümleri	3
2.2. Cami Tipolojisi ve Gelişim Süreci	4
2.2.1. İlk Cami Tipleri	4
2.2.2. Anadolu-Türk Cami Tipleri	7
2.2.3. Osmanlı Cami Tipleri	8
2.2.3.1. Çok Ayaklı Camiler	8
2.2.3.2. Tek Kubbeli Camiler	9
2.2.3.3. İki Fonksiyonlu Camiler	10
2.2.3.4. Anıtsal Camiler	11
2.3. Modern Cami Anlayışının Türkiye'deki Örnekleri	15
3. 1950 SONRASI TÜRKİYE'DEKİ GÖÇ VE PLANSIZ KENTLEŞMENİN CAMİ YAPI MSÜRECİNE ETKİLERİ	23
3.1. Global Anlamda Kentleşme ve Türkiye'deki Yansıması	23
3.1.1. Tarihsel Gelişim	24
3.1.2. Türkiye'deki Kentleşme Deneyimi	26
3.1.3. Kentleşmenin Nedenleri	28
3.1.3.1. Ekonomik Nedenler	28

3.1.3.2 Teknolojik Nedenler	29
3.1.3.3 Siyasal Nedenler	29
3.1.3.4 Sosyo-Psikolojik Nedenler	29
3.2 1950' den Günü müze Türkiye' deki Göçler ve İstanbul' un Yeri	30
3.2.1. Nüfus Artışı ve Göç	31
3.2.2 İstanbul' un Demografik Değişimi	34
3.2.3. Göçün Sonuçları ve Gecekondulaşma	38
3.2.4. Çözüm Önerileri	41
3.3. Göç Sonucu Oluşan Plansız Kentleşmenin Cami Yapım Sürecine Etkileri	42
3.3.1. Kent Kuralları ve Osmanlı' da Cami Yapım Süreci	42
3.3.2. Cumhuriyet Dönemi Cami Yapım Süreci	44
3.3.3. Günü müzdeki Cami Yapım Süreci ve Oluşumu	45
4. 1980 SONRASI İSTANBUL SURDULUŞI NDA YAPILAN CAMİLERDE MİMARİ BOZULMALAR VE KULLANICILARIN BAKIŞI	51
4.1. Mimarî Bozulmaların Caminin Gelişim Süreci İçindeki Yeri	52
4.1.1. Uzak Perspektif	53
4.1.2. Yakın Perspektif	55
4.2. Cami Kullanıcılarının Çevreye ve Cami Yapısına Bakışı	57
4.2.1. Bayrampaşa İlçesinin Profili	58
4.2.2. Anket Değerlendirmesi	59
4.2.2.1. Kullanıcıların Genel Bakışı	59
4.2.2.2. Kullanıcıların Binaya Özel Bakışı	68
5. SONUÇ	69
KAYNAKLAR	72
EKLER	76
ÖZGEÇMİŞ	104

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 3.1 Anadolu'nun Demografik Gelişimi	27
Tablo 3.2 Coğrafi Bölgelerin Kentleşme Düzeyleri	28
Tablo 3.3 Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu	32
Tablo 3.4 İstanbul'un Göç Aldığı Bölgeler ve Granları	35
Tablo 3.5 İstanbul İlinde Yıllık Nüfus Artış Oranı	36
Tablo 3.6 İstanbul İlının Nüfus Büyüklüğü	36
Tablo 3.7 İstanbul İlının Nüfus Değişimi	37
Tablo 3.8 Göç Alan İller	38
Tablo 3.9 İstanbul İlçe Nüfuslarına Göre Cami Sayılarının Karşılaştırılması	47
Tablo 4.1 Anket Sorusu 1	60
Tablo 4.2 Anket Sorusu 2	60
Tablo 4.3 Anket Sorusu 3	61
Tablo 4.4 Anket Sorusu 4	62
Tablo 4.5 Anket Sorusu 5	63
Tablo 4.6 Anket Sorusu 6	64
Tablo 4.7 Anket Sorusu 7	64
Tablo 4.8 Anket Sorusu 8	65
Tablo 4.9 Anket Sorusu 9	67
Tablo 4.10 Anket Sorusu 10	68

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1 : Hz. Muhammed'in Mîdîne'deki evinin plan ve perspektifi [2,4]	5
Şekil 2.2 : Kûfa Camii (638) Plan [2].....	6
Şekil 2.3 : Amr Camii (673) Plan [4].....	7
Şekil 2.4 : Sivas Uu Camii (X. YY) Plan [4]	7
Şekil 2.5 : Kayseri Hacı Kılıç Camii (1275) Plan [4].....	8
Şekil 2.6 : Bursa Uu Camii (1399) Plan ve Kesiti [2].....	9
Şekil 2.7 : Bursa Alaaddin Camii (1335) Plan ve Kesiti [2].....	9
Şekil 2.8 : Bursa Yıldırım Beyazıt Camii (1390) Plan ve Kesiti [2].....	10
Şekil 2.9 : Bursa Yeşil Camii (1421) Plan ve Kesiti [2].....	10
Şekil 2.10 : Bursa Mirat Hüdavendigar Camii (1363) Plan ve Kesiti [2].....	10
Şekil 2.11 : Edirne Üç Şerefeli Camii (1447) Plan ve Kesiti [2].....	11
Şekil 2.12 : İstanbul Atik Ali Paşa Camii (1497) Plan [4].....	12
Şekil 2.13 : İstanbul Beyazıt Camii (1506) Plan ve Kesiti [2,4].....	12
Şekil 2.14 : İstanbul Şehzade Camii (1548) Plan ve Kesiti [4].....	13
Şekil 2.15 : İstanbul Süleymaniye Camii (1557) Plan ve Kesiti [4].....	13
Şekil 2.16 : Edirne Selimiye Camii (1574) Plan ve Kesiti [4].....	14
Şekil 2.17 : İstanbul Nûr-u Osmaniye Camii (1755) Plan [2].....	14
Şekil 2.18 : İstanbul Nusretiye Camii (1826) Plan ve Kesiti [8].....	15
Şekil 2.19 : İstanbul Kınalıada Camii (1964) Plan ve Görünüşü [16].....	16
Şekil 2.20 : İstanbul Kınalıada Camii (1964) Fotoğrafları [16].....	16
Şekil 2.21 : Çanakkale Çan Camii (1970) Plan ve Görünüşü	17
Şekil 2.22 : Çanakkale Çan Camii (1970) Fotoğrafları.....	17
Şekil 2.23 : Ankara TEK Camii (1988) Plan ve Kesiti [16].....	18
Şekil 2.24 : Ankara TEK Camii (1988) Fotoğrafı [16].....	18
Şekil 2.25 : Ankara TBMM Camii (1990) Kesiti [16].....	19
Şekil 2.26 : Ankara TBMM Camii (1990) Mhrap Duvarı [16].....	19
Şekil 2.27 : İstanbul Sabri Arıam Vakfı Camii (1994) İç ve Dış Görünüşü [21]	20
Şekil 2.28 : İstanbul Mehmet Efendi Camii (1997) Fotoğrafı [21].....	20
Şekil 2.29 : Ankara Batıkent Camii Fotoğrafı [49].....	21
Şekil 2.30 : Ankara Batıkent Camii Plan ve Görünüşü [49].....	21
Şekil 2.31 : Akçakoca Merkez Camii Fotoğrafı	22
Şekil 2.32 : Derinkuyu Minareli Camii Fotoğrafı.....	22
Şekil 3.1 : İstanbul Bayrampaşa sentinden bir görünüş.....	30
Şekil 3.2 : Minarsız üretilmiş bir konut.....	31
Şekil 3.3 : Türkiye'de 1980 Öncesi Ana Göç İstikametleri [19].....	33
Şekil 3.4 : Sokullu Külliyesi, Lüleburgaz [52].....	41
Şekil 3.5 : Bayrampaşa'da Yapılmış Btişik Nizam Camii Örneği.....	48
Şekil 3.6 : Ankara'da bahçesine baz istasyonu takılmış bir camii [54].....	49
Şekil 4.1 : Btişik nizama yapılmış camii	54
Şekil 4.2 : Minare şeklinde yorumlanmış ağırlık kuleleri	55
Şekil 4.3 : Cephesine minare resmi işlenmiş camii	56
Şekil 4.4 : Camii cephesinde keşerinin kullanımı	57

GÜNCEL CAMİ YAPILAŞMASI NIN KULLANICI LARI AÇISI NDAN Bİ Çİ MSEL VE İŞLEVSEL DEĞERLENDİ Rİ L MESİ

ÖZET

1950 sonrası Türkiye’de artan göç, beraberinde plansız kentleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Kentlerde oluşan gecekondu olgusu, çevresiyle beraber dinamikleri de bozulmalara yol açmıştır.

Bu çalışmada amaçlanan ise göç sonucu değişen yapı üretim süreçlerinin güncel cami uygulamalarına etkisinin araştırılması, bozulmaların ortaya konması ve cami kullanıcıları açısından biçimsel ve işlevsel değerlendirilmesidir.

Tez, beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin amacı, kapsam ve yöntemi açıklanmaktadır.

İkinci bölümde, cami tipleri İslamiyet’in doğuşundan itibaren günümüze kadar incelenirken, yapı miteknojileri ve tipolojik veriler ortaya konmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi’nde yapılmış modern anlayışa uygun cami örnekleriyle de günümüz yapı üretimiteknojileri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, cami yapım sürecinde etkili olan göç ve plansız kentleşmenin gelişimi anlatılmıştır. Bu aşamada, kentleşmenin Dünyada ve Türkiye’de geçirdiği evreler nedenleri ile ortaya konmuştur. Cami yapım süreçlerinin Osmanlı Dönemi’nden günümüze değişimsüreci açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde, günümüzde yapılmış camilerdeki dinamik bozulmalar ve nedenleri, örneklerle gösterilmiştir. Camilerin yapım süreçlerinde aktif rol oynayan kullanıcıların bakış açısını ortaya koymak için Bayrampaşa ilçesinde yapılan anket sonuçları değerlendirilmiş ve grafiklerle sunulmuştur.

Sonuç bölümünde ise günümüz canı yapı msüreçleri nin daha sağlıklı nasıl işleme si gerekti ği konusunda öneriler ortaya konmuştur. Ayrıca, kullanıcıların bakış açısı, canı llerdeki m mari bozul nalarla beraber genel bir değerlendir meye alınmıştır.

FORMAL AND FUNCTIONAL EVALUATION OF THE ACTUAL MOSQUE BUILDING BY THE SIDE OF USERS

SUMMARY

With the increasing value of migration in Turkey, corrupted urbanization has occurred. The squatters in the city have caused corrupted milieu with the religious architecture.

The aim in this work is to study the affects of mosque construction processes, changed with the migration, in the actual mosque application, to expose corruptions and to evaluate by the users in formal and functional way.

The study contains five chapters. At chapter one, general explanations related to the subject are given, aims are mentioned and method is given.

At chapter two, with the search of evolution of the mosque building from the first samples to recent ones, construction technologies and typological data is given. Furthermore, with the contemporary mosque samples that built in the Republic Period, the knowledge of actual construction technologies is given.

At chapter three, the evolution of the mosque construction process that affected by migration and corrupted urbanization, is explained. In this stage, the evolution of the urbanization in the World and Turkey is exposed with the causes. The mosque construction process from Ottoman to day is explained.

At chapter four, the architectural corruption in the actual mosques and reasons are shown with the samples. The results and the graphics of the questionnaire, which made in Bayrampaşa to figure out the viewpoint of the users who make a part in construction process, are presented.

In the conclusion, suggestions for the right way for the actual mosque construction processes are indicated. Furthermore, the viewpoints of users with the corruption in mosque architecture are evaluated in general.

BÖLÜM1

GİRİŞ

1.1. Amaç

Günü müze kadar değişik dönemlerde, değişik coğrafyalarda her kültür kendine özgü cami yapı şekilleri sergilemiştir. Bütün bu dönemlerde cami, üstlendiği anlam gereği döneme göre yapı üretme tekniklerinin en ilerilerinin kullanıldığı ve en çok özen gösterilen yapı birini olarak görülmektedir. Bu konuda Mimar Sinan'ın tek kubbe ile merkezi bir mekan birliğini amaçlamış olması, zamanının yapı üretimi teknolojisi de bir adımleriye götürdüğü açıktır.

Günümüzde ise genel olarak cami yapımsüreci, Sinan'ın dönemindeki ilerlemeyi ve günümüzün yapı teknolojisi göz önüne alacak olursak çağın çok gerisinde kalmıştır. Yaşadığımız çağın gereği, yapı üretimi teknolojisi ve tasarimanlayışı ile ortaya konmuş nadir eserler bile toplumun çoğu tarafından yadırganıyorsa, ortada kültürel ve sosyal sorunlar olduğunu kabul etmek gerekir. Klasik Osmanlı Dönemi camilerinin sanata ve akla dayanan gelişimsürecini göz ardı edip sadece biçimsel olarak kopyalarının üretiliyor olması ise yaşadığımız şehirlerin önemli bir donatısı ile birlikte bozulduğunu ortaya koyuyor. Bu bozulmanın 1950 sonrası Türkiye'de artan göç ve hızlı kentleşme ile çok yakından ilişkisi vardır.

Bu çalışmada amaçlanan ise göç sonucu değişen yapı üretme süreçlerinin güncel cami uygulamalarına etkisinin araştırılması, bozulmaların ortaya konması ve cami kullanıcıları açısından biçimsel ve işlevsel değerlendirilmesidir.

1.2 Kapsam

Bu çalışmada öncelikle cami ve gelişimsüreci, ilk cami tiplerinden günümüzdeki modern cami anlayışına kadar, incelenerek geçilen evrelerin özellikleri ortaya konulmuştur. Daha sonra; 1950 sonrası Türkiye’de artan göç incelenerek cami yapım sürecine etkileri araştırılmıştır. Bu bölümde özellikle İstanbul’un aldığı göç üzerinde durulmuştur. 1980 sonrasında Bayrampaşa ilçesinde yapılan camilerdeki oransal ve biçimsel bozulmalar ortaya koyulmuş, kullanıcıların bakış açısını değerlendirmek üzere bölgede 77 kişi ile anket yapılmıştır.

1.3 Yöntem

İlk bölümde, cami tipleri İslamiyet’in doğuşundan itibaren günümüze kadar incelenirken, yapımteknolojileri ve tipolojik veriler ortaya konmaktadır. Burada verilen örnekler plan, kesit ve fotoğraf destekli anlatılırken son dönemde yapılmış modern anlayışa uygun cami örnekleriyle de günümüz yapı üretim teknolojileri hakkında bilgi verilmiştir. Günümüzde üretilmekte olan camilerdeki oransal ve biçimsel deformasyonun nedenlerini ortaya koymak için ise göç ve hızlı kentleşme olgusu sayısal verilerle incelenmiştir. Araştırma bölgesinden edinilen bilgilerle cami yapım süreçlerinde izlenen yollar ortaya konmuş ve bu yollarla üretilmiş camilerdeki deformasyonlar bilgi fişleri ile birlikte sunulmuştur. Bu aşamada bölgede cami kullanıcılarının çevreye ve cami yapısına bakışını sorgulayan bir anket çalışması yapılmıştır. Anketten çıkan sayısal veriler tablolar halinde sunulmuştur ve yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise günümüz cami yapım süreçlerinin daha sağlıklı nasıl işlemesi gerektiği konusunda ve kullanıcıların bakış açısının genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

BÖLÜM2

MİMARİ YAPI BİRİ Mİ OLARAK CAMİ VE GELİŞİMSÜRECİ

2.1. Caminin Tanımı ve Bölümleri

İslamiyet'in doğuşu ile beraber toplu ibadet etme işlevini üstlenen dini yapı birini ilk devirlerde “mescid-ül-ca mi” olarak adlandırılırken günümüzde değişerek “Ca mi” adını aldı. Aslında çok daha genel bir anlam taşıyan ve “ibadete ayrılmış yapı” demek olan “mescit” kelimesi ise Türkçe’de, mahalle içlerindeki küçük ibadet evlerinin adı olarak kaldı [15].

Caminin, İslamiyet'in doğuşundan günümüze geçirdiği evreleri incelemeden önce genel olarak içerdiği bölümleri ve işlevlerini açıklayalım

- Hari m Ca mi yi, çevredeki evlerden ve günlük hayatın gürültüsünden ayıran; gerektiğinde yangınlardan koruyan duvarlarla çevrili dış avlu [18]
- Harem Ortasında genellikle bir şadırvan olan, revaklarla çevrelenmiş iç avlu [18]
- Revak: Büyük camilerin ve medreselerinin iç avluları etrafında bulunan üstü örtülü, önü açık mekanlardır. Zeminden yüksekte yapılabilen revaklar, halkın güneşten ve yağmurdan korunmasını ve ca mi dolduğunda halkın dışarıda ibadet etmesini sağlar.
- Şadırvan: İç avlunun ortasında abdest almak için yapılan çeşme.
- Sertak: Revak kemerlerinin kapıya rastlayan orta kısımdaki daha büyük ve yüksek olan ve ‘baş kemer’ anlamına gelen kısımdır.
- Son Cemaat Yeri: Revakın ca mi ye bitişik olan bölümünde namaza geç kalınlar için yapılan bölüm
- Taç Kapısı: Caminin cümle kapısı adı verilen ‘taç kapısı’, son cemaat yerinin ortasında bulunan geniş ve yüksek kemerli kısımda yer alır.

- Mükebbire: Son cemaat yerinin camiye bitişik olan duvarının üzerinde, inanın tekbirlerini arkada namaz kılanlara tekrarlanması için müezzinlere ayrılan bölüm
- Sahın: Caminin, namaz kılınan bölümüdür. Genellikle bir orta bölümle yan bölümlere ayrılır. Bu yan bölümlere yan sahnın adı verilir. Genellikle daha geniş olan orta sahnın üzeri bir kubbe ile, yan sahnlar yarımkubbelerle örtülüdür.
- Mihrap: Kible tarafında camii duvarının orta yerinde bir niş şeklinde bulunan inanın namaz kıldığı kısımdır.
- Minber: Kibleye bakan duvarın üzerinde mihrabın sağında bulunur, hatibin çıkıp vaiz verdiği, hutbe okuduğu merdivenli kürsüdür.
- Mahfil: Camiye gelen hükümdarların namaz kılınmaları için ayrılmış etrafı parmaklıkla çevrili, yerden yüksek kısımlardır. Camii içinde ayrıca bir kadınlar mahfili ile yan tarafta müezzin mahfili de bulunabilir.
- Minare: Namaz vaktinin geldiğini bildirnek için müezzinin çıkıp ezan okuduğu, yüksek ve ince yapılı kuledir.
- Şerefe: Namaz zamanlarını bildirnek için minarenin üzerinde müezzinin ezan okuduğu yerdir.

2.2 Camii Tipolojisi ve Gelişim Süreci

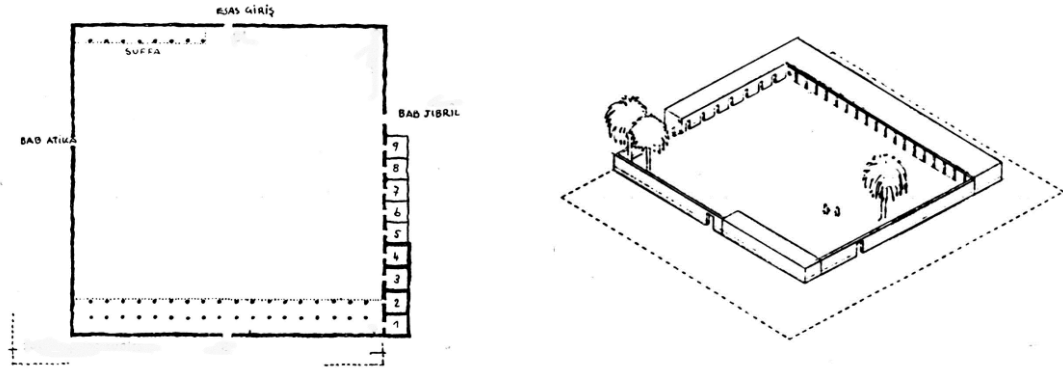
Bu bölümde ilk İslam mabetlerinden günümüze kadar gelen camii tipolojileri incelenirken daha çok Türk dinî mimarisi üzerinde durulmuştur.

2.2.1 İlk Camii Tipleri

İslamiyet'in doğuşuyla beraber ilk ibadet mekânı, Hz. Muhammed'in Mekke' den Medine' ye yaptığı Hicret' ten sonra ortaya çıkmıştır. Mekke- Medine yolu üzerinde Kuba köyünde, 623 yılında yapılan Hz. Muhammed'in evi, ilk camii olarak kabul edilmiştir.

İlk defa Creswell, Peygamberin Medine'deki evinin planının tespitini yapmaya çalışmıştır [4]. Bu ev, yüksek duvarla çevrili kare bir avlunun etrafında yer alan küçük odalardan ibaretti. Çevre duvarlarının alt kısımları taştan, üst kısımları da güneşte kurutulmuş tuğladan yapılmıştır. Üç girişi olan bu avluda Hz. Muhammed ve eşlerinin evleri bulunmaktaydı. E. Deez' göre bu ilk camii; "Hz. Muhammed'in

Medine’de inşa ettirdiği ev, Arabistan’da alışılmış ve tatbik edilmekte olan Dar tipindedir (Şekil 2.1). Dar, etrafı tuğla duvarlarla çevrili açık bir avlu ve bu avlunun iç duvarı boyunca sıralanmış bir takım ikamet ve servis odalarından oluşur” şeklindeydi [6]. Hz. Muhammed öldükten sonra naşının bu eve gömülmesi ile ev tam manasıyla bir ibadet yeri olarak kullanılmaya başlandı ve “Medine Mescidi” olarak anılmaya başlandı. Daha sonra yapılan birçok cami de bu ilk caminin planşemasının kullanılmaya çalışıldığını görülmektedir.

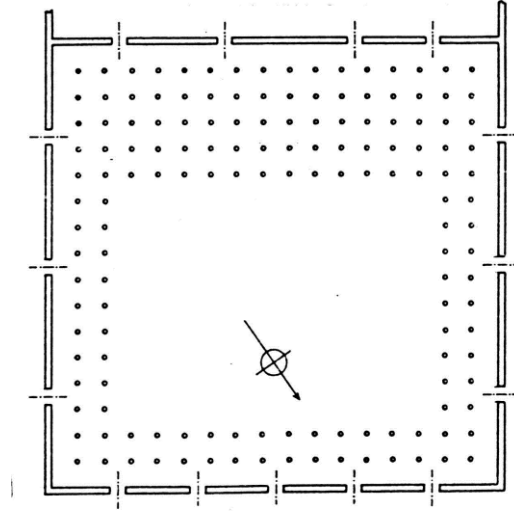

Şekil 2.1 Hz. Muhammed’in Medine’deki evinin plan ve perspektifi [2,4]

Hz. Muhammed’den sonra gelen ilk halifeler; Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer devrinde İslam ordularının Mezopotamya ve Mısırda işgal ettikleri topraklarda ordugah tipi camiler yapılmaya başlandı. Suriye şehirlerini zapt eden Müslümanlar ise ilk zamanlar cami binasına olan ihtiyaçlarını, mevcut Hristiyan kiliselerini camiye çevirerek gidermişlerdir.

İlk İslam ordugah şehri Basra’da MS. 635’te kurulduğu sanılmaktadır. Hicret’in 14. yılında kurulan ilk ordugahta, açık naazgahların prototipini teşkil eden ve etrafı sadece çitle çevrili bir ibadet yeri ayrılmıştır. Daha sonra Hicretin 17. yılında MS. 638’de ikinci ordugah şehri Kufa’da kurulmuştur (Şekil 2.2) [4]. Arabistan toprakları dışında kurulan bu ikinci ordugah şehrinde ise ibadet yeri sadece hendeklerle sınırlandırılıyordu. Kibletarafında gölgelik sağlamak maksadıyla “Zulla” tipi bir çatı bulunuyordu. Üçüncü ordugah şehri Fustat Nil nehri kenarında MS. 641-42’de Halife Ömer tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı olan caminin etrafı sokaklarla çevrili olup camiye altı kapı açılıyordu. Basra, Kufa ve Fustat’ta inşa edilmiş olan ilk camilerin birkaç ortak özelliği vardır;

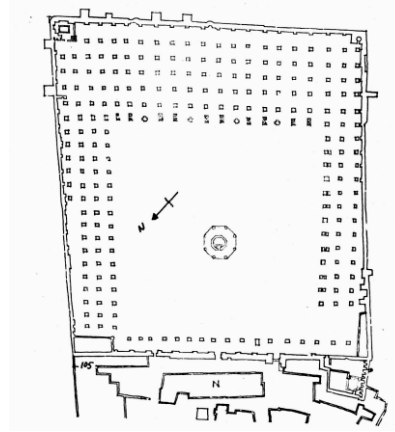
- Kare veya kareye yakın planları olduğunu,
- Basit bir duvarla, gerekirse çit veya hendekle sınırlandırılmış olduklarını,
- Kible duvarı boyunca direkli bir gölgelik oluşturulduğunu,
- Herhangi bir minberin bulunmadığını,
- Namaz sahasının uzun saflar teşkil edilmesine elverişli, kible duvarına paralel dikdörtgenler şeklinde düzenlendiğini,
- Camilerin hiç birinde ezan okumak için henüz bir minarenin mevcut olmadığını görüyoruz.

Şekil 2.2 Kufa Camii (638) Planı [2]

Ezanın herhalde Mîdîne’de olduğu gibi caminin çatısı üzerinden veya sadece açık avlu halinde bırakılan kısımda okunduğu düşünülmektedir [6]. İlk minarenin ise ilk defa Mısır’da Anır Camii’nde inşa edildiğini görüyoruz (Şekil 2.3). Daha sonra Müslüman Arapların zaptettikleri Suriye topraklarında Hristiyan kiliselerine ait çankulelerini şehrin silüeti ne kattıkları anıtsallıktan etkilenerek İslamcamlarına da ezan okuma mekanı olarak kuleler eklendiği ve bu kulelere Arapça “üzerinde ışık bulunan kule” anlamına gelen “Minara” adı verildiği bilinmektedir [4].

İlk İslamcami planlarında görülen sadelik fonksiyonun minariye yansıdığını ve o dönemi için en önemli unsur olduğunun kanıtıdır. Daha sonra ortaya çıkan plan şemalarında ise fonksiyonun minariye daha az yansıdığını göreceğiz.

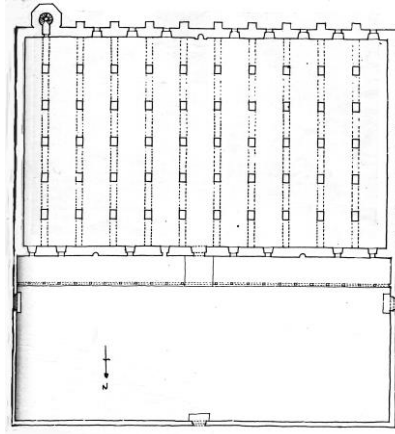

Şekil 2.3 Amr Camii (673) Plan [4]

2.2.2 Anadolu Türk Cami Tipleri

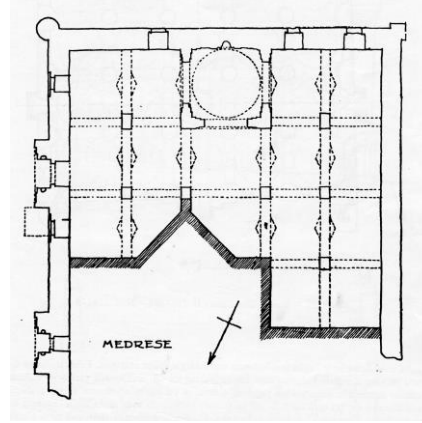
Türkler, uzun zaman Şamanizmin tesiri altında kaldıkları için MS. 3. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın ve Maniheizmin tesirinin başladığı görülür. İslam dinini kabul etmeleri ise 10. yüzyıl içinde “Tasavvuf”un meydana çıkması ile olmuştur. İslamiyet’i kabul eden Türkler Doğuya doğru ilerlemektense, Batıya, İslam dininin geldiği yere doğru ilerlediler. [4]

1071 Malazgirt Savaşı’ndan sonra Anadolu’ya yerleşen Türkler, özellikle Selçuklular, dini mimari alanında birçok eser ortaya koymuşlardır. Selçukluların Anadolu’da yaptıkları ilk camiler daha önce gördüğümüz ordugah tipi camilerde olduğu gibi büyük bir cemaat kitlesinin namaz kılmasına elverişli, “Zulla” tipi sütunlu ve düz damla örtülmüş haldeydi. Sivas Uu Camii’nin ve MS. 1156’da yapılan Konya Alaaddin Camii’nin bu tipi kabul ederek, aynı yapı tekniği ile inşa edildiğini görüyoruz (Şekil 2.4).

Şekil 2.4 Sivas Uu Camii (XI. YY) Plan [4]

Daha sonraları cami tavanlarının tonoz ve kubbelerle örtülmesiyle ikinci bir tip ortaya çıktı.[15] 13. yüzyılın başlarında da ilk defa, kare planın aksî yönünde kılıbeyle dikdörtgen şeklinde gelişmiş camilere rastlıyoruz. MS. 1248’ de yapılan Divriği Uu Camii’nde, belki de Hristiyan ibadet mekanlarının tesiri ile, “uzun saflar” prensibinden uzaklaşıldığı görülmektedir. Kayseri’de bulunan Hacı Kılıç Camii’nde ise ilk defa caminin yanındaki medreseyle ortak avluyu paylaşmış olduğunu görüyoruz (Şekil 2.5).

Şekil 2.5 Kayseri Hacı Kılıç Camii (1275) Plan [4]

2.2.3. Osmanlı Cami Tipleri

12. yüzyıl sonlarında Selçuklu Devleti zayıfladı ve İlhanlılar’ın hakimiyeti altına girdi. Bu durumdan faydalanan Anadolu’daki beylikler bağımsız birer hükümet kurdular. Kuzeybatı Anadolu’da yerleşen Osmanlılar (1299-1922) ise bu beyliklerin en önemilerindendi. [15]

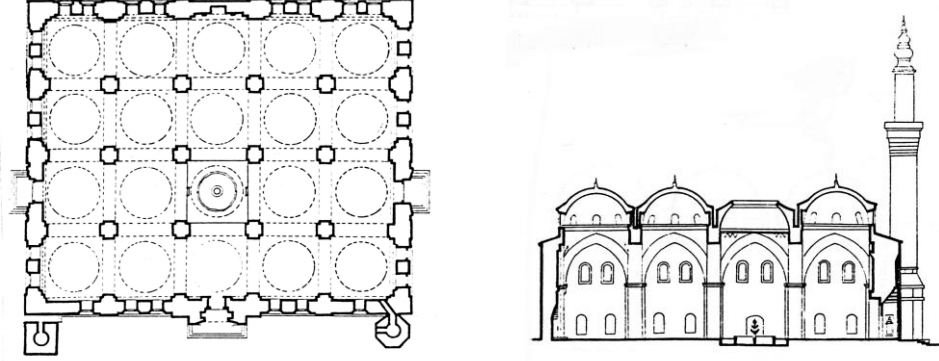
Beylikler devri sanatı, Selçuklu sanatı ile Osmanlı sanatı arasında bir geçiş dönemi sayılabilir. 14. – 15. yüzyıllar arasında beyliklerin ortaya koyduğu eserler ile son cemaat yeri ve avlu gibi birimler Türk dinî mimarisine kazandırılmıştır. Kubbe, plan içinde belirleyici bir konuma geçmiştir. Ayrıca Osmanlı mimarlığının temelini oluşturan kubbenin gelişimi bu dönemde başlamıştır. [8]

2.2.3.1. Çok Ayaklı Camiler

Selçuklular’ın da çok kullandığı Uu Cami plan şemasına uyan eserlerdir. Daha önceleri sütunlu ve düz çatılı yapılan Uu Camilerin bu dönemde ayakların üstünde tonoz ve kubbe ile yapıldığını görüyoruz 1399’da bu tipin ilk örneği Bursa’da

verilmiştir. Plan şekli ile daha önce gördüğümüz “Zulla” tipi ordugah camilere benzese de Bursa Uu Camii yapı mtekniği olarak çok ileri dedir (Şekil 2 6).

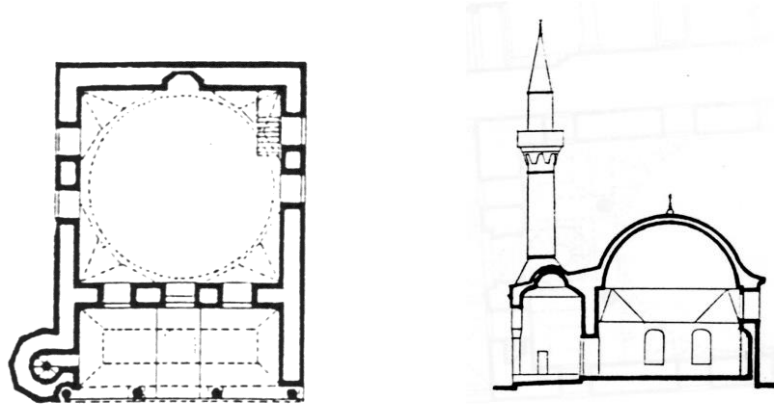
Fakat kagir ayakların iç hacmi parçalaması mekânın ve cemaatin bütünlüğünü bozmaktadır.

Şekil 2 6 Bursa Uu Camii (1399) Plan ve Kesiti [2]

2 2 3 1. Tek Kubbeli Camiler

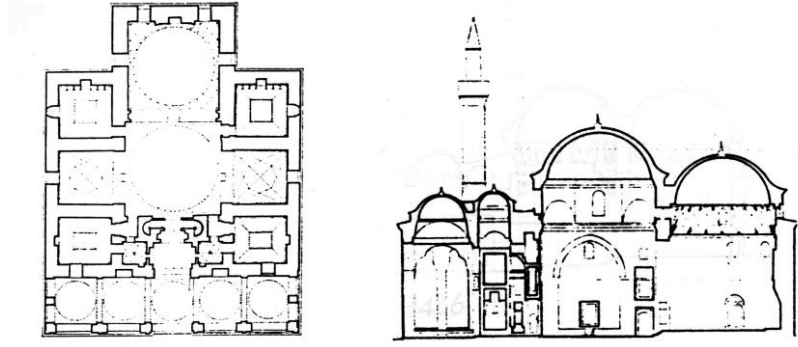
Genellikle kare planlı ve küçük camilerdir. Uu Cami Tipinde cemaatin bütünlüğünü bozan ayakların, Tek Kubbeli Cami Tipiyle beraber ortadan kalkması merkezi mekan anlayışına doğru bir gelişme olduğunu gösteriyor. Bu tipin ilk örneğini Bursa’da Alaaddin Camii ile görülmektedir. Kare plan üstüne küre parçası formunda bir kubbenin oturtulması ile oluşan camide kare ve daire geçişi için hacmin dört köşesine üçer üçgen satıh yerleştirilmiştir. İlk son cemaat yeri birini de bu cami ile karşı karşıya çıkmaktadır. Bu tipin İstanbul’daki ilk örneği ise 1491’de yapılan Fırzağa Camii’dir. Bu camide kareden daire planlı kubbeye pandantif kullanılarak geçilmiştir.

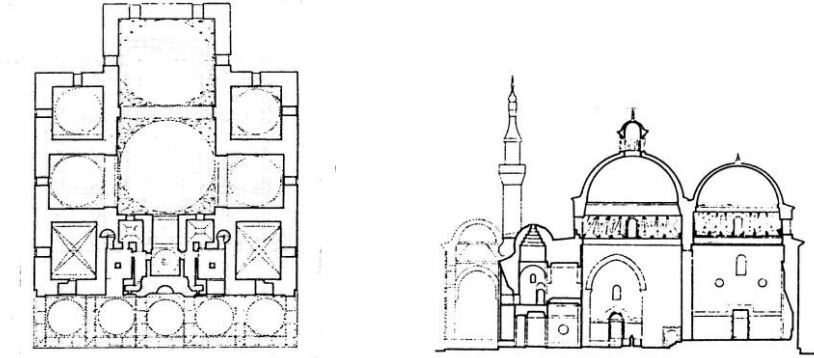
Şekil 2 7 Bursa Alaaddin Camii (1335) Plan ve Kesiti [2]

2.2.3.2 İki Fonksiyonlu Camiler

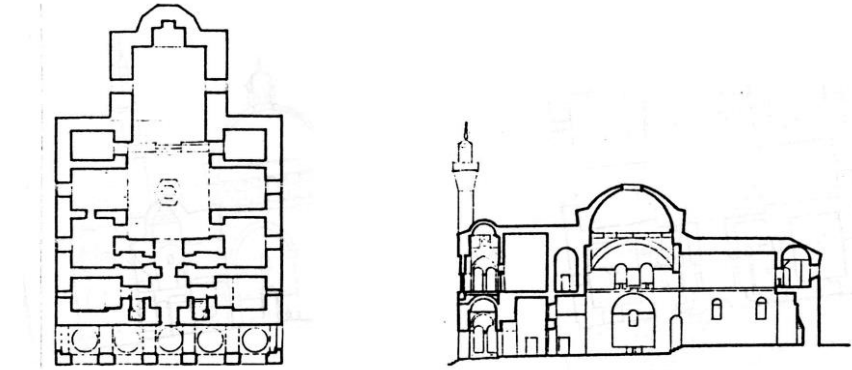
Büyük bir cemaat kitlesi için düşünülmüş, hatta camilik fonksiyonunun ikinci, üçüncü planda olduğu, ters T plan şemasına sahip olan camilerdir. Bu tip cami planları yine diğer tiplerde olduğu gibi ilk kez Bursa'da görülmeye başlanıyor. Bursa Yıldırım Beyazıt Camii (1390), Bursa Yeşil Camii (1421), ve Bursa Mırat Hüdavendigâr Camii (1363) bu tipin en önemli örnekleridir (Şekil 2.8, 2.9, 2.10).

Şekil 2.8 Bursa Yıldırım Beyazıt Camii (1390) Plan ve Kesiti [2]

Şekil 2.9 Bursa Yeşil Camii (1421) Plan ve Kesiti [2]

Şekil 2.10 Bursa Mırat Hüdavendigâr Camii (1363) Plan ve Kesiti [2]

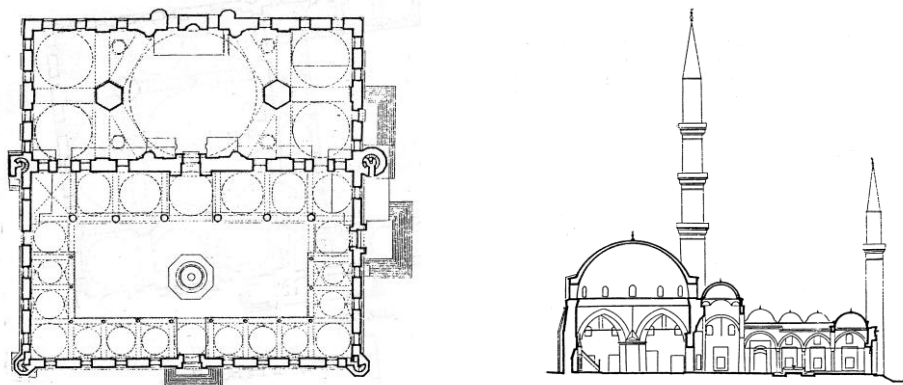
I. Murat Camii'nde, dikdörtgen plan üzeri tonozla, Yıldırım Beyazıt ve Yeşil Camii'de kare plan üzeri kubbe ile örtülerek birer küçük cami oluşturulmuş ve aynı aks üzerinde üçünde de kare planlı, kubbeli daha yüksek bir kısımda bulunmaktadır. Bu kısmın zemini cami zemininden birkaç basamak altta olup, ortasında bir de havuz bulunmaktadır. Bu hacmin sağında ve solunda bulunan dikdörtgen birimler tonozla, kare birimler de kubbe ile örtülerek zeminin camii zemininden birkaç basamak yükseltilmiştir. Bu tipte havuzlu orta kısım cami ve yan bölümler arasında bir merkez görevi görmektedir. [4]

Mimar Sedat Çetintaş'ında ifade ettiği gibi bu tiplerin "sivil mimari"ye daha yakın bulundukları kabul edilmektedir.

2.2.3.3. Anıtsal Camiler – Klasik Osmanlı

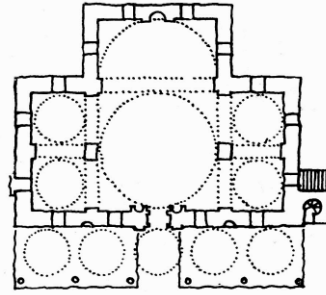
Osmanlıların büyük cemaat kitlelerinin namaz kılmasına elverişli cami tipi olarak Ulu Camii plan şemasını, cemaati parçalamadan tek kitle halinde namaz kılmasını sağlaması için ise Tek Kubbeli Camii plan şemalarını geliştirdiklerini gördük. Klasik Dönemde, yapı tekniklerinin gelişmesiyle, ortaya çıkan ve daha önceki tiplerin bir sonraki aşaması olan Anıtsal Camii tipi ile de cemaati tek bir büyük kubbe altında toplamak yoluna gidilmiştir.

Bu arayışların sonucunu Edirne' de yapılan Üç Şerefeli Camii'nde (1447) görüyoruz (Şekil 2.11). Plan şeması olarak kible duvarına paralel dikdörtgene dönülmüş olması dikkat çekicidir. Camii kütesine ilk kez burada görülen, üç tarafı şadırvanlı ve iki minareli bir avlu eklenmiştir. [6] Bu avlu, caminin esas kapısı önündeki son cemaat yerinin, tekrar düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Bu son kısmın ilavesi ile, Osmanlı Klasik Camii şeklinin prototipi meydana konmuş olmaktadır. [4]

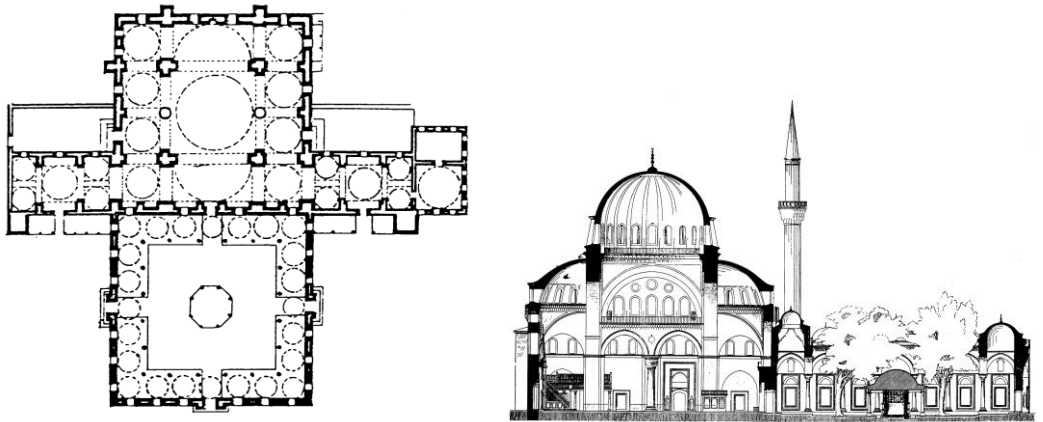
Şekil 2.11 Edirne Üç Şerefeli Camii (1447) Plan ve Kesiti [2]

İstanbul'un Osmanlılar tarafından alınmasından sonra inşa edilen Fatih Camii'nde (1471), Edirne'deki Üçşerefeli Camii'nin plan şemasının genel olarak tekrar edildiğini, fakat esas hacmin üzerinin hangi kubbe sistemi ile örtüldüğü bilinmemektedir. 1497'de İstanbul'da inşa edilen Atik Ali Paşa Camii'nde de plan şeması olarak Edirne'deki gibi dört küçük ve bir büyük kubbenin olduğunu görüyoruz (Şekil 2.12). Fakat burada esas kubbenin kible tarafında bir yarı mkubbe ile desteklenmesiyle plan genişletilmiştir. Eklenen bu yarı mkubbe ile de orta kısmın kible'ye doğru uzatılma istendiğini ve Ayasofya'da görülen yarı mkubbe tekniğinin ilk denemesinin bu camide yapıldığını görüyoruz.

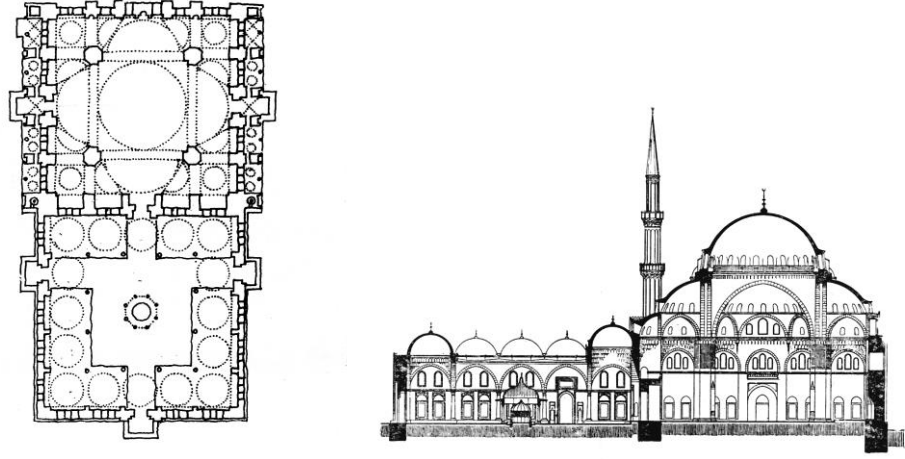

Şekil 2.12 İstanbul Atik Ali Paşa Camii (1497) Planı [4]

Kat edilen teknik ilerlemenin, merkezi kare plan şemasına yansımaları, ilerleyen dönemlerde yapılan İstanbul Beyazıt Camii (1506) ve Şehzade Camii'nin (1548) planlarında görmek mümkündür (Şekil 2.13, 2.14). Büyük cemaat kitlelerinin aynı anda ve bölünmeden namaz kılmasını sağlayan büyük cami tipinin oluşmasında bu iki örnek önemlidir.

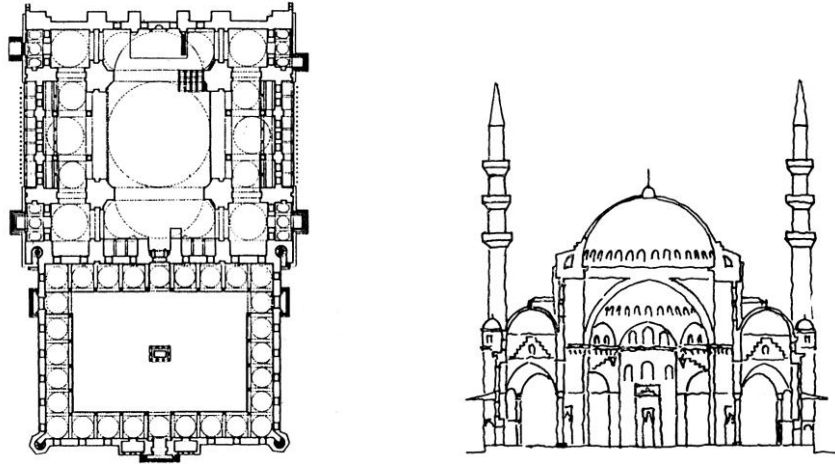

Şekil 2.13 İstanbul Beyazıt Camii (1506) Plan ve Kesiti [24]

Şekil 2 14 İstanbul Şehzade Ca mi i (1548) H an ve Kesiti [4]

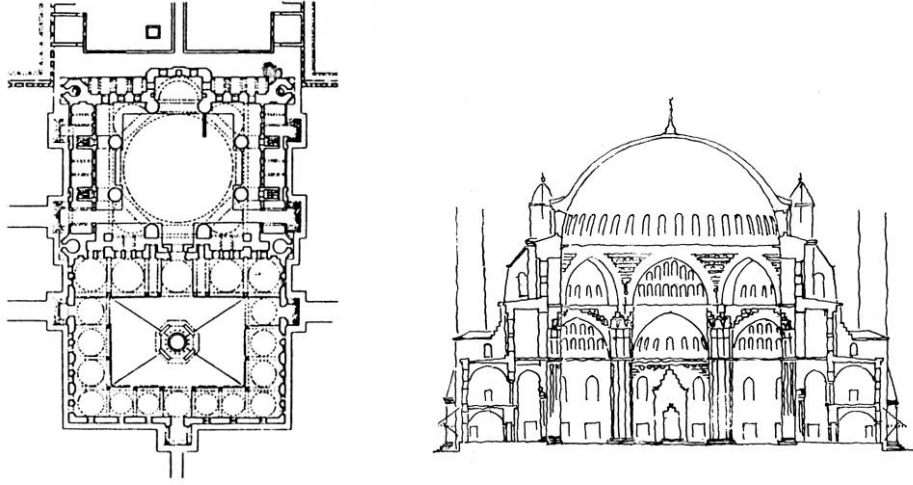
Anıtsal Ca mi Ti pi ni n ula ş t ı ğ ı en ileri yapı lar dan bi ri ni İ stan bul'da di ğe ri ni ise Edir ne'de gö rü yor u z. M i na r Si nan'a ait olan bu eser ler den İ stan bul Sü ley ma ni ye Ca mi'nde esas kubbe ni n yük ü d ö rt b ü y ü k ke mer, i ki ya rı m kubbe ve d ö rt b ü y ü k ayak la ze mi ne ak tar ı lı yor (Ş ek il 2. 15). A yn ı kubbe ni n yan la ra do ğ ru olan i t ne leri de d ı ş cephe de ze mi den i ti ba ren, ka de ne ka de ne kubbe le re do ğ ru bir le ş en payan da du var la rı ile kar ş ı la nı yor. So nu ç ta or ta ya ç ı kan ya pı da, U u Ca mi ve mer ke zi bi na ti pi ni n, ileri bir ya pı tek ni ğ i ile bir le ş ti ğ i gö r ü l mek te dir.

Şekil 2 15 İstanbul Sü ley ma ni ye Ca mi i (1557) H an ve Kesiti [4]

Si nan'ın mer ke zi plan şe ma sı ile 1567-1574 ya lla rı a ra s ı n da, Edir ne'de ya p t ı ğ ı Se li mi ye Ca mi, ken di si ni n ve O s na n l ı d i ni m i na ri si ni n en ileri ö r ne ğ i dir (Ş ek il 2. 16). Ca mi'de sek iz ayak ü ze ri ne pa dan ti fi ler le o tu ran kubbe, bi na n ı n b ü t ü n ü ne

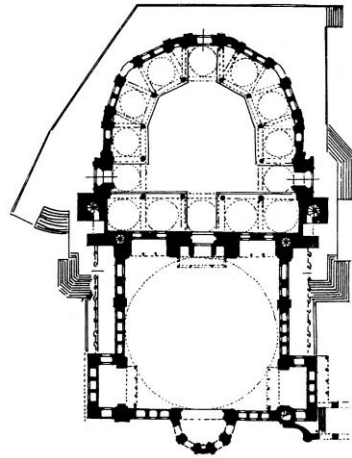
haki mdir. Tek bir ana mekan elde etme fikri açısından, iç ve dış etkileri göz önünde tutarsak ideal tipe bu eserde ulaşıldığı açıktır.

Şekil 2.16 Edirne Selimiye Camii (1574) Plan ve Kesiti [4]

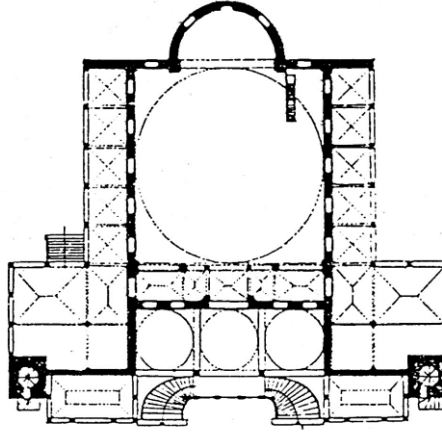
Barok ve Anpir Üslubunda Yapılan Camiler

18. yüzyıl ortasından itibaren Türk mimarisi, diğer sanat dallarıyla beraber batı üslubunun etkisi içinde kalarak camilerde birtakım örnekler meydana getirdi. O zamana kadar, Avrupa'daki Rönesans hareketinden uzak kalmış olan Türk sanatı bundan etkilenmeye başladı. Klasik şekillerden uzaklaşıldı ve Barok bir üslup hakim oldu. 1748-1755 Yılları arasında yapılan Nur-u Osmaniye Camii ise bütünüyle bu üslubun bir temsilcisidir (Şekil 2.17). Ondan sonraki eserler ise tek kubbe şemasına uygun olarak yapılan eserlerdir. (İ)

Şekil 2.17 İstanbul Nur-u Osmaniye Camii (1755) Planı [2]

Tophane’de Nusretiye (1826), Dol mabahçe’de Bezmialem Validesultan (1853); ve Ortaköy (1854) camileri ise Türk- Anpir Üslubunun uygulandı ğı başlıca örneklerdir (Şekil 2.18). Tek kubbeli olarak yapılan bu eserlerin en önemli özelli ği, çok ince mi nareleri ile son ce maat yeri üzerinde ufak bir kasır bi çi minde yapılan, padi şaha ait kasrı hü mayunlardır. [15]

Şekil 2.18 İstanbul Nusretiye Camii (1826) Planı [8]

2.2 Modern Cami Anlayışının Türkiye’deki Örnekleri

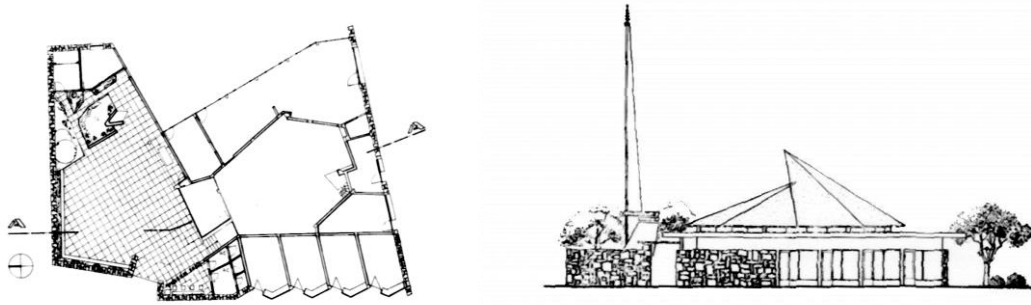
İslamiyet’in ilk dönemlerinde caminin, bir tip olarak, estetik bir kaygıdan dolayı değil, belli toplumsal gereksinimler açısından tanımlandığı söylenebilir. Yani, Arap camileriyle birlikte Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı camilerinin çıkış noktasını, başlangıçta estetik ve biçimsel kaygılardan çok işlevsel kaygılar belirlemiştir. Boyutları topluluğun boyutları tarafından belirlenen caminin Anadolu topraklarındaki gelişimi ve Klasik Osmanlı Dönemi’yle ulaştığı mekansal ve strüktürel nitelik gelişmeye açık saplantıdan uzak esnek bir tavrın sonucudur. [20]

Daha sonra Avrupa etkilerini yoğun yaşadığı dönemlerde işverenlerin biçimsel tavrı teşvik etmesiyle başlayan ve günümüzde çok kötü sonuçlara ulaşan durumu bir kaç istisna bozmaktadır. Modern cami anlayışı içinde düşünebileceğimiz: Kınalıada Camii (1964), Çan Camii (1970), TBMM Camii (1985), TEK Camii (1988), Sabri Artam Vakfı Camii (1994), Mehmet Efendi Camii (1997), Batıkent Camii, Derinkuyu Camii, Akçakoca Camii, estetik kaygının minariye yansıdığı örneklerdir.

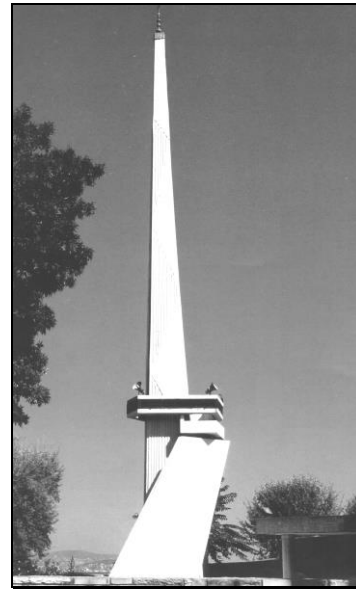
Kınalıada Camii (1964)

Kınalıada'nın ilk camisinin yapılması, 1950'lerde adanın Müslüman nüfusun artmasıyla gündeme gelmiştir. Önceleri 1958 yılında yıkılan Karaköy'deki Koca Mustafa Paşa Camii'nin malzemesiyle yapılması düşünülmüş, fakat çeşitli nedenlerden dolayı hayata geçirilememiştir. Daha sonra mimarlığını Turhan Uyaroğlu ve Başar Acarlı'nın, danışmanlığını Bülent Özer ve Turgut Söylemezoğlu'nun yaptığı bugünkü Kınalıada Camii, 1964 yılında ibadete açılmıştır. [20]

Simgesel öğelerin görüldüğü cami, iki yarımpiramitle örtülmüştür. Plan, kenarları birbirine eşit olmayan bir altıgendendir; ana kütlede kopuk bir konumda yerleştirilen minaresi ise üçgen bir tabandan oluşmaktadır. (Şekil 2 19, 2 20)

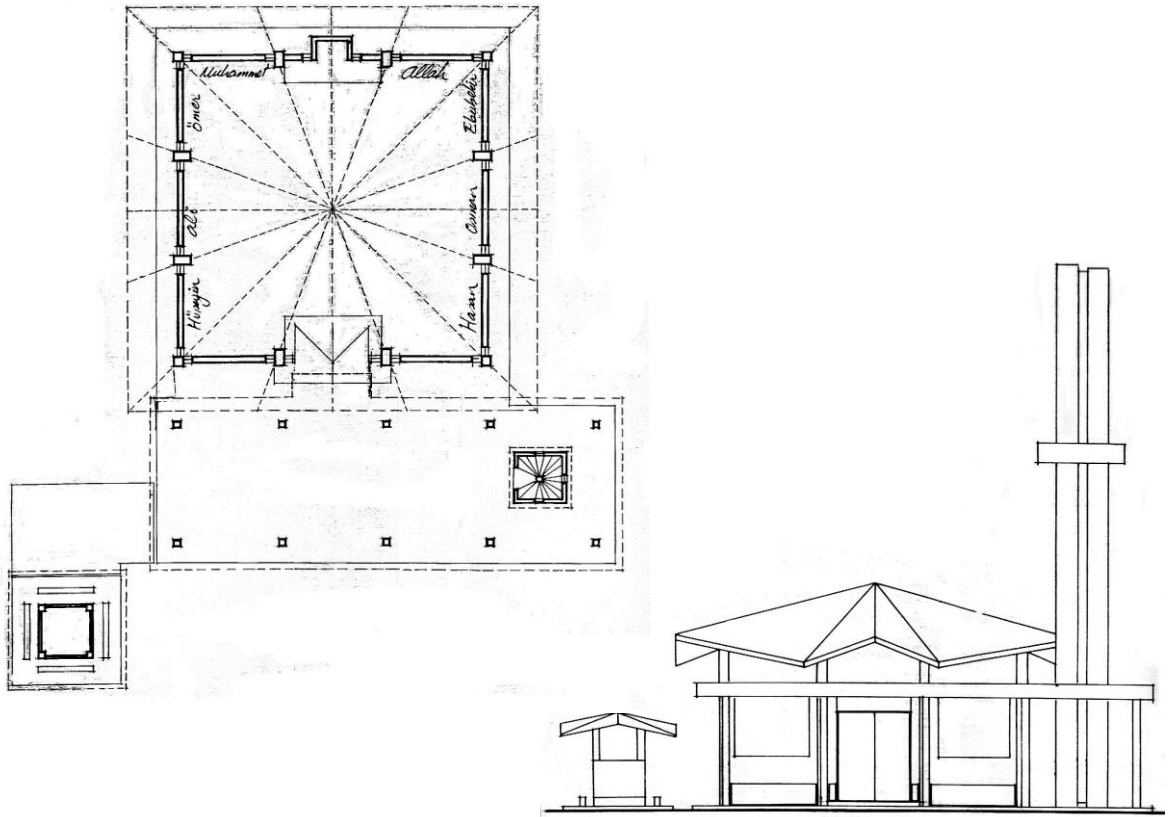
Şekil 2 19 İstanbul Kınalıada Camii (1964) Plan ve Görünüşü [16]

Şekil 2 20 İstanbul Kınalıada Camii (1964) Fotoğrafları [16]

Çan Camii (1970)

Çanakkale'nin Çan ilçesinde bulunan Çan Camii, Çanakkale Seramik Fabrikası için 1970 yılında Alpaslan Koyunlu tarafından tasarlanmıştır. Kare plana sahip cami ana mekânının ve şadırvanın üzeri merkezde birleşen katlanır plakla örtülmüştür. Caminin dış kütesinde görülen sadelik içeride de hissedilmektedir. Seramik kullanılarak oluşturulan kufi yazı panolarının çevresindeki vitraylar iç mekânı aydınlık kılmaktadır.

Şekil 2 21 Çanakkale Çan Camii (1970) Plan ve Görünüşü

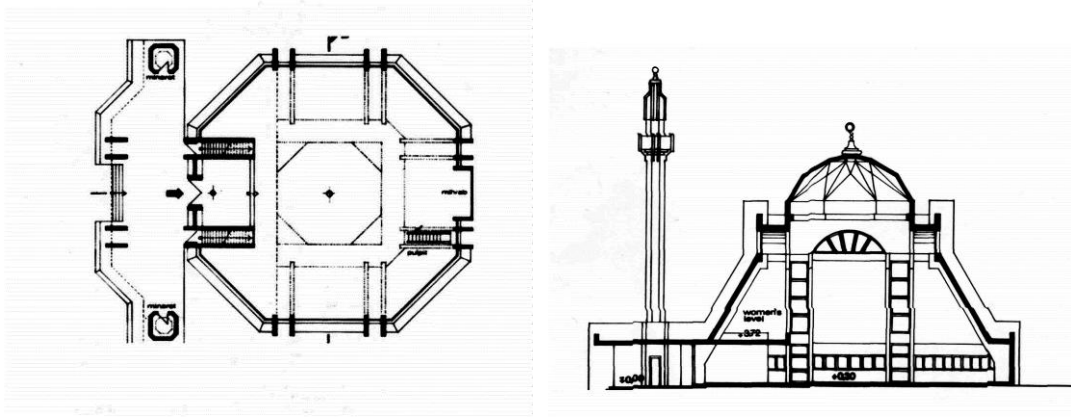

Şekil 2 22 Çanakkale Çan Camii (1970) Fotoğrafları

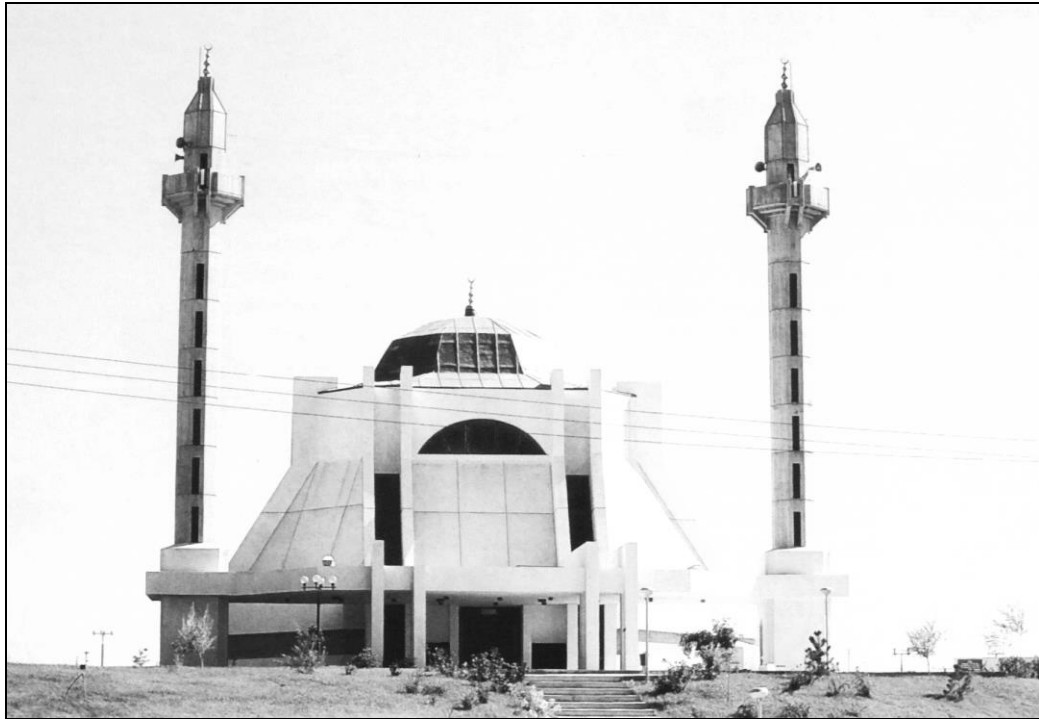
TEK Camii (1988)

Gölbaşı, Ankara’da bulunan cami, Türkiye Elektrik Kurumu için 1986 yılında Cumhur Keskinok tarafından tasarlanmış ve 1988 yılında hizmete açılmıştır. Uygulama aşamasında mal sahibince tasarımda birtakım değişikliklere gidilmiştir.

Sekizgen plandan oluşan camide, 400 kişilik ibadet mekanının yanında Kur’an kursu da yer almaktadır. Önceki projede tasarlanan kristal kubbe formu, uygulamada tam kubbe olarak inşa edilmiştir. (Şekil 2.21, 2.22) Fakat tüm kütle içinde proporsiyon olarak yeterince başarılı bulunmamıştır. [7]

Şekil 2.23 Ankara TEK Camii (1988) Hân ve Kesiti [16]

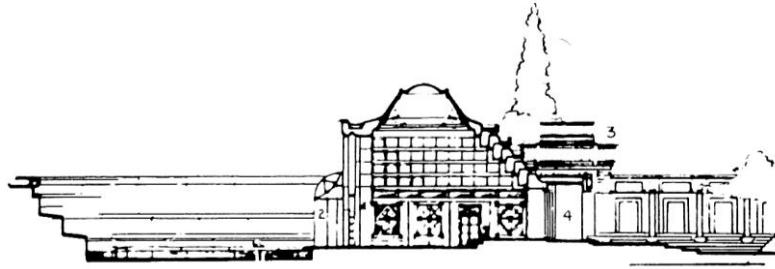

Şekil 2.24 Ankara TEK Camii (1988) Fotoğrafı [16]

TBMM Ca mi (1990)

Parla ment onun halk la ilişkiler bi nası na ek olarak yapılan ca m i ni n tasarımı i ç i n 1985 yılında Behruz ve Can Ç i ni ci görevlendiril mi ş tir. 500 kişilik i badet n e kanı bulunan ca m i progra m na sonradan küt ü phane bi nası eklen mi ş tir. Res m i açılışı 1990 yılında yapılmı ş tir.

Geleneksel ca m i öğeleri ni n yorumlanarak kullanıldı ğı ca m i ni n tasarımı nda m i marları külliye düzeni ni örnek almı şlardır. Ca m i ni n üst ört ü s ü i ç i n geleneksel ca m i deki kubbe, pira m i dal yükselen basa n aklar şeklinde oluşturul mu ş tur (Ş e kil 2. 23). M nare ise geleneksel ca m i de oldu ğ undan farklı olarak prizmatik i ki bal kondan oluşuyor. Behruz Ç i ni ci'ye göre lazer ile m i narenin geleneksel ca m i deki düşey etki si yakalanabilir. Brüt betonun kullanıldı ğı ve yüzey dokularının kalıplarla verildi ğ i ca m i de m i hrap ş e ffaf olarak düşünül mü ş ve he men önünde bir havuz bul un m a k t a dır (Ş e kil 2. 24). [7]

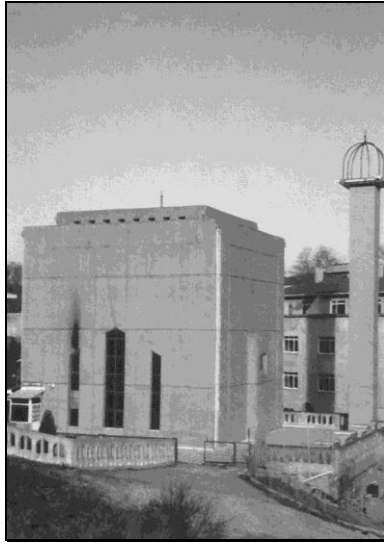
Ş e kil 2. 25 Ankara TBMM Ca m i (1990) Kesiti [16]

Ş e kil 2. 26 Ankara TBMM Ca m i (1990) M i hrap Duvarı [16]

Sabri Artam Vakfı Camii (1994)

İstanbul, Sarıyer’de Mimar Atilla Artam tarafından tasarlanmış ve 1994 yılında ibadete açılmıştır. Dikdörtgen prizma kütlede oluşan caminin tavanı betonarme perdelerle inşa edilmiştir. Genel olarak yalın bir dil kullanılan yapıyı niç mekânında bu etkinin devam ettiğini görüyoruz (Şekil 2.25). Minare ise ana kütlede ayrı yerleştirilmiştir. Daha çok siyâhâşî olarak kullanılan minare dikdörtgen bir sütun olarak yükselirken şerefe yerine minarenin üstüne metal bir kafes konmuştur.

Şekil 2.27 İstanbul Sabri Artam Vakfı Camii (1994) İç ve Dış Görünüşü[21]

Mehmet Efendi Camii (1997)

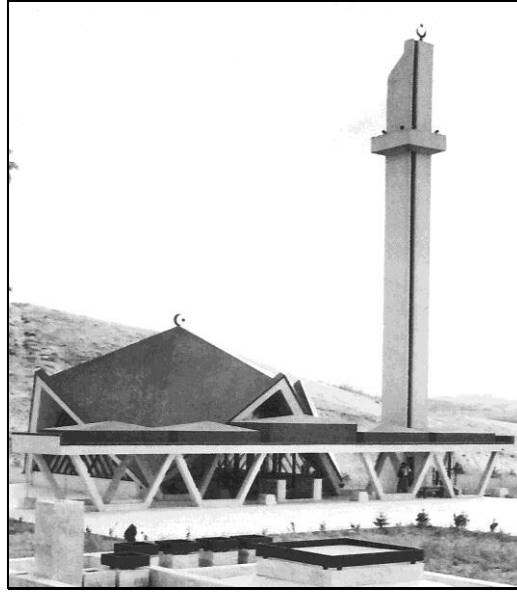
Mahmut Sami Kırzoğlu’nun tasarladığı camii İstanbul, Kağıthane’de bulunmaktadır. Asıl ibadet mekânı kare bir planla oluşturulmuştur ve merkezinde, üzerinde ışıklık bulunan bir havuz yer almaktadır. Üst örtü sekizgen tabana oturan bir piramitten ibarettir (Şekil 2.26). Caminin son ceânat yeri ve kadınlar bölümü yoktur.

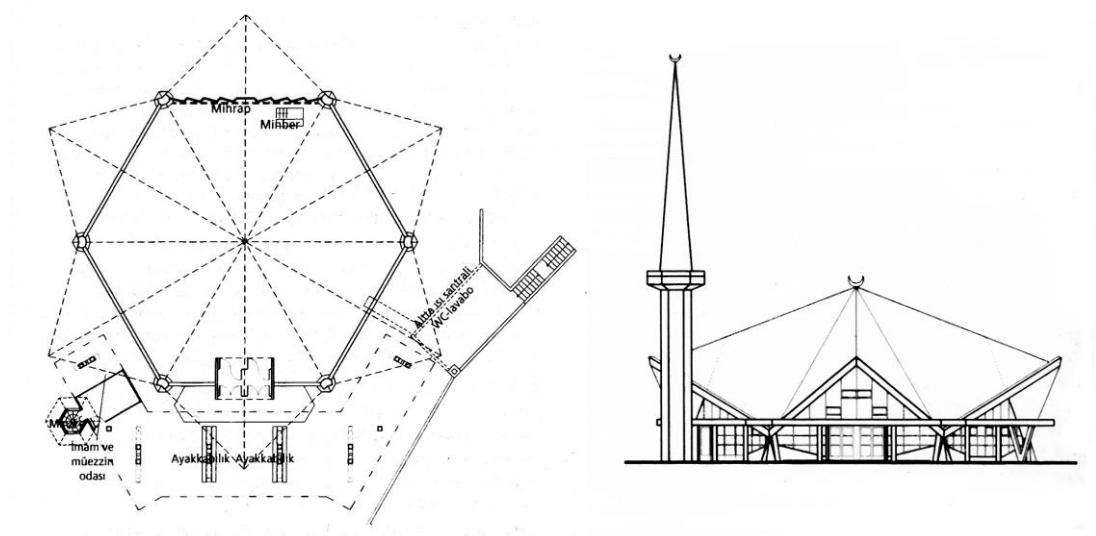
Şekil 2.28 İstanbul Mehmet Efendi Camii (1997) Fotoğrafı [21]

Batıkent Camii

Kaya Gönencen'ın tasarladığı cami, geleneksel formun devam niteliğindedir. Fakat yapı sistemi, geleneksel öğelerin modern anlayışa göre yorumlanmasına imkan sağlamıştır. Altıgen plan şemasının üstü, merkezde birleşen katlanır plaklarla örtülmüştür. Plakların arasında kalan geniş bölümler sayesinde, aydınlık bir iç mekan sağlanmıştır. Bu bir bakıma Osmanlı camii mimarisinin açtığı fakat, o dönem için sınırlı olan yapı teknolojisi nedeniyle tam anlamıyla ulaşılamamış, bol ışıklı mekan anlayışını ortaya koyan bir yapıdır (Şekil 2.27,28).

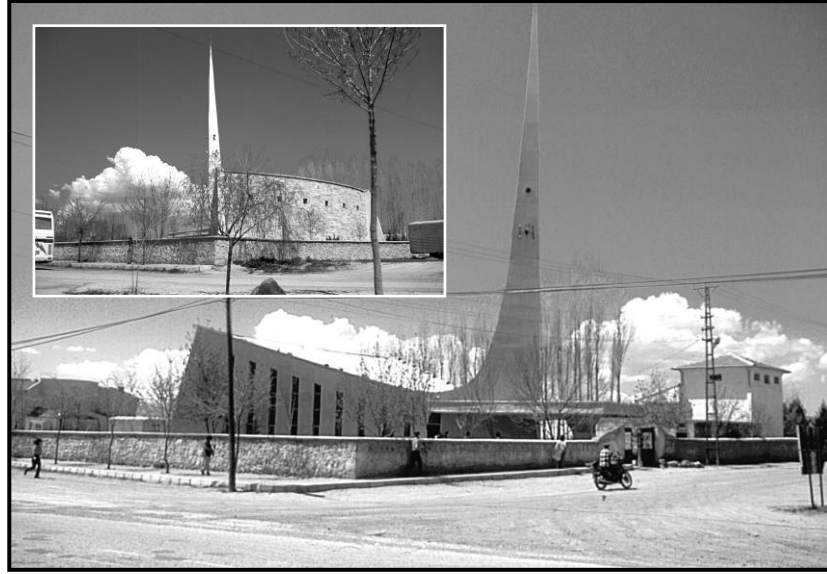
Şekil 2.29 Ankara Batıkent Camii Fotoğrafı [49]

Şekil 2.30 Ankara Batıkent Camii Plan ve Görünüşü [49]

Derinkuyu Camii

Heykeltıraş Hakkı Atamulu tarafından tasarlanan cami, minaresi nedeniyle uzun süre tartışıl原因a sebep olmuştur. Bu nedenle bir süre kullanılmayan cami, üçgen bir plana oturmaktadır ve gövdesinin bir uzantısı olarak çıkan minaresi de üçgen prizma formundadır. Başarılı tasarımına rağmen uygulamada aynı kalite görülmemektedir.

Şekil 2 31 Nevşehir Derinkuyu Camii Fotoğrafi

Akçakoca Merkez Camii

Akçakoca Belediye'si tarafından yaptırılan cami, birçok fonksiyonu içermektedir.

Şekil 2 32 Düzce Akçakoca Merkez Camii Fotoğrafi

BÖLÜM3

1950 SONRASI TÜRKİYE’DEKİ GÖÇ VE PLANSIZ KENTLEŞMENİN CAMİ YAPIM SÜRECİNE ETKİLERİ

Günümüz camî yapı m süreçlerini ve nedenlerini ortaya koymak için, 1950 sonrasında yaşanan göç olgusunu ve Türkiye’nin kentleşme sürecinde yaşadığı sorunları incelemek gereklidir.

3.1. Global Anlamda Kentleşme ve Türkiye’deki Yansıması

Kentleşme kavramına iki açıdan bakmakta fayda vardır. Genel görünümüyle nüfusun kırdan kente göçmesi veya yer değiştirme biçiminde beliren ve toplumun nüfus yapısını değiştiren bir süreç, demografik bir olgudur. Kentleşme olarak adlandırılan sürecin, basit anlamda nüfusun yer değiştirme nin çok ötesinde anlamlar taşıdığını, ülkenin teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısındaki gelişmelere paralel olarak ve onların bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve bu alanlarda büyük çaplı dönüşümleri de beraberinde getirdiğini belirtmek gerekir. [55, 60]

Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan kentleşme, beraberinde kentlileşme kavramını da ortaya çıkarmıştır. Kentlileşme, “Kent Kültürü” diye adlandırılacak değerlerin, davranışların ve tutumların, kente yeni gelenler tarafından benimsenmesi ve kentle bütünleşmeleri sürecidir. Bu toplumsal ve kültürel değişim ve geçiş aşamasında, kentleşen nüfus; kent-kültür çevresinde uyum ve onunla bütünleşme süreci içinde bir geçiş veya ara kültür tipi oluşturmaktadır. [38, 40, 61]

3.1.1. Tarihsel Gelişim

Birçok batı dilinde kent ve uygarlık sözcüklerinin aynı kökten geldiğini görmekteyiz. Bu konuda düşünce üretmiş toplum bilimciler ve tarihçiler, kentlerin ortaya çıkışına, uygarlıkların doğuşu gözüyle bakmaktadır. Kent bilgisini Lewis Mumford, ilk çağlardan günümüze kentlerin gelişimini araştırmış ve göçün, kentleşme üzerindeki önemini ortaya koymuştur [23].

Kentleşmenin evrimi, dört dönüm noktası ile açıklanabilir;

- İnsanların nekanda bir noktaya yerleşmesi,
- Kentin doğuşu (sanayi öncesi kentin doğuşu),
- Sanayi kentinin oluşumu
- Metropolitenleşme.

İnsanlar, topluluk halinde yaşamaya başladıklarına MÖ 8000 yıllarında, tarımsal gelişimin paralelinde geçiyorlar. İlk toplumlar, birbirine benzer tarımsal üretim yapan yerleşmelerden oluşuyor. Arkeolojik bulgular ancak Neolitik dönemin sonunda Mezopotamya'da, Mısır'da, Çin'de ve Hindistan'da ekolojik açıdan uygun yerlerde, yani büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalarda kent niteliğinde yüksek nüfuslu yerleşmelerin ortaya çıktığını gösteriyor. Bu aşamaya, teknolojik ve toplumsal koşulların tarımsal üretimde artı ürün doğurmasıyla ve bu doğan artı ürünün belli uzaklıklara taşınabilmesiyle geliyor. Bilinen ilk büyük kentlerden Babil MÖ 6. yüzyılda 350 bin nüfusa sahipti. MÖ 8. yüzyıla geldiğinde Syracuse'un 400 bin nüfusu olduğunu görüyoruz. Antik kentlerin en büyüklерinden biri olan Roma'nı ise bir buçuk milyonda Roma ve Eski Yunan kentlerinin sahip oldukları nüfus tutsaklık düzeninin bir etkisi olarak da düşünülebilir [40].

12. yüzyılda nüfusu 100 bin'i aşan kentler, hatta 25 bin-100 bin nüfuslu kentler çok enderdi. Sayılarının az olması, kenti çevreleyen surların ve içe kapanık kentler olmalarının bir sonucudur. O dönemde sadece Paris, Venedik, Milano ve Floransa'nın nüfuslarının bu değeri geçebildiğini görüyoruz. Londra ve Brüksel'in 15. yüzyıldaki nüfusları ise 40 bin kadardır. Çağdaş sanayileşme, teknoloji, ulaşım ve yönetimin araçlarının ürünü olan çok işlevli kent, bu dönemin kentlerine yabancı bir olgudur ve şehirselleşme oranında değişiklik yaratacak düzeyde bir şehirselleşme nedeni henüz mevcut değildir. [38].

Kentlerin endüstriye bağı gelişimieri de endüstri devri ninden çok önce başladı. Ticaretin gelişmesiyle kentte yeni bir işbölümü oluştu. Üretim ve ticaret ayrılıp uzmanlaşmış bir tüccar sınıfı doğdu. Kentler arası ticaret gelişti. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra keşifler ve uluslararası gelişme paralelinde kurulan koloniler hem hammadde, hem de üretimi için Pazar sağladı. Ticaretin yoğunlaşması üretim güçlerinin gelişmesi için gerekli ortamı hazırladı. Buhar gücünün üretimde ve ulaşım da devreye girmesi ile de büyük sanayi üretiminin kapıları açılmış oldu. Böylece 18. yüzyılın sonundan başlayarak 19. yüzyılın ilk yarısında sanayi devri nini gerçekleştiren İngiltere’de ilk sanayi kentleri ortaya çıktı.

Bu dönemde tarımsal yapının çözülmesi, büyük köylü kitlelerini kente göç etmeye hazır hale getirdi. Kırdan kente göçün sonunda, bu ülkelerde kentsel nüfus, tüm nüfusa oranla %80 civarına ulaşmıştır. Göçün yanında beslenme ve sağlık koşullarında iyileşme, öte yandan doğurganlık oranı sabit kalırken ölüm oranının düşmeye başlaması nüfus artışını daha da hızlandırdı. [39, 40].

Sanayi kentinin ortaya çıkışıyla nüfusun büyük bölümü kentlerde oturur hale geliyordu. Ama ortaya çıkan dönüşüm sadece nüfusun belli noktalarda yoğunlaşması değil, kapitalist üretim biçiminin varlığını sürdürmesi ve geliştirilmesi için gerekli davranış, tutum ve ideolojik öğelerin yeni “kent kültürü” içinde yaratılıyor olmasıydı [40].

Sanayi devri nin ikinci aşamasında; az gelişmiş ülkelere, kırsal alanlardan kentlere doğru büyük göç dalgaları yaşanırken, yoksul tarımsal ülkelere sanayileşmiş ülkelere doğru da göç sürdü. Gelişmiş ülkelere kırsal alandan ya da yurtdışından kentlere doğru yönelen göçün sonucunda aşırı kalabalıklaşan kentler, yoksulların yaşadığı mekanlar ile iş merkezi ne dönüşürken, yüksek gelirli evlerini, kentlerin çeperlerine taşıdılar. Az gelişmiş ülkelere ise göç nedeniyle kent nüfusları, doğal nüfus oranının iki katı oranında büyümeye başladı ve gelişmiş ülkelere görülen bir mega kentleşmeye tanık olundu [57]. Bu dönemde, elektrik enerjisi, içten yanmalı motor, iletişim araçlarının geliştirilmesiyle 100-150 km çaplı bir alan içinde tarımsal üretimde dahil her türlü sanayi ve hizmet üretiminin yapıldığı, ulaşım ve haberleşme kanallarıyla birbirine sıkı sıkıya bağlı ana kent etrafında kademelenmiş alt kentlerden oluşan bir yerleşme sistemi, metropol, ortaya çıkmıştır.

3.1.2 Türkiye’de Kentleşme Deneyimi

Yüzyılın ilk yarısında, iki büyük dünya savaşı ile sarsılmış Avrupa’nın bu güneydoğu bölgesi, çok kavim i mparatorluk yapısından ulus devlet modeline geçerken, önceki dönemi n genel karakteri olan Osmanlı ümmetinin yerini ulus-devletler almış ve bu süreç, böl ge ülkeleri arasında kaçınılmaz göç hareketlerini gündeme getirmiştir. H deki verilere göre, yüzyılın ilk çeyreğinde, böl gedeki nüfusun yaklaşık dörtte birinin yer değiştirdiği söylenebilir. [57]

Anadolu’nun nüfusu sanayi öncesi dönemi n teknolojik sınırlamaları içinde en çok 11 milyona çıkabilmiş iken bunalım dönemlerinde 8 milyona kadar gerilediğini görüyoruz. Sanayi öncesi dönemde kent nüfusu oranı toplam nüfusun yüzde 8-9’u düzeyindeydi. Osmanlı İmparatorluğu, sanayi öncesi dönemi mparatorluğu olarak da çok büyük bir başkente sahip bulunuyordu; Anadolu kentli nüfusunun yüzde 40’a yakını İstanbul’da yaşıyordu. En büyük kent nüfusu ile ikinci büyük kent nüfusu arasındaki oran %10’dur. 19. yüzyılda dünyadaki kapitalistleşme süreci ile birlikte Anadolu’daki kentleşme sürecinde önemli değişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, sanayileşme ve tarım teknolojisiindeki gelişmelerin çok gerisinde kalmasına rağmen, sanayi öncesi dönemi n yüzde 10’lardaki kentli nüfusu yüzde 25’ler düzeyine ulaşmıştır. Bu kentler dışarıyla bütünleşmede etken olan önemli kentleridir [40].

Cumhuriyet Türkiye’sindeki kentleşmeye baktığımız zaman, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında nüfus artışında büyük farklılık olduğunu görüyoruz. Öncesinde yüzde 1.5 oranlarında olan nüfus artış hızı savaştan sonra kaba ölüm oranı azalmasıyla beraber yüzde 25’lere yükselmiştir. Türkiye nüfusu toplam sayı bakımından böyle bir demografik geçiş içindeyken nüfusun mekansal dağılımı da aynı dönemde önemli bir dönüşüm geçiriyordu. Kentlerde yaşayan nüfus, özellikle 1950’li yıllardan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir (Tablo 3.1). Bu da büyük ölçüdeki iç göç olgusunun kaba bir göstergesi olarak görülebilir. Bu dönemde kentlerdeki nüfus artış hızı Türkiye genelindeki nüfus artış hızını iki katından daha yüksek olmuştur [40].

Moderen Türkiye, bir anlamda iç ve dış göçler ile inşa edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, ülkenin sınırları dışında kalmış bazı Türk ve Müslüman kökenli topluluklar getirilmiş ve ülkenin nüfusunda belirleyici rol oynamışlardır. O dönemde

imzalanın Lozan Antlaşması, “büyük mübadele” olarak bilinen büyük bir göç hareketine neden olmuştur. Yunanistan’da yaşayan Mislümanlara karşılık, yaklaşık bir milyon Yunan kökenli Ortodoks Türkiye’yi terk etmek zorunda kalmıştır. [57]

Tablo 3.1 [40]

Anadöllen Demografik Gelişim

Dönem	Toplam Nüfus	Toplam Doğal Artış Oranı	Kentsel Nüfus Yüzdesi	İstanbul Kent sel Nüf usuna Oranı
I. Osmanlı İmparatorluğu 16. Yüzyıl Gelişme Dönemi (Sanayi Öncesi)	Maksimum 9-11 milyon	Yıllık Maksimum büyüme 0.005 den az	% 8-9	% 40
II. Osmanlı İmparatorluğu 17.-18. Yüzyıl Gelişme Dönemi (Sanayi Öncesi)	8 milyon	Uzun dönemde sıfıra yakın	% 8-9	% 40
III. Osmanlı İmparatorluğu 19. Yüzyıl Dışa Bağlı Ekonomi Dönemi	11.5 milyon	Yıllık büyüme 0.005 den büyük	% 25	% 27
IV. Türkiye Cumhuriyeti - 1970	35.6 milyon	% 1’ den % 2.5 e yükselme	% 35’in üstüne çıkış	% 20
V. Türkiye Cumhuriyeti - 2000 yılı	67.8 milyon	% 51’e yükselme	% 70	% 23

Ernst Reuter, Ömer Celal Sarç ve Sadun Aren, 1945-1950 yılları arasında yapmış oldukları çalışmalarda, o tarihte Türkiye’de güçlü kentleşme eğilimleri bulunmadığı görüşünde birleşmişlerdir. Oysa 1955’den bu yana durumun değişmiş olduğu ve ülkenin özellikle 1950’den sonra, hızlı bir kentleşme süreci içine girmiş bulunduğu görülmüştür. Kentleşmenin 1980’den itibaren yeniden yavaşlama sürecine girmiş olduğu söylenebilir. Türkiye’de 1950’de nüfusun yalnız %18.5’u kentlerde yaşıyordu. Bu oran, 1990’da %59’a yükselmiştir. 2000 yılında ise %70’e yaklaşmıştır (Tablo 3.2). Bir başka deyişle, kentsel nüfus, bu yıllarda 4.8 milyondan 44 milyona yükselmiştir. Bu aynı zamanda, kırsal nüfusta belirgin bir azalmanın meydana gelmesi demektir. Kentsel nüfusun artışında doğal etkenlerin yanı sıra köylerden kentlere nüfus göçü de, kentsel nüfusu artıran çok önemli bir etmendir. Bu artışta, göçün payının %60’a yakın olduğu bilinmektedir [23, 36, 38].

Tablo 3.2 [36, 38]

Coğrafi Bölge'nin Kentleşme Düzeyleri (%)

Bölge	1940	1960	1990	2000
Mar mar a	35	43	77	79
Akderi z	20	32	57	60
Ege	23	30	57	61
İç Anadd u	15	25	64	69
Güneydoğu Anadd u	16	16	55	62
Doğu Anadd u	9	13	42	53
Kar aderi z	7	11	41	49
Türkiye	18	25	59	65

3.1.3. Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşme hareketleri Prof. Dr. Ruşen Keleş'in de belirttiği gibi, ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik etmenlerin etkisi altında oluşmaktadır. Dört başlık altında incelenen kentleşme nedenleri aslen birbirlerini içinde olan ve her biri bir diğ erinden etkilenen etmenlerdir.

3.1.3.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik nedenlerden bir kısmı, bulunduğu olumsuz koşullardan etkilenen köylü nüfusu köyünden iten, itici etmenlere bağlıdır. Tarımda çağdaş üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarımsal üretim sürecinin her aşamasında ilkel yöntemlerin terk edilmesi, tarımda çalışmasına gereksinme duyulan insan gücünü miktarını azaltmaktadır. Diğer tarafta, özellikle az gelişmiş ülkelerde, tarımın verimliliği ve kişi başına düşen tarımsal gelir, köylüyü köyünde tutmaya yetmeyecek kadar düşüktür. Gerek bu yetersiz gelirin, gerekse toprak dağılımındaki dengesizlik, iklim koşulları, erozyon, bu itici etmenleri güçlendiren nedenlerdir. Türkiye'de de tarımsal verimle, kentleşme hızının geniş ölçüde etkileşimi içinde olduğunu görüyoruz [38].

Ekonomik nedenlerden bir diğ er kısım ise, köyünde beslenemeyen, gelecek için güvence bulamayan nüfusu kente çeken nedenlerdir. Önemli göç etmenleri olarak da bilinen çekici etmenlerdir. B. Goodall, kentleşmenin ekonomik nedenlerini beş noktada özetlemektedir.

- Uz manlaş ma
- Dışsal biriktiri mler (sektörsel birliktelik)
- Kentleş me biriktiri mleri (ulaşı m arsa, ha mmadde, eğiti m)
- İnsan gücü

3.1.3.2 Teknolojik Nedenler

Gerek sanayi devri mi nin getirdi ği de ği şiklikler, gerek setarı na ege men olan koşullar, kentleş me ni n hızlanma sı nı, teknolojik geliş melerle birlikte sağ la mışlardır. Art an üreti mi n kentleş me de rol oyna ması, ü rü nü n kolay ve ucuz taşı nma sı nı sağ layacak teknolojik araç ları n geliş me si ne ba ğlı dır [38].

17. yüzyıl ın sonunda buhar ma ki ne si ni n bul un ma sı, daha sonra elektrik enerjisi ni n ulaşı m da ve üreti m de kullanıl ma ya baş lan ma sı ve daha sonra ot omobil sanayi ni n geli ş i mi insan ları n hareket yetenekleri ni arttı rdı. Kentleş me ni n hız ı da bu şek il de iv me ka za n mış ol du.

3.1.3.3 Siyasal Nedenler

Çe şitli düzey ler de ver ilen siyasal kararlar, yöneti m yapı sı nı n özellikleri, hukuk kur um ları n dan bazı ları ve uluslararası ilişkiler de kentleş me yi özendirici nitelik taşı yabilir. Ö nek olarak, dünya üzerinde devletler arasında yaşan mış savaş ları n, toplum hareketleri ni yönlendirdi kleri ni gö strebiliriz. Ayrıca devleti n kentlerin stat üleri hakk ı nda al dı kları kararlar da ül ke içi ndeki kentleş me yi et kiler. Ankara' nı n baş kent olarak seç il me si sonu cu 1920' de 20 bi n olan nü fu su, 50 yıl sonra 2 mi lyona yük sel mi ş tir. Ayrıca bu geliş me ni n çevredeki yerleş me ler in kentleş me süreci nde de rol ü ol mu ş tur.

3.1.3.4 Sosyo- Psikolojik Nedenler

Kentlerin sahip olduk ları bir çok toplumsal ve kültürel olanaklar ve hizmetler, çevrelerindeki yerleş i mler için her za m an çekici özellikler olarak gör ü l mü ş tür. Kentlerin özgür havası, daha geniş bir kü ne ni n ü yesi ol ma duygu su, kentli ol ma nı n gururunu paylaş ma bu özelliklerin başlıcalarıdır. Bir bakı na sınıf atla ma iç gü d ü s ü olarak da düş ü nebi lece ğ i mi z psikolojik ortam kentleş me yi hazırlayan bir di ğ er et kendir.

3.2 1950’den Günü mize Türkiye’deki Göçler ve İstanbul’un Yeri

Günü mizde eski den var olan şehirlerin daha da büyü neleri yanı sıra yeni şehirlerin de ortaya çı ktı ğ ı bilinmektedir. Kentleş me olarak adlandırılan bu olayın dikkat çeken bir yönü de, özellikle geliş mekte olan ül kelerde, geliş miş ül kelerdeki den çok daha hızlı gerçekleş mesi dir. Kuşkusuz kentleş menin öne mi bir başka yönü de özellikle büyük şehirlerde ortaya çıkardığı sorunlardır. Ül ke ya da dünyada arazi den faydalanmanın çeşitli şekillerini, planlı ya da plansız olarak etkileyen, yönlendiren şehirlerin büyü neleri, özellikle geliş mekte olan ül kelerde kontrol edilemeyen bir unsurdur. [10]

Son 50 yılda ül kenizin yaşad ı ğ ı hızlı kentleş me sayılarla ifade edildi ğ inde tarihi nizin en büyük dönüşümünü yaşad ı ğ ı mız ortaya çı kmaktadır. Kentleş menin başlangıcında iki milyonu bile bul mayan kentli nüfus 25 kat artarak 50 milyona yaklaş mış, bu nüfusun konut ve işyeri için ihtiyacı olan yapılaş ma çoğu zaman plansız bir şekilde gerçekleş miştir (Şekil 3.1) [35].

Şekil 3.1 İstanbul Bayrampaşa se minden bir görünüş

Bu süreçte, altyapılı kentsel alanlar üretiminin kentleş me hızına yetişeme mesi nin kentsel alanlarda yarattığı rant, giderek kentleş menin başlı ca yönlendiricisi ol muştur. Marlık kaynağından, sürdürülebilir yapılaş ma için stratejiler geliştir mek ve kentlerin tasarımı için yararlanıl mıştır. Bu süreç ile elde etti ğ imiz yerleş me ve yapıların ilk yatırımını pahalı, işletmeleri israfli, doğal afetlere karşı tedbirsiz ve kullanışsızdır [35].

Rant kaygısının biçimlendirdiği yoğunlaşma kent dokusunu bir apartmanlar yığınınna dönüştürmüştür. Bahçe, sokak, kaldırım meydan, park gibi doku unsurları ya ihmal edilmiş ya da yok edilmiştir [35]. Bunun yanında toplumun ve devletin ihtiyacı olan kamusal yapılar; okul, cami, hastane, devlet dairesi, vb., mimarlık mesleğini yok sayarak en hızlı şekilde, tip projelerle, üretilme yoluna gidilmiştir. Bundan daha kötüsü, bu yapıların mimarlıkla ilgisi olmayan kişilerce ve projersiz olarak üretilmiş olmasıdır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 Mimarısız üretilmiş bir konut

Bu sürecin sonunda karşı karşıya kaldığımız plansız kentleşme ve getirdiği toplumsal sorunların kaynağında kontrolsüz göçün ve plansızlığın olduğu açıktır. Bu bölümde ciddi olarak 1950’lerde başlayan, günümüze kadar değişik yoğunluklarda devam eden ve hala çözülmesi gereken sorunlar arasında olan göçü inceleyeceğiz.

3.2.1. Nüfus Artışı ve Göç

Bildiği gibi Türkiye nüfusu hızla artmakta olan ülkelerden biridir. 1950’den günümüze gelişmeyi izlemek konuyu açıkça ortaya koymaktadır; 1950’de 21 milyona yakın olan ülke nüfusu, 1970’de 35.6 milyona, 1990’da 56.4 milyona ve son sayımda 2000’de 67.8 milyona çıkmıştır. Son on yıllık dönem hariç, yıllık nüfus

artışı %20'nin üstünde gerçekleşmiştir. Türkiye'de bu hızlı nüfus artışı kuşkusuz bütünü ile ülkede yoğunluğun artmasına sebep olmaktadır. 1950'de 27 olan km²'ye düşen nüfus miktarı, 1980'de 58, 2000'de ise 88 olmuştur (Tablo 3.3). Kuşkusuz Türkiye'deki nüfus artışı ülkenin her yerinde eşit bir biçimde, yaygın olarak gerçekleşmiştir [10, 36]. Bunun en önemli nedenlerinden biri de yaşanan iç ve dış göçlerdir.

Tablo 3.3 [36]

Genel Nüfus Sayımlarına göre nüfus, yıllık nüfus artış hızı, yüzölçümü ve nüfus yoğunluğu

Sayımlar tarihi	Nüfus	Yıllık nüfus artış hızı %	İl sayısı	İlçe sayısı	Bucak ve köy sayısı	Yüzölçümü Km ²	Nüfus yoğunluğu
1927	13 648 270	-	63	328	40 600	762 736	18
1935	16 158 018	21.10	57	356	34 876	762 736	21
1940	17 820 950	19.59	63	370	34 024	767 119	23
1945	18 790 174	10.59	63	396	34 063	767 119	24
1950	20 947 188	21.73	63	422	34 252	767 119	27
1955	24 064 763	27.75	66	493	34 787	767 119	31
1960	27 754 820	28.53	67	570	35 441	772 091	36
1965	31 391 421	24.62	67	571	35 638	774 810	41
1970	35 605 176	25.19	67	572	35 995	774 815	46
1975	40 347 719	25.00	67	572	36 115	774 815	52
1980	44 736 957	20.65	67	572	36 155	774 815	58
1985	50 664 458	24.88	67	580	36 031	774 815	65
1990	56 473 035	21.71	73	829	36 233	774 815	73
2000	67 803 927	18.28	81	850	37 366	769 604	88

Nüfus hareketleri ve yönelimler incelenirken üzerinde durmamız gereken bir diğer konu da göçün ne tip yerleşim birimleri arasında olduğudur. Bu konuda sosyolog Lynn Smith, göçleri belli gruplara ayırmıştır. Türkiye için geçerli olabilecek göç tiplerini esas itibarı ile üçe ayırabiliriz

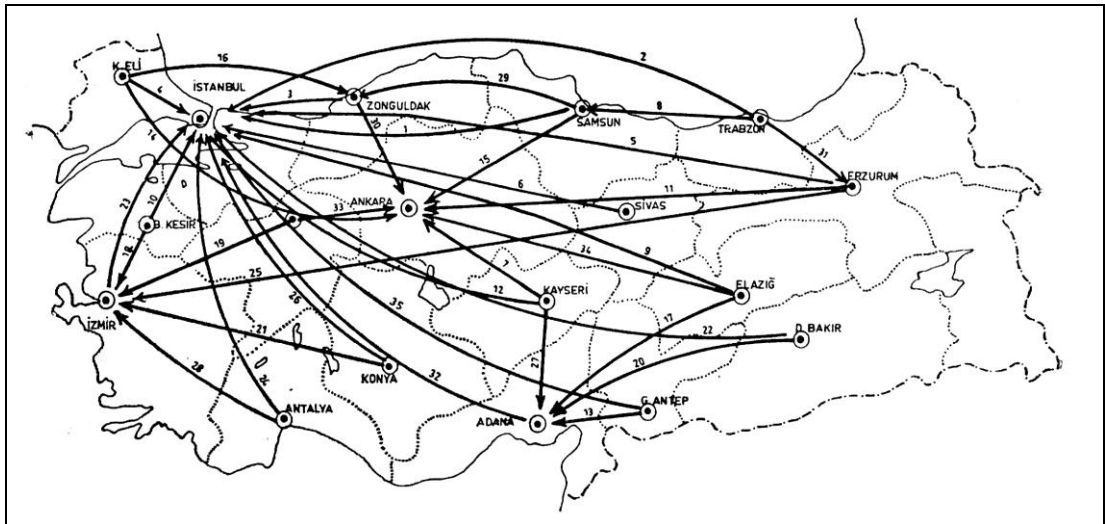
1. Kırdan kente,
2. Kırdan Kıra,
3. Kentten kente [37].

Gel di ğ i m iz nokt ada yerleş i m bi ri n leri ndeki nüfus değ iş i m leri, ül ke m izdeki göç leri n daha çok bi ri nci ve üç üncü ti pte gerç ekleş ti ğ i ni gö st er nek tedi r.

Birinci tip genellikle kırdaki geçi mşartlarının (iklimşartları, toprak azlığı, mülkiyet rejimi vb.) zorluklarına karşılık kentsel yerleşmelerin çekiciliğinden ileri gelmektedir. Bu tipe istisna olarak varlıklı kır nüfusunun da kent hayatının cazibesine katılması söz konusudur.

Kır dan kira olan göçler, esas itibari ile tar ı na aç ılacak geniş toprakları mevcut olan ül kelerde, özelli kleri tar ı mdaki sul a na poli tiki lar ında yapılan de ği ş ki kler sonucunda ortaya çı kmıştır. Güneydo ğu Anadol u Projesi bu baş lık altında ele alınabilecek bir progra mdır.

Son tip olan kentler arası göçler ise, genelde ekonomik yönden ileri durumda bulunan ülkelerde görülmüştür. İletişim ulaşım iş gücü, ekonomik refah, kentsel inşaat insanların yaşadıkları ortamı değiştirme kararında etkili olabilmektedir. Devlet politikaları sonucu kent statüsünde yapılan değişiklikler de bu tip göçler için zemin hazırlamıştır. Ankara'nın başkent olması burada örnek olarak gösterilebilir (Şekil 3.3).

Sekil 3.3 Türkiye’de 1980 Öncesi Ana Göç İstikametleri [19]

Bu konuda dünyadaki gelişmeye bakacak olursak; kırdan kente göçün Sanayi Devri ni'nin yarattığı ekonomik ve toplumsal bir olgu olduğunu görürüz. Fabrikalar yakınındaki kentler, Sanayi Devri ni ile beraber doğmuş ve büyümüştür. Bir başka deyişle, köylerden kentlere nüfus akınlarının kentleşmeyi besler duruma gelmesi,

Sanayi Devri ni'nin sonucudur. Nüfusu 100 bin i aşan kentlerde 1800 yılında, dünya nüfusunun yalnız %1.7'si yaşarken, bu oran 1900'de %5.5'a, 1970'de %22'ye yükselmiştir. Günümüzde %35'in üstündedir. 1800 yılında yalnız 15 milyon olan dünya kentli nüfusu, bugün 3.5 milyara yakındır. Bütün bu gelişmelerde, doğal nüfus artışının payı bulunmakla birlikte, 19. ve 20. yüzyılları siğileyen göç olgusunun belirleyici rolü vardır [23].

Kent ve kentleşme ile bu kadar yakından ilişkisi bulunan göçün ana nedenlerini birkaç ana başlık altında toplayabiliriz

- Çevresel Ekenler
- Doğal Ekenler
- Sosyaljik Ekenler
- Politik Ekenler
- Kültürel Ekenler
- Ekonomik Ekenler

3.2.2 İstanbul'daki Demografik Değişim

İstanbul, MÖ 622'de kuruluşundan bu yana bir nüfus yoğunlaşma odağı oldu. Tarihinin en eski göç ve gecekondul kenti niteliğini kazandı. MS. 5. yüzyılda gecekonduların artması sonucunda devlet bu alanları denetim altına almak zorunda kaldı. Sonuçta, 9. yüzyılda nüfusu 1 milyona ulaşan İstanbul dünyanın ilk metropolü oldu. Değişik dönemlerde, göç çeşitli yöntemlerle durdurulmaya çalışıldıysa da başarı kazanamadı. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise hiç durdurulamaz noktaya geldi [24].

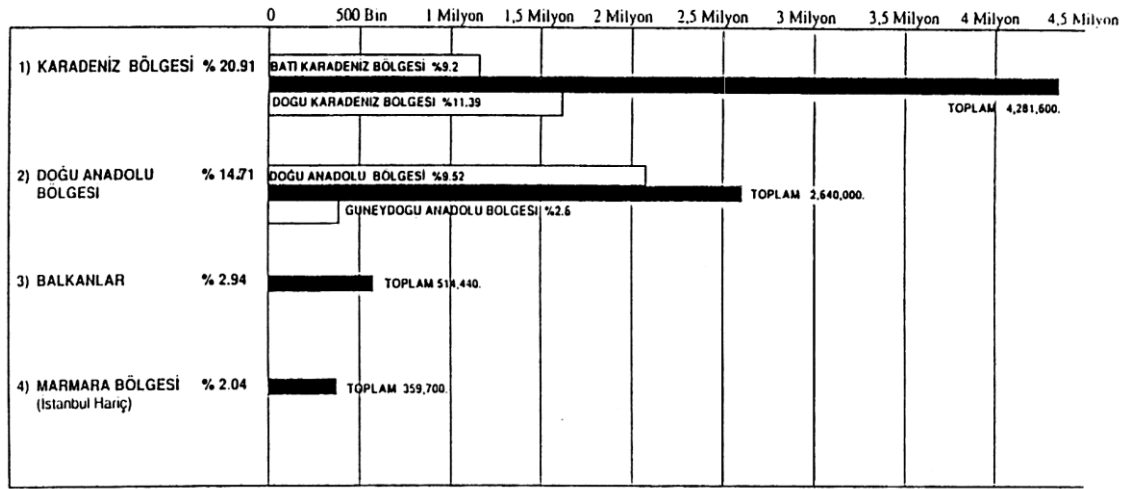
Tarih boyunca İstanbul'un temel karakteristiklerinden biri, siyasal sığınmacıları ve baskı rejimlerinden kaçanları barındıran bir kent olmasıdır. Bugün dahil, tarihinin büyük bir bölümünde İstanbul nüfusunun yaklaşık %5'i şu ya da bu nedenle başka ülkelerden kaçanlardan oluşmaktadır. Gelenler, kentin çok uluslu, çok dilli, çok kültürlü yaşamını 2600 yıl canlı tutmuşlardır [24].

Cumhuriyetin ilk dönemi olan 1923-1950 arası sanayinin oldukça planlı olarak Anadolu'ya dağıtılması ve 2. Dünya Savaşı, İstanbul'u göçten kurtarmıştır. 1950'den sonra İstanbul büyük göç dalgalarına hedef olmuştur. 1950-1955, 1970-1975, 1985-

1994 üç büyük göç dalgasıdır. Göç veren bölgeler ve nedenleri açısından bu dönemler (Şekil 3.4);

- Birinci dalga: Karadeniz Bölgesi'nden; tarımsal gelirin çoğalan nüfusa yetmesi nedeniyle,
- İkinci dalga: Karadeniz, İç Anadolu'dan; Doğal ve ekonomik nedenlerle,
- Üçüncü dalga: Karadeniz, İç, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan; Ekonomik, Politik, Sosyal ve Kültürel nedenler sonucu göç günümüze kadar devam etmektedir (Tablo 3.4) [29].

Tablo 3.4 İstanbul'un Göç Aldığı Bölgeler ve Oranları [24]

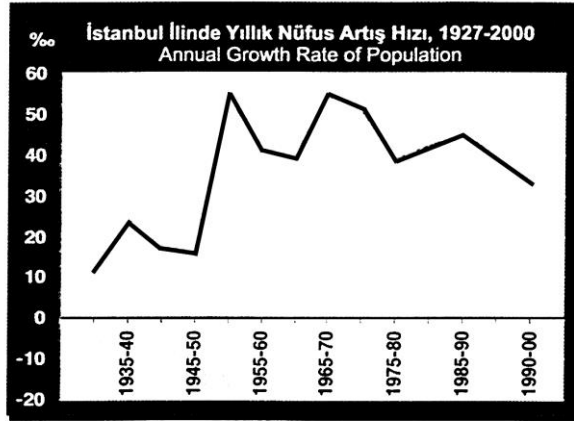
Türkiye'de 1950'li yıllarla birlikte tarımın mekanleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, ulaşım koşullarındaki gelişmeler ve sanayi toplumu olma çabaları başta İstanbul olmak üzere bütün büyük illere göçü başlatmıştır. Özel sektörün yapmış olduğu sanayi yatırımları, alt yapı ve pazara yakınlığı aradığından İstanbul en cazip yatırım alanıdır. İstanbul'un çekiciliği; iş bulma umudu yanında kentsel donanımlardan yararlanma, mal mülk edinme ve gelecek güvencesi gibi nedenlere dayanır. İstanbul'a gelenler yalnız kırsal alandan gelen vasıfsız işçi değildir. Anadolu tüccarı, iş adamı İstanbul'un ticaret merkezi olması nedeniyle gelenler arasındadır [29].

İstanbul'a 1950'lerde gelen ilk göç dalgasının kent nüfusunun temel özelliklerini pek değiştirmediği görülür. Göç edenlerin il nüfusuna oranı oldukça küçüktür ve kentlileştikleri söylenebilir. Sonraki dönemlerde ise bu durum değişmektedir.

Geçmişten günümüze İstanbul'daki demografik değişimi bakacak olursak,

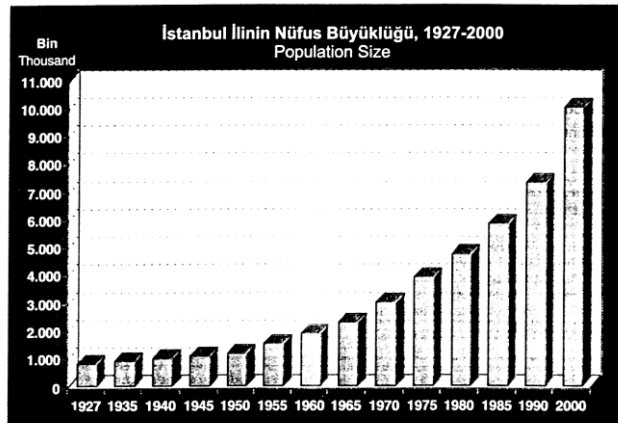
- Son 73 yılda Türkiye'nin nüfusu yaklaşık beş kat artış göstermiştir. Aynı dönemde, İstanbul ilinin nüfusu 12.4 kat artış göstermiş ve 1927'de İstanbul'da yaşayan nüfus 800 bin iken, 2000 yılında 10 milyona ulaşmıştır.
- İstanbul'da kilometrekareye düşen kişi sayısı 1927'de yaklaşık 147 iken, 2000 yılında 1928 kişiye yükselmiştir.
- 1927-2000 arasında ilde en düşük yıllık nüfus artış hızı % 11.4 ile 1927-1935 döneminde, en yüksek yıllık nüfus artış hızı % 54.9 ile 1965-1970 döneminde gerçekleşmiştir (Tablo 3.5).

Tablo 3.5 İstanbul İlinde Yıllık Nüfus Artış Oranı 1927-2000 [42]

- 1927 yılında İstanbul ülke nüfusu içinde %5.9'luk bir paya sahipti iken, 2000 yılında yaklaşık %14.8'lik bir paya sahiptir. Bunda İstanbul'un nüfus artış hızının, ülke ortalamasından yüksek olması etkindir (Tablo 3.6).

Tablo 3.6 İstanbul İlinin Nüfus Büyüklüğü 1927-2000 [42]

- Büyükşehirle bağlı ilçeler arasında nüfus yoğunluğu Bayrampaşa ilçesinde 35.144 kişi ile en yüksek, Beykoz ilçesinde ise 886 kişi ile en düşüktür (Tablo 3.7) [42].

Tablo 3.7 [53]

İstanbul İli Nüfus Deęiři (1990-2000)

İlçeler	1990 - Nüfus	2000 - Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı
Adalar	19.413	17.760	-8,9
Avcılar	126.493	214.749	61,39
Bağcılar	291.457	556.519	64,66
Bahçelievler	298.211	478.623	47,30
Bakırköy	301.673	208.398	-36,98
Bayrampaşa	212.570	246.006	14,60
Beşiktaş	192.210	190.813	0,73
Beykoz	161.609	210.832	26,58
Beyoğlu	229.000	231.900	1,26
Emirönü	83.444	55.635	-40,53
Eserler	223.826	380.709	53,10
Eyüp	211.986	255.912	18,83
Fatih	462.464	403.508	-13,63
Gaziosmanpaşa	393.667	752.389	64,76
Güngören	213.109	272.950	24,74
Kadıköy	648.282	663.299	2,29
Kağıthane	269.042	345.239	24,93
Kartal	273.572	407.865	39,93
Küçükçekmece	352.926	594.524	52,14
Maltepe	254.256	355.384	33,48
Pendik	200.907	389.657	66,22
Sarıyer	171.872	242.543	34,43
Şişli	250.478	270.674	7,75
Tuzla	96.150	123.225	24,80
Ümraniye	303.434	605.855	69,13
Üsküdar	395.623	495.118	22,43
Zeytinburnu	165.679	247.669	40,19
Büyükçekmece	142.910	384.089	98,84
Çatıda	64.241	81.589	23,90
Silivri	77.599	108.155	33,19
Sultanbeyli	82.298	175.700	75,82
Şile	25.372	32.447	24,59
Toplam	7.195.773	10.018.735	33,09

- 1990’larda Bakırköy ilçesinden yedi yeni ilçe türemiştir ve İstanbul’un Adalar ve Beşiktaş’tan sonra üçüncü en zengin ilçesi durumuna gelmiştir. Bağcılar ise, İstanbul’un Zeytinburnu’ndan sonra en yoksul ikinci ilçesidir.
- İstanbul’da şehirde yaşayan nüfusun oranı, ülke ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında İstanbul ilinde şehirde yaşayan nüfusun oranı %90.7’dir.
- 1935 yılında İstanbul’daki nüfusun %56.9’u bu ilde doğmuştur. 2000 yılına geldiğimizde nüfusun %37.8’inin bu ilde doğan kişilerde olduğunu görüyoruz.
- 2000 yılında İstanbul ili dışındaki illerde doğanlar içinde en yüksek %3.8 ile Sivas ili doğumları sahiptir. Bunun yanında Kastamonu, Giresun ve Ordu doğumları da önemli bir paya sahiptir.

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün göçle ilgili 1990 yılına ait sayısal verilerinde, İstanbul’dan sonra en çok göç alan on ilimiz sırası ile, Ankara, İzmir, Adana, İçel, Kocaeli, Antalya, Diyarbakır, Hatay ve Gaziantep’tir (Tablo 3.8). En çok göç veren on ilimiz ise, sırası ile Sivas, Kastamonu, Kars, Balıkesir, Erzurum, Niğde, Yozgat, Çorum, Gümüşhane ve Çanakkale’dir [33].

Tablo 3.8 [33]

Göç Alan İller		
Sıra	Şehir	Göç e Gelen
1	İstanbul	3.710.166
2	Ankara	606.584
3	İzmir	558.344
4	Adana	460.157
5	İçel	394.900
6	Kocaeli	342.105
7	Antalya	293.199
8	Diyarbakır	288.048
9	Hatay	256.515
10	Gaziantep	256.058

3.2.3. Göçün Sonuçları ve Gecekondulaşma

İstanbul, sahip olduğu doğal güzellikleri, topografyası, coğrafi konumu, kültür zenginliği ve mînari mirasıyla dünyanın önemli kentlerinden biri olma özelliğini

deva mettir nektir. Fakat yaşımaş olduğıumuz iç ve dış göçün sonucunda bir çok kentsel değeri ni kaybetmiştir. Kaybedilen değerlerin başında doğa güzellikleri ve kültürel değerler gelmektedir. Göçle beraber kentleşmeyi yaşayan ve yaşamakta olan İstanbul, kentlileşme konusunda başarı göstere nemiştir.

Yaşanılan göçün İstanbul' u karşı karşıya bıraktığı sonuçlar ise şöyledir;

- Kente gelen insanlar, yeni yaşama koşullarının etkisiyle, eski geleneklerini, göreneklerini koruyamadıkları gibi, göçtükleri yer nkilere de uyum sağlama ta güçlük çekmektedirler [22].
- Kente gelenleri özünşemeyi kolaylaştırabilecek gerçek ve hızlı bir sanayileşmeye dayanmayan göç, kırsal alanların yoksulluğunu kentlere taşımıştır. O uşan sosyal dengesizlikise siyasal şiddet olaylarının artmasına yol açmıştır [23]
- İstanbul'a göçenler, geldi kleri böl gelerde kendilerine hiçbir fırsat verilmedi ği, yaşama hakkı tanı nmadığı için evlerini ve ailelerini terk etmek zorunda kal mışlardır. Bu da sosyal sorunları ortaya çıkarmıştır [24].
- Plansız olarak yaşanan göç, kentte düzensiz bir yerleşmeyi ve sonucunda toprak erozyonuna neden ol muştur [25].
- Kente gelenler genellikle kentin su havzalarının yakı nlarına yerleşti klerinden, su havzalarındaki barajlarda su kirlenmesi yaşanmış ve bir kıs m kullanılmaz hale gelmiştir [25].
- Bir di ğer yerleşme alanı olan yeni ağaçlanma ve bozuk or man sahalarının tercih edil mesinden dolayı, kentte yeşil alanlar azalmış ve bu da kentin oksijen kaynaklarını sınırlandırmıştır [25].
- Göç edenlerin büyük bir bölümü kırsal kökenli ve kentsel değerlerle yetişmemiş ol ması, var olan değerlere yeterli miktarda saygı gösteril mesi ni ve tahrip ol masına yol açmıştır [27].
- Yeni oluş an merkezlerdeki yoğunlaş malarla birlikte oluş an altyapı gereksinimi ve iste ği, politik baskı unsurlarına ba ğlı olarak kentsel planlanmayı etkilemiştir [28].

- Yeni gelen nüfus, kentin çevresinde kırsal alanlara yerleşmiş, kent çevreye doğru hızla gelişmiş ve çevre belediyeler kurulmuştur. Kentin yönetim biçimi açısından sorunlar ortaya çıkmıştır [28].

Gecekondulaşma Olgusu

Türkiye’de gecekondu olgusu 775 sayılı yasa tarafından tapusuz ve izinsiz arsalar üzerine ruhsatsız ve yasa dışı konut inşaatı olarak tanımlanmaktadır. Bir barınma sorunu gibi görünmesine karşın, gecekondu daha geniş bir toplumsal ve kültürel olgudur. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun büyük kentlerinde yaşanan bu olgu, benzer koşullar içinde ve benzer nedenlerle oluşmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan “plansız kitleleşme” ve getirdiği sorunlar açısından önemi ni hala korumaktadır.

Prof. Dr. Ruşen Keleş ülkeimizdeki gecekondu olgusunu üç döneme ayırarak incelemektedir. Buna göre, 1960’a kadar olan ilk dönemde kırdan göçen aileler barınma gereksinimleri ni kendi güç ve olanaklarıyla kamu arazisi üzerine yaptıkları gecekondu larla karşılamışlardır. Bu dönemde yapılan gecekondu lar da kiracılık istisnadır. Aileler, yapmayı başara bildikleri gecekondu lar da kendileri oturlar. 1960-1970 arası ikinci dönemde, gecekondu genellikle sahibinin emeğinden yararlanılarak yapılmakta, ancak kiraya verilme oranı yükselmektedir. Bu dönemde arsa elde etme koşulları kökten değişmiştir. Kent çeperindeki arsalar sahipleri tarafından parselleri ni, doğrudan gecekondu yapıma yönelik satılmaya başlanmıştır. 1970-1980 arasındaki üçüncü dönemde ise, gecekondu yapı m süreci tümüyle ticarileşmiş, yoksul kitle için arsa sağlayıp yapı gereçlerini bulan ve gecekondu yaparak bunları satışa çıkaran ‘gecekondu firmaları’ türemiştir. [55, 62]

Ülkemizde 1960 yılında 240 bin gecekondu vardı ve bunlar da 1.2 milyon insan yaşamaktaydı. 1995 yılına geldiğimizde ise 3 milyona yakın gecekondu da 15 milyon insanın yaşadığını görüyoruz. Diğer bir deyişle, kentsel nüfusun üçte birinden çoğu gecekondu lar da yaşamaktadır. Bu oran, Ankara’da %70, İstanbul’da %65, İzmir’de %50’dir [23].

İstanbul’da 1990’lara kadar yılda ortalama yapılan gecekondu sayısı 22 bindi. Bu her gün 60’ dan fazla gecekondu nun yapıldığını ortaya koymaktadır. Gecekondu lar ın %73’ü hazine arazileri üzerine yapılmaktadır [23]. Planlama tekniğine aykırı olarak sanayi için belli alanlar açma talebi sonucunda Haliç, Maltepe, Zeytinburnu,

Kağıthane gibi alanlarda yapılan fabrikaların çevrelerinde ilk gecekondu mahalleleri oluşmuştur.

Bugün İstanbul'un her iki yakasında yoğun olarak bulunan birçok gecekondu ve tapusuz araziler, siyasi kararlar sonucunda affa uğramış ve yasallaştırılmıştır. Gecekondulaşma, kentsel alanlarda barınacak bir yer bulmanın ötesinde bir anlam kazanmış, kentte oluşan rantlara el koyma mücadelesinin bir aracı haline gelmiştir. Kullanıcılarına sağladığı yüksek rantlar nedeniyle gecekondu, artık kırdan kente göçün bir sonucu olmak yerine neredeyse nedeni haline gelmiştir. [55]

3.2.4 Çözüm Önerileri

Sosyal ve ekonomik sorunların ortaya koyduğu göç olgusu, kentlerimizde birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Geçmişte ve günümüzde göçlerin yasal yollardan önlemek için birçok çalışma yapılmıştır, fakat başarıya ulaşıldığı söylenemez. Elinde çözüm önerilerini birkaç madde ile özetlersek;

- Göç edilen bölgelerde yaşayan insanları iş sahibi yapmaya yönelik bölge kalkınma planları yapılarak uygulanmaya konulmalıdır [22].
- Bu bölgelerde sağlık, eğitim, sosyal faaliyetler, güvenlik gibi yaşam koşullarını etkileyecek ve iyileştirecek önlemler alınmalıdır [22].
- Göçen nüfusun iskân için planlı inşaat çalışmaları uygulanmaya konmalıdır [22].
- Gelen insanların sosyo-kültürel açıdan şehre adapte olması, şehir halkı ile bütünleşebilmesi sağlanmalıdır [22].
- Kırsal alanlarda yaratılacak ekonomik ve toplumsal olanaklarla, ya da eskiden var olanların genişletilmesiyle, köylünün kalkınması ve beraberinde kente göçün hızının kesilmesi sağlanmalıdır [23].
- Gecekondu ve yerel kamu hizmeti sorunlarının çözümü için, kent toprağının kullanımının denetim altına sokulması gerekir [23].
- Kent çevresinde yeşil alanlarda ve su havzalarında kanunsuz yerleşmeleri önlemek için çıkarılmış yasaklar vardır. Fakat kontrolünün gereği gibi yapılması için uygulamayı tek bir otoritenin altında toplanması gerekir [25].

- Göç veren ve göç çeken yerler arasındaki gelişmişlik farkını azaltacak ülke çapında planlamaya gidilmelidir [29].
- Kent toprağı üzerinde yaratılan spekülâtif kazancın, kişi yararına kullanım önlenerek, kente ve kentliye hizmet ve yatırım olarak dönüşümünü sağlayacak idari karar ve uygulamalara geçilmelidir [29].

3.3. Göç Sonucu Oluşan Hırsız Kentleşmenin Cami Yapım Sürecine Etkileri

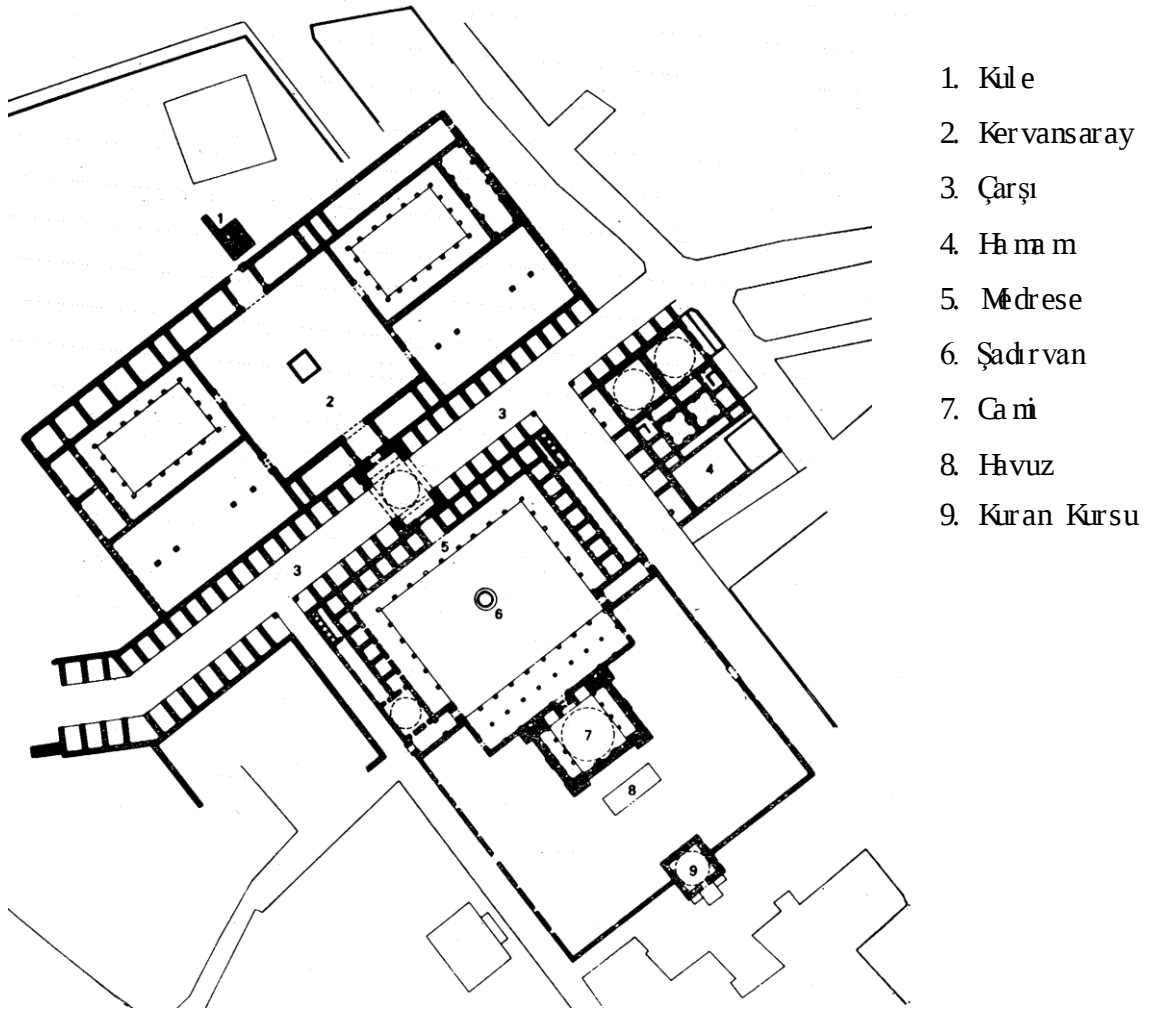
Ülkemizde yaşanan göç sonucu büyük kentlerde artan nüfusa paralel olarak hızlı bir yapılaşma gerçekleşmiştir. Oluşan nitelsiz yapılaşma dini minariyi de etkilemiştir. Bunun bir çok sosyal ve ekonomik nedeni vardır.

3.3.1. Kent Kuralları ve Osmanlı'da Cami Yapım Süreci

Ruşen Keleş “Kentleşme Politikası” adlı eserinde birçok toplumbiliminin ortaya koyduğu kent kurallarına yer vermiştir. Marx, Durkheim, Weber ve Wirth'in kent anlayışı, ortaya koyduğu çeşitli kurallarla açıklanmıştır. Buradaki kent kurallarından biri de İslam kültürünün etkisiindeki kente özgü yapılaşma şeklidir. Bu görüşe göre, bir İslam kenti üç temel öge üzerine oturur. Bu ögeler, cami, pazar yeri ve hanıdır. İslam kentinde, Batı'nın spor ve kültür ögelerine rastlanmaz. Bunların yerini tutan kurallar, camiler ve medreselerdir. Cami, İslam kentlerinde, yerleşme biriminin siyasi, dinsel ve entelektüel yaşantısının merkezinde bulunmaktadır.

Cami yakınında, kitapçılar, ciltçiler, deri eşya satıcıları ve terlikçiler bulunur. Dericileri, dokumacılar izler ve daha sonra, marangozlar, çilingirler, bakırcılar gelir. Demirciler, onlardan da uzakta yer alırlar. Alıcıları daha çok köylüler olan saraçlar ve eyerciler, kentin dış sınırlarına yakın yerlerinde yerleşirler. Tabakhanelerin ve boyahanelerin yeri kentin çıkış noktaları, çölekçilerin ise kentin dışıdır [38].

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu tür işlevler halk tarafından yapılır ve organize edilirdi. Bütün halkın faydalanması için meydana getirilen imaret, darüşşifa, kervansaray, kütüphane, çeşme, sebil, köprü gibi sosyal hizmetler ve kurumlar ise hayrat olarak yapılırdı ve vakıf geliri ile yaşatılırdı. Büyük camiler, çevrelerindeki mektep, medrese, imaret, darüşşifa ve dükkanlarla bir külliye meydana getiren sosyal hizmet merkezleri niteliğindedi (Şekil 3.4) [44].

Şekil 3.4 Sokullu Külliyesi, Lüleburgaz [52]

Osmanlı döneminde büyük camileri padişahlar yaptırır  ve bunlara “selatin camii” adı verilirdi. Vezirler ve devlet adamları tarafından yaptırılan orta büyüklükteki camilere yaptırım nisnine zafen sadece “camii” ve küçük olanlara da mescit denirdi. Süleymaniye Camii’ni selatin camiiye, Sokulu Mehmet Paşa Camii’ni de orta büyüklükteki camilere örnek gösterebiliriz [44]. Kubbeli camii bi i ni padişah ve büyük devlet adamlarını temsil edip hiyerarşik üstünlüğünü sergilerken, halkın camii yapısı mütevazı ve çatılı bir karakterde idi.

Osmanlı’da camii yapımı devletin Hassa Mimarlar Ocağı kanalı ile yürütülürdü. Tek bir otoritenin sahip olduğu g  le, camii bi i ninin ve karakterinin aynı değerlere sahip olması ve korunması sa lanmış tır. Bunda caminin, Osmanlı toplumunun sembolü, padişahın gücünün bir göstergesi ve varlıklarının yansıd   bir yapıt olması etkili olmuştur [8].

Asırlar boyu İslamiyet'in hüküm sürdüğü ülkelerde, özellikle Osmanlı'da camiye özel bir önem verilmiş, o devrin kültürünü ve teknolojisini yansıtan örnek yapılar ve külliyele meydana getirilmiştir. Aynı endişeleri diğer dinlerin mensupları da taşımışlar, böylece bu sahada kültür tarihini önemli eserleri ortaya koymuştur.

Bugün taktit edilmeyle çalışılan Sinan'ın yetiştiği dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan kuvvetli olduğu, zengin, dinamik, ileri bir döneme rastlar. Sanat erbabı örgütlenmiş, her çeşit inşaat malzemesi standart ölçülere ve tiplere ayrılmış, her şey düzene sokulmuştu. Ayrıca bunların başında sosyal yapıya haki mamevi bir disiplin haki ndi. Sinan'ın kişiliğinin oluşmasında ve başarıya ulaşmasında bu mamevi disiplinin büyük payı vardır. Karakter sağlanlığı, iyi düşünüş, iyi davranış, bu disiplinin doğal sonuçlarıdır. Sinan'ın yetiştiği dönem kişi de nefse güven, hakka uyma, haksızlıktan nefret, sosyal adalete bağlılık duygularını benimsenmiş olan bir toplumun var olduğu bir dönemdir [17].

3.3.2. Cumhuriyet Dönemi Cami Yapı m Süreci

Cumhuriyet Dönemine kadar, büyük anıtsal camilerde fonksiyonlar ve biçimler, gerekli strüktür sistemi son imkanlarına kadar denenerek belirlenmiş ve bir bütünlüğe ulaşılmıştır. Klasik dönem sonrasında ise toplum yapısının değişmesi mimarlık alanında yeni düşüncelerin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Batılılaşma sürecine girilmesiyle beraber Hassa Mimarlar Ocağı ve Sinan'ın etkileri azalmıştır. Daha çok yabancı mimarlara itibar edilmeyle başlanmıştır. Bu da usta çırak ilişkisinin kesilmesi ne sebep oldu. Değişik işlevli yapılar anıtsal camilerle yarışır hale gelmiştir. Bu dönemde mimarlığın sarayın denetiminden çıktığını ve sivil mimarlık örneklerinin yapıldığını görüyoruz [8, 45, 46].

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar etkisini devam ettiren I. Uusal Mimarlık Döneminde, gelişen milliyetçilik eğilimlerinin de etkisiyle Klasik Osmanlı yapıtlarının üslubunun devam ettiğini görüyoruz. I. Uusal Mimarlık, yeni teknolojiye ayak uydurmaktan ve çağın gereksinmelerine yanıt vermekten uzak, seçmeci ve biçimsel bir akım olarak kalmıştır [18].

Dünyadaki olumlu gelişmelere ayak uyduran ve yaklaşık on yıl süren bir dönemden (1930-1940) sonra gelişen II. Uusal Mimar Dönemiyle beraber geriye dönüş başlamıştır. Bu dönemde iklim koşullarına uygun, yerli malzemelerle ve geleneksel

ni marlıktan kopmadan yapı üretme biçimi hakim olmuştur. Cami yapım sürecinde özelleşmenin olduğunu ve çeşitli fonksiyonların camiyle beraber kullanılmaya başlandığını görüyoruz [8, 18].

3.3.3. Günümüzdeki Cami Yapım Süreci ve Oluşumu

Günümüzde kentlerde geçerli olan cami yapım sürecini incelerken, kente ait demografik ve sosyal yapının da göz önünde bulundurulması şarttır. Sonuçta, yaşamakta olduğumuz kentlerin uğramış olduğu dönüşümden, sadece camilerin değil, marlık ürünü olan kentteki bütün yapıların yapım süreci etkilenmiştir. Özellikle konut üretimi biçimleri, irdelenmekte olduğumuz konuya yakınlığı ile ilgi çekmektedir.

Türkiye’de, özellikle 1950 sonrasında yaşanan, küçük yerleşim birimlerinden büyük kentlere göç, kentle ilgili var olan bütün kavramlarda değişikliğe yol açmıştır. Daha önce değindiğimiz “kırdan kente” göç tipi olarak adlandırabileceğimiz bu nüfus hareketi, kentle köy arasında bir bağ kurmuş, bir bakıma kenti köyleştirmiştir. Kırsal alandan gelen insanlar, beraberlerinde kültürlerini ve yaşam biçimlerini de kente getirmişlerdir. Bunlar arasında kırsal alanda alışık olduğu yapı üretimi biçimleri de vardır.

442 No’lu Köy Kanunu’nun ikinci faslında “Köy İşleri” başlığı altında, 12 Madde’den itibaren köylüye ait işler şu şekilde tanımlanmıştır :

1. Mecburi olan işler,
2. Köylünün isteğine bağlı olan işler.

Buna göre, köylünün mecburi işleri arasında 14. sırada “köyde bir mescit yapmak (yeni den yapılacaksa köy meydanının bir tarafına yapılacaktır)” işi de sayılmıştır [20].

Devletin kendisine vermiş olduğu bu görevi “kırsal kültür ortamında gerçekleştiren insanlar, bu anonim marlığı, yeni geldikleri kentte de sürdürme çabasında olmuşlardır [20]. Bu bölgelerde, devlet tarafından karşılanabilecek taleplerle, karşılanmayacakları toplumi içinde kendiliğinden kabul görmüştür. Örneğin eğitimi ve sağlık devletten beklenen işler olarak kabul edilirken, cami yapımı işi o bölgenin ce maati ile çözülebilmektedir.

İnsanları, kendi camilerini üretme yoluna iten asıl neden ise bu konuda kamusal bir boşluğun olmasıdır. Aykut Köksal bu konu üzerine yaptığı bir söyleşide; “Cumhuriyet Dönemi modernist Türk mimarlığının program içinde caminin yer almadığını, camii mimarlığının dışarıda bırakıldığını, bunun Cumhuriyet’in modernist ideolojisinin dinle ilişkisi ile de bağlantılı bir durum olduğu” saptamasını yapar [20].

Nüfusu hızla artmakta olan kentlerde görülen plansız kentleşme ve nitelsiz yapılaşma, kamusal alandaki bu boşlukla beraber camii mimarisini de etkilemiştir. Kente ilk gelenlerin oluşturmuş olduğu gecekondu yerleşmelerinde yapılan ilk camilerin ortak özelliği, merkezi ya da haki m bir konumda olmaları ve bir gecekonduyan ayırt edilemeyecek, mütevazı bir mescit görünümünde olmalarıdır.

Kente daha sonra gelenler ise kendilerinden önce gelenlerin yardımıyla kentte yer edinmişlerdir. Özellikle 1980’lerin ortasından günümüze kadar olan göçler, bu şekilde gelişerek kitle göçü ve ya zincirleme göç şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan mekanizmalar, yöresel bağlara dayalı heşerilik ilişkilerinin oluşmasına yardımcı olmuştur. Kente henüz gelmiş insanlar, heşeri derneklerine üye olarak kente ait olma, kimlik ve sosyal dayanışma ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Heşerilik bağlarına dayalı “heşerilik dernekleri”, “camii yaptırma dernekleri”, hızlı kentleşme sürecinde sayıca artmış ve siyasi, sosyal işlevler üstlenmiştir [11].

Bir önceki dönemde kent ile bütünleşmenin bir yolu olan heşerilik ilişkileri ve bu ilişkiler üzerinden kurulan dayanışma ağları, bu kez tam tersi bir işlev görmekte ve kentlerde içe kapalı cemaatlerin oluşumunu hızlandırmaktadır. Kente göçün niteliğinde yaşanan bu dönüşümün kentlerde belirgin bir kutuplaşmaya yol açtığı ve kentte yaşanan gerili mleri artırdığı söylenebilir. [55]

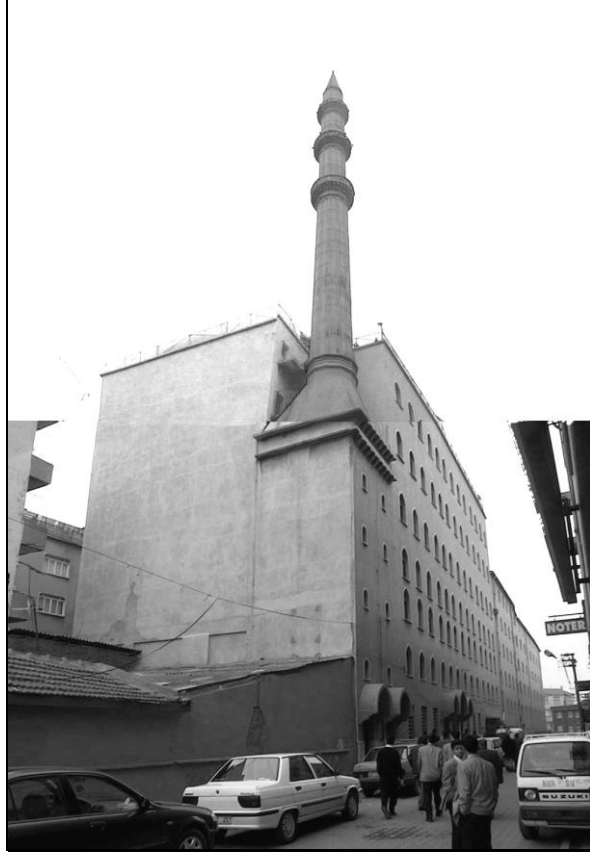
Türkiye’de yaşanan göçle beraber büyük kentlerde ortaya çıkan bu tür dernek ve oluşumların son dönemlerde yapılan camilerin yapı m aşamasında büyük katkısı vardır. Camii yapılaşmasının en hızlı görüldüğü kentlerden biri olan İstanbul’da bugün toplam 2562 camii bulunmaktadır. En fazla camii bulunan ilçe 184 camii ile Fatih ilçesidir. Bu ilçeyi 178 camii ile Ümraniye, 175 camii ile Üsküdar takip etmektedir. Camii başına düşen kişi sayısı açısından en yüksek değer Bahçelievler, en düşük değer Şile ilçesindedir (Tablo 3.9).

Tablo 3.9 [53]

İstanbul İlçe Nüfuslarına Göre Camii Sayılarının Karşılaştırılması - 2000

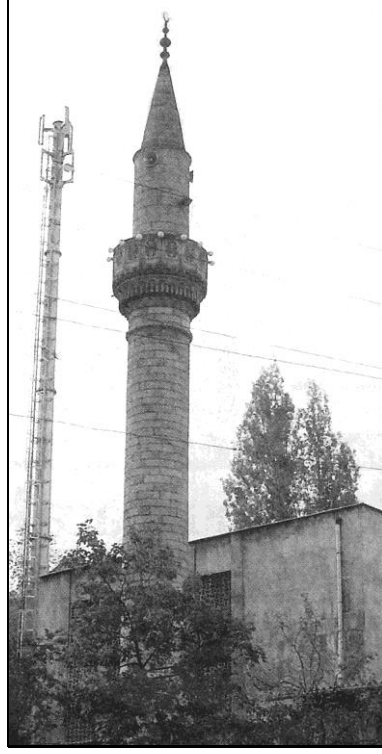
İlçeler	2000 - Nüfus	Camii Sayısı	Kişi / Camii
Adalar	17.760	7	2.537,1
Avusturya	214.749	14	15.339,2
Bağcılar	556.519	59	9.432,5
Bahçeşehir	478.623	48	21.755,6
Bakırköy	208.398	22	4.341,6
Beşiktaş	246.006	51	4.823,6
Beşiktaş	190.813	35	5.451,8
Beykoz	210.832	113	1.865,8
Beyoğlu	231.900	91	2.548,4
Eminönü	55.635	106	524,9
Esenler	380.709	40	9.517,7
Eyüp	255.912	101	2.533,8
Fatih	403.508	184	2.193,0
Gaziosmanpaşa	752.389	164	7.449,4
Güngören	272.950	25	1.483,4
Kadıköy	663.299	94	4.044,5
Kağıthane	345.239	58	13.809,6
Kartal	407.865	99	4.339,0
Küçükçekirgece	594.524	101	10.250,4
Maltepe	355.384	67	3.589,7
Pendik	389.657	99	3.858,0
Sarıyer	242.543	149	3.620,0
Şişli	270.674	42	2.734,1
Tuzla	123.225	40	827,0
Ümraniye	605.855	178	14.425,1
Üsküdar	495.118	175	12.378,0
Zeytinburun	247.669	40	1.391,4
Büyükçekirgece	384.089	79	4.861,9
Çatıda	81.589	58	1.406,7
Silivri	108.155	49	2.207,2
Sultanbeyli	175.700	82	2.142,7
Şile	32.447	92	352,7
Toplam	10.018.735	2.562	3.910,5

Kırsal alandan getirilen, kendi dini mimarisini kendi ortaya koyma çabası, Cumhuriyet ideolojisinin modernist tavrına karşı, camilerin dinin savunulduğu kaleler olarak anılmaktadır. Bu şekilde daha da güçlenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan 76 bin üzerinde camii, yılda bin beş yüz camii inşaatı ve plansız kentleşmedir (Şekil 3.5).

Şekil 3.5 Bayrampaşa’da Yapılmış Bütçelik Nizam Camii Örneği

Yapılan bu camilerin devletin kaynakları ile ayakta tutulması ise çok zordur. Tarihi örneklerde, dini yapıların yaşatılması ve ilişkin vakıf hizmetlerini sürdürülebilirliği için ticari gelir kaynağı olması amacıyla ile, caminin yakın çevresinde dükkanlar yapılmıştır, ama “altı dükkan üstü cami” mantığını yaşamak sadece günümüz sosyal yapısının getirdiği bir sonuçtur. Bir arsadan mümkün olduğu kadar çok daire çıkartmak isteyen müteahhit mantığı ile üst üste çıkartılan iki farklı eylemin birbirini ne kadar zedelediğinin farkına varılmamıştır [17]. Osmanlı Döneminde en büyük toplum hizmeti olarak görülen ve büyük titizlikle yapılan camilerin yapımı, günümüzde el değiştirerek müteahhit ve kalfaların yaptığı bir iş haline gelmiştir. Son zamanlarda görülen cami gelirini artırıcı önlemler arasında cami binasına ya da minaresine ek olarak yapılan bazistasyonları konuyu daha da öne çıkarmıştır (Şekil 3.6).

Şekil 3.6 Ankara’da bahçesine baz istasyonu takılmış bir cami [54]

Cami yapımında ne belirli bir denetim sisteminin ne de devletin cemaat ile cami yapımı arasındaki ilişkiye müdahale edebileceği bir sistem olmasını büyük bir yasal boşluk oluşturmaktadır. 1998 yılında Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren yönetmelikte ise sadece camilerin inşaatı için ayrılacak yerlerin büyüklükleri belirlenmiştir. Buna göre küçük camiler için 2.500 m², orta camiler (semit camii) için 5.000 m², büyük merkez camiler için 10.000 m² yer ayrılması kabul edilmiştir. Aynı yıl yürürlüğe giren Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunu’ndaki düzenleme ile de “Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığı’nın izni ile ibadete açılır ve Başkanlıkça yönetilir. Halki ve hükmi şahıslar tarafından yapıldığı halde izli veya izinsiz olarak ibadete açılmış bulunan cami ve mescitlerin yönetimi üç ay içinde Diyanet İşleri Başkanlığı’na devredilir” hükmü getirilmiştir [47].

1998 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye genelindeki tüm camiler ile cami cemaatinin özelliklerini belirlemek için başlattığı çalışma ile birçok veriye ulaşmıştır. Hazırlanan 56 soruluk formlar, müftülükler aracılığı ile camilerde doldurulmuş ve elde edilen bilgiler, “Cami Bilgi Bankası” adı altında bir araya toplanmıştır. Ortaya çıkan sonuca göre;

- Türkiye genelinde 76 bin 922 camiden yaklaşık 6 bininin atıl durumda olduğu saptanmış,
- 2919 caminin sadece Ramazan aylarında ibadete açıldığı,
- 1424 caminin yaylalar ya da yazlıklar gibi ika~~met~~ durumu yıl boyu değişen bölgelerde bulunduğu ve yalnızca belli mevsimlerde ibadete açıldığı,
- 1994 caminin de kapalı olduğu belirlenmiştir.
- Bütçesinin % 80'inden fazlası personel ödemelerine giden D~~iy~~anet İşleri Başkanlığı, atama izni olmadığı için 9981 camide hiç kadrosu bulunmamaktadır. Kadrosu olmayan camilerde gönüllülerin görev yaptığı, ayrıca vekaleten atamalarla sorunun aşılmaya çalışıldığı belirlenmiştir.

BÖLÜM4

1980 SONRASI İSTANBUL SUR DIŞINDA YAPILAN CAMİLERDE MİMARİ BOZULMALAR VE KULLANICILARIN BAKIŞI

Çalışmanın bu bölümü, 2000 yılında başlatılan bir alan araştırmasının devam niteliğinde olacaktır. Cami yapılaşmalarında yoğunluk gözlenen İstanbul Tarihi yarımadasına bitişik 6 ilçedeki 250 cami üzerinde araştırma yapılarak bunlar üzerinde bir belgeleme çalışması yapılmıştır. Bu bölgelerin seçilmesiindeki neden özellikle yeni yapılaşan bu bölgelerdeki cami yapılarının ve inşaatlarının yoğun olmasıdır. Sinan M Şener yöneticiliğinde, 8 kişiden oluşan yüksek lisans grubunun yapmış olduğu çalışmada camilerini,

- Yerleri,
- Vaziyet planları veya krokileri,
- İlçelerindeki konumları,
- Yapımsistemleri,
- Mülkiyetleri,
- Tipolojilerini ortaya koyan birer fotoğrafları,
- Plan ve kurgu şekilleri,
- Mekanal kapasiteleri ve kullanıcı sayıları,
- Camiye ait diğer fonksiyonlarını içeren bilgi fişleri doldurulmuştur.

Elde edilen bu bilgiler ışığında güncel camilere ait birçok nesnel veri ortaya çıkmıştır. Sunulacak çalışmada ise bu verilere bağlı olarak öncelikle camilerdeki mimari bozulmalar, caminin gelişimsüreci içinde ele alınarak, saptanacaktır. Daha

sonra konunun sosyal yönünü incelemek üzere, araştırmaya ek olarak yapılmış anket değerlendirilecektir. Böylelikle günümüz camilerine ait pek çok yan bulgu da ortaya konulmuş olacaktır.

4.1. Mimari Bozulmaların Caminin Gelişim Süreci İçindeki Yeri

İslamiyet'in ilk ibadet mekanlarından, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme süreci ne girdiği döneme kadar, cami yapısında, fonksiyonun ve yapı üretme teknolojilerinin biçimi oluşturduğu görülmektedir. Az sayıda ahşap konstrüksiyonlu mescitlerle birlikte genellikle “yığma yapı” özelliğini taşıyan yapılar, taşın sağladığı doğal imkanların sınırları içinde inşa edilmiştir. Birilerinin örtülere, genellikle yine yığma tekniğinde kubbe olmuştur. Kubbelerle, ilk dönemlerde küçük açıklıklı ve çok sayıda tekrar edilerek büyük mekanlar örtülmüş, daha sonra tek kubbeli mekan ile merkezi plan anlayışı geliştirilmiştir. Bu plan şemasında en ileri örnekleri 16. ve 17. yüzyılda İstanbul'da görmeye başlıyoruz.

İmparatorluğun duraklama, gerileme ve çöküşüne paralel olarak, camii minarisinde de gelişmenin durduğunu ve farklı minarilerin yurt dışından etkilenilerek kullanıldığını görüyoruz. Bu dönemde klasik şekiller artık kullanılmamakta ve camii minarisi içinde fonksiyonel eklentiler yapılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemiyle beraber, bir çok alanda gösterilen başarılarla rağmen, dinii minari de çöküşün günümüze kadar devam ettiği bilinmektedir. Toplumumuz, klasik dönem yapılarının görkemiyle takılı kalmış; yapısındaki tarihe saygı, geleneklere bağlılık onu yeni araştırmalar yapmaktan ve çağdaş uygarlığın sunduğu verilerden uzak tutmuştur [49]. Simgeselliğin fonksiyonun önüne geçmesini Leyla Baydar şu şekilde yorumlamaktadır : “Mimarlıkta salt işlev verilerin gerektirdiği biçimlendirmelerin dışına çıkılmasının birinci nedeni güzelleştirme isteğidir. İkinci önemli nedeni ise yapılardan beklenen simgesel değerlerdir. Dinsel düşünceleri siNGelemeK, yönetim gücünü siNGelemeK, teknik gücü siNGelemeK, konuyu siNGelemeK gibi birçok kategorilere ayırabileceğimizi siNGeler yapıdan beklenmiştir. Bu beklentiler ise ancak anlamlı taşıyan biçimlendirmelerle yerine getirilebilir” [8, 50].

Günümüzde inşa edilmiş camii tipleri için belirlenecek minari bozulmalar, Osmanlı Dönemi camileri ile birlikte görsel olarak iki aşamada incelenecektir. Yakın ve uzak perspektif olarak ikiye ayırabileceğimiz algı sınırlarında ortaya çıkan bozulmaları, taklit edilmekte olan Osmanlı camilerinin özellikleri içinde düşünmek gerekir.

4.1.1. Uzak Perspektif

Osmanlı Dönemi ile günümüz cami yapıları arasında, uzak perspektiften bakıldığında bir çok farklılık olduğu açıktır. Kent içinde camiyi tanımlayan unsurlar olarak da gösterilebilecek özellikler şunlardır:

- Caminin kent içindeki konumlanması,
- Caminin külesinde kullanılan formlar,
- Kullanılan elemanların kendi içlerindeki oranları.

Cami yapısının içerdiği bu özelliklerin yansımasını, çevrelerindeki yapılarla beraber oluşturdukları kentsel imajda görebiliyoruz. Kevin Lynch “The Image of the City” kitabında kentsel imaj üzerinde durmuş ve bu imajı oluşturmada insanların kullanabileceği öğeleri beşe ayırmıştır.

- Bağlantılar (Paths)
- Sınırlar (Edges)
- Bölgeler (Districts)
- Odaklar (Nodes)
- Nirengiler (Landmarks) [51]

Dünya üzerinde, kentlerin kalitesini ortaya koymakta birçok otorite tarafından kullanılan bu öğeler, kentin kapsadığı birey tarafından algılanabilirliğini arttırmakta ve bireyin kent içinde yön bulmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca kent içindeki elemanların birbirleriyle uyumu ve sürekliliği ile kentin çekiciliği artmakta ve böylelikle birey her zaman çevresinin farkında olarak yaşamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, cami yapısı özelinde, bu öğelerin anlam kazanması günümüzdekinden oldukça farklıdır. Yaşadığımız kentlerin, özellikle İstanbul’un tarihi boyunca oluşan ve geliştirilen kentsel imajı, sağlıklı ve plansız kentleşme ile negatif yönde ivme kazanmıştır. Yeni yapılan camilerin çevresindeki yapılarla beraber bu bozulmaya katkı sağladığı da açıktır. Uzak perspektif için bozulmaları maddelersek;

- Osmanlı Döneminde anıtsal tip camilerin konumlanmasında birçok noktaya dikkat edilerek yer seçilmiştir. Yapının kent içinde, nirengi yaratma ve kentin silüetini etkilemesi açısından seçilmiş noktalar başarılıdır. Dönemin en ileri

örneklerini ortaya koyan Mimar Sinan, bu anlamda büyük bir şehirci olduğunu da kanıtlamıştır. Edirne'deki Seli mi ye Ca mi'nde olduğu gibi kilometrelerce uzaktan görülebilen bir tepe, ya da Süleymaniye'de olduğu gibi Haliç'e ve Boğaza hakim olan konumla malar örnek teşkil etmektedir. Daha küçük camilerde ise çevredeki yapıların boyutları referans alınarak mütevazı bir düzenlemeye gidilmiştir. Fakat günümüz camilerinde hem yer seçimi hem de kullanılan boyutlar ve oranlar, çevresiyle ve kentle bağdaşmamaktadır. Sıkışık kent dokusu içinde cami yapısı için seçilen yerin önemsenmesi sonucunda, bitişik nizam camilerin yapıldığını görüyoruz (Şekil 4.1). Vadi de ya da çukur bir alanda konumlanan camilerde ise görülebilirliği arttırmak için minare yüksekliği artırılmakta ve bu da oransal bozulmalara yol açmaktadır.

Şekil 4.1 Bitişik nizam yapılmış cami

- Osmanlı'da dönemin yapı üretme teknolojisine bağlı olarak kubbe, kemer, pandantif, ağırlık kuleleri vb. gibi yapı elemanları kullanmak yapıyı ayakta tutmak için zorunluymuştu. Fakat o dönemin mimarları, mühendislik bilgilerini yanındaengin sanat kabiliyetleri sayesinde bu elemanları olmasigerektiği gibi kullanmayı bilmişlerdir. Günümüzde betonarme, çelik ve birçok yapı

üretme şekillerinin bilinmesine rağmen, ısrarla kubbenin, kemerin, ağırlık kulelerinin kullanıldığını görüyoruz. Fakat bu elemanlarla oluşturulan yapılar, Osmanlı camilerinin yarattığı etkiyi sağlamaktan çok uzaktırlar.

Şekil 4.2 Minare şeklinde yorumlanmış ağırlık kuleleri

- Osmanlı Dönemi'nde cami yapısının biçimini belirleyen en önemli etmenler sırasıyla, caminin asıl kubbe ile belirlenen namaz alanı, bu bölüme eklenen yan bölümlerin formları, bölümlerin kendi içinde bütünü oluşturan geometrik kurgusu ve ortaya çıkarılmış olan bu biçimin topografya ile kurduğu konumsal ilişkidir. Bu kriterlere baktığımızda bozulmaların kriterler arasındaki uyumun ve dengenin sağlanamış olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin; kubbe formunun orantısızlığı, farklı kubbe formlarının kullanılması, yardımcı kubbelerin büyüklüklerinin ana kubbeye uyumsuz olması, cami kütesinin çok ağır ve hantal durması, minarenin çok yüksek ve ince tutulması, şerefe sayısının gereksiz arttırılması gibi [8].

4.1.2 Yakın Perspektif

Plansız kentleşmenin cami yapısında oluşturduğu bozulmalar, daha çok bireyin yapıya en yakın olduğu konularda, yakın perspektifte görülmektedir. Özellikle

1950’den sonra artan göçle beraber oluşan gecekondulaşmanın oluşturduğu özensiz yapılar topluluğu içinde dini minari de yerini almıştır. Her ne kadar diğer yapılar arasında, üstlendiği anlam açısından, toplumi içinde daha çok önemi taşıyor olsa da, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı minari bozulmalar oluşmuştur. Yakın perspektifte hissedilen bozulmaları maddeleyerek;

- Si nan’ın yapılarında rastlantıya bırakılmış hiçbir şey görülmediği gibi minari bünyeyi zayıflatan hiçbir aşırı süs de gözükmez. Yaptığı camilerin dışı içini yansıtır. İçeride hiçbir ayak, hiçbir masif duvar ağırlıklarını belli etmez. Kubbeyi tutan büyük ayaklar Süleymaniye’de olduğu gibi açılan nişlerle hafifletilmiş, çok yüksek duvarları yatay kornişlerle bölerek insan ölçüsüne indirmeyi amaçlamıştır. Günümüzde ise camii kütlelerinin değişik malzemeler türleri kullanılarak gösterişli ve ihtişamı hale getirilmesi, özellikle kubbelerin boya ve parlak çinko kaplama ile belirginleştirilmesi, fayans, tuğla kaplamalı cephe kullanılması en çok gözlenen durumlardır [8, 17]. Kubbe, minare gibi caminin nagesi olarak düşünülen öğeler, eğer yapının bütününde çok dikeylik çekmeyen konumdaysa ya da kullanılmamışsa, caminin cephesine işlenerek inagesellik amaçlanmaktadır.

Şekil 4.3 Cephesine minare resmî işlenmiş camii

- Osmanlı Dönemi'nde Sinan, cami cephelerinde boş ve dolu kısımlar arasında en güzel oranları bulmuştur. Güzelliği süsleme bolluğundan çok şekil ve çizgilerin uyumunda aramış ve kubbe oyunları ile hacimde birlik sağlamıştır. Kısaca, Sinan'ın mimarlığında proporsiyonun önemi her yapıda ön plana çıkmıştır [17]. Günümüzde, geleneksel tarzda yapılan uygulamalarda ise, cephe düzenlerinde, kapı ve pencere düzenlerinde ve boyutlarında aynı başarı sağlanamamaktadır. Bununla birlikte günümüzde, hiçbir fonksiyona hizmet etmeyen tiplerde kemerli pencereler kullanılmakta ve aynı zamanda renkli camlarla vitray etkisi verilmeye çalışılmaktadır [7].

Şekil 4.4 Cami cephesinde kameran kullanımı

4.2 Cami Kullanıcılarının Çevreye ve Cami Yapısına Bakışı

Ülkemizde, özellikle büyük kentlerin yeni gelişmekte olan ilçelerinde cami yapım sürecinin göçlerle ve plansız kentleşme ile değişime uğradığı 3. bölümde ele alınmıştır. İstanbul'un gelişmekte olan ilçelerinden Bayrampaşa'da yapılan çevresel analizler bu bağlamı desteklemektedir. Aldığı iç ve dış göçler itibarıyla ilçenin sahip olduğu demografik çeşitlilik araştırmanın buraya odaklanmasında etkili olmuştur. Cami yapım sürecinde aktif rol oynayan kullanıcıların, demografik ve sosyal olarak

incelenmesi ise önemlidir. Bu bölümde ilçeye ait sayısal veriler ve cami kullanıcıları ile yapılan anket çalışması değerlendirilmiştir.

4.2.1. Bayrampaşa İlçesinin Profili

1927-1928 yıllarında 13 hanelik göçmen evlerinin olduğu ve eski adı Sağmalcılar olan bu yerleşmenin nüfusu, ancak 1945 yılında 1000'i aşmıştır. 1948-1950 yıllarında Bulgaristan'dan, 1951 yılında da Yugoslavya'dan gelen göçmenlerle nüfusu hızla artmıştır. Yine bu yıllarda İstanbul şehrinin içindeki istinlakler de buraya nüfus gelmesine sebep olmuştur. Sanayi alanı yakınında hatta içinde olan Sağmalcılar, 1958'den itibaren Türkiye'nin hemen her yerinden gelenlerle süratle büyümüş ve mahallelere ayrılmıştır. 1964 yılında Eyüp ilçesi sınırları içinde bağımsız belediye olmuştur. 1 Nisan 1970 yılında bu kez ismi Bayrampaşa olarak değiştirilmiştir [10].

Bayrampaşa'nın, belediye olması'nın ardından gelişme süreci hızlanmıştır. 1955'de 4.932 olan nüfusu 2000 yılında 246 bin kişiye ulaşarak 50 kat artmıştır. Son 15 yıllık süreç içerisinde Bayrampaşa ve çevresine getirilen kentsel hizmetler (TEM ve hafif raylı sistemin bölgeyi ulaşım altyapısı açısından beslemesi, yeni otogar, metro istasyon noktası, hal ve toptan satış birimleri gibi donatıların bu bölgenin yakın çevresinde yer alması) bölgenin çekiciliğini yükseltmiştir. 1980 onaylı Nazım plan kararlarında konut, sanayi-küçük sanayi işlevleri yüklenen Bayrampaşa, 1994 yılında hazırlanan İstanbul Metropolitan Nazım İmar Planı'nda ise, bölge "sanayi dönüşümü hizmet alanı" olarak tanımlanmıştır. Böylece bu alanlardaki sanayi birimlerinin uzun vadede hizmet birimlerine (yönetimve iş merkezlerine) dönüşmesi öngörülmüştür [28]. Gelişme sürecinin devam edeceği düşünülen Bayrampaşa'nın günümüzdeki profilini maddeler halinde sıralarsak:

- İlçenin yüzölçümü 950 hektardır ve 11 mahalleden oluşmaktadır.
- Nüfusu 246 bindir,
- 30 adet cami yaptırma derneği,
- 40 adet henşeri dayanışma derneği,
- 51 adet cami
- 26 adet sağlık merkezi,

- 22 ilköğreti mekulu
- 12 lise bul unmaktadır.

4.2.2. Anket Değerlendirilmesi

Birçok sosyal ve siyasi nedenlerden dolayı, cami yapı m süreçlerinde aktif rol oynayan kullanıcıların, cami yapısına ve çevreye bakışını ortaya koymak için Bayrampaşa ilçesinde bir anket çalışması yapılmıştır. İsmetpaşa, Muratpaşa, Kocatepe, Yıldırım Cevatpaşa mahallelerinde bulunan 12 caminin kullanıcıları arasında yapılan anketin formatı Ek- A'da sunulmuştur. Toplam 77 kişi ile birebir yapılan ankette sorulan soruları, incelenmek istenen veriler bakımından 4 gruba ayırabiliriz

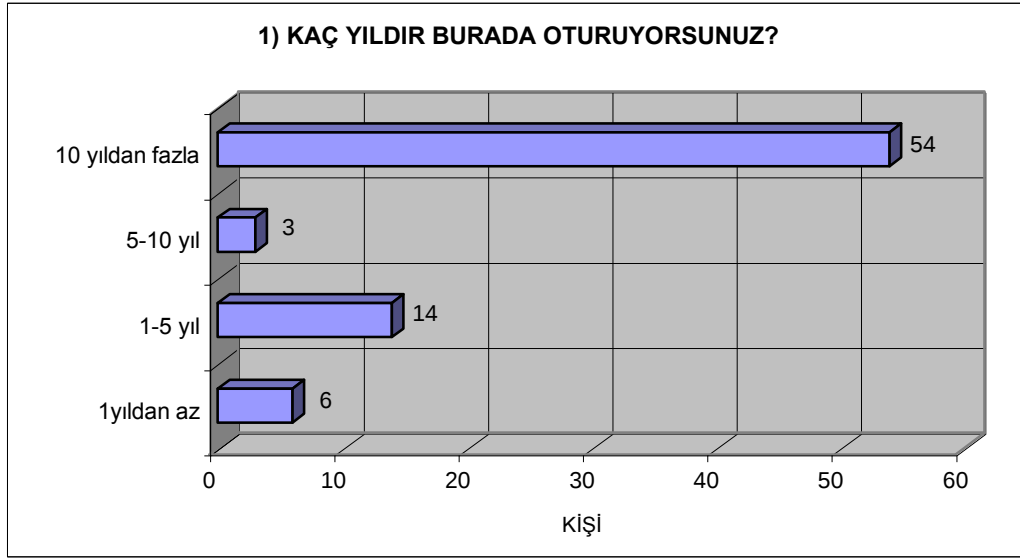
1. Genel ve kişisel
2. Çevreye özgü genel
3. Çevreye özgü yerel
4. Binaya özgü özel

Elde edilen sonuçlar iki aşamalı irdelenmiştir. İlk aşamada, deneklerin 1.,2., ve 3. tip sorulara verdiği cevapların tümü ele alınarak; ikinci aşamada ise, kullanıcıların binaya özgü özel sorulara verdiği cevaplar, cami fişlerindeki veriler ve grafiklerin yardımıyla irdelenmiştir.

4.2.2.1. Kullanıcıların Genel Bakışı

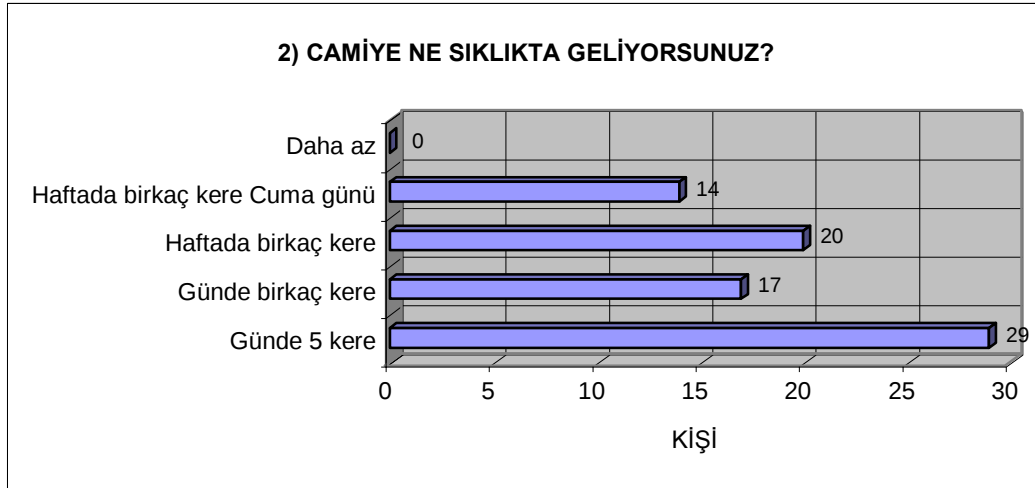
Kullanıcıların semtle ve cami ile olan bağlarını, genel olarak cami yapısına bakışını ortaya çıkarmak için sorulan sorular ve cevapları şu şekildedir:

Tabl o 4.1 Anket Sorusu 1

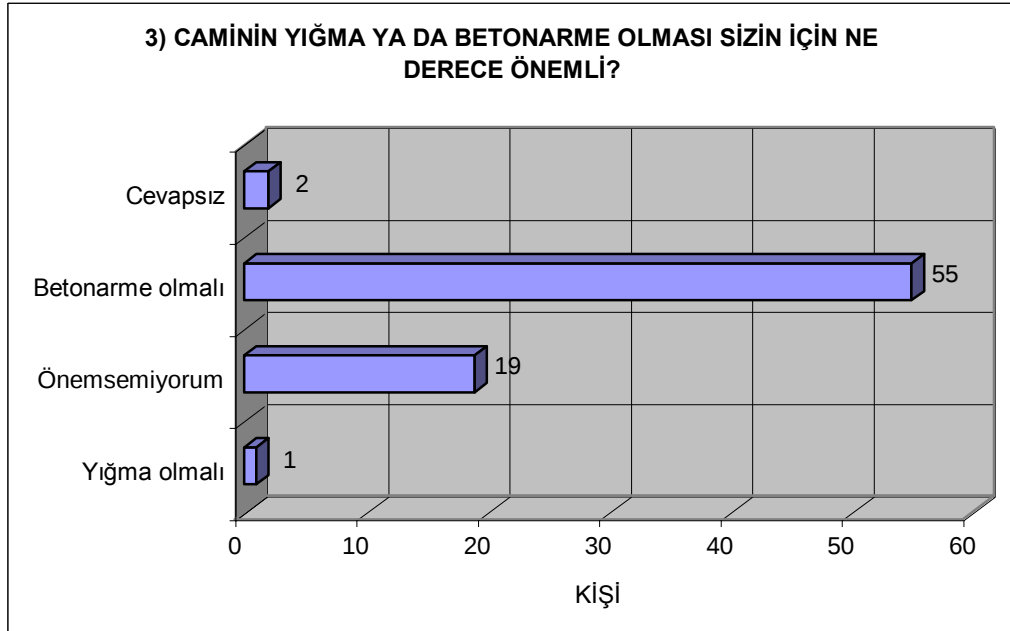
- Grafik anket yapılan kişilerin % 70'inin 10 yıldan fazla Bayrampaşa'da oturduğunu ortaya çıkarmaktadır. %30'u 10 yıl içinde ilçeye gelmiştir.
- Bu sonuçla, Bayrampaşa'nın sakinlerinin çoğunlukla 1992 yılından önce ilçeye gelenlerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

Tabl o 4.2 Anket Sorusu 2

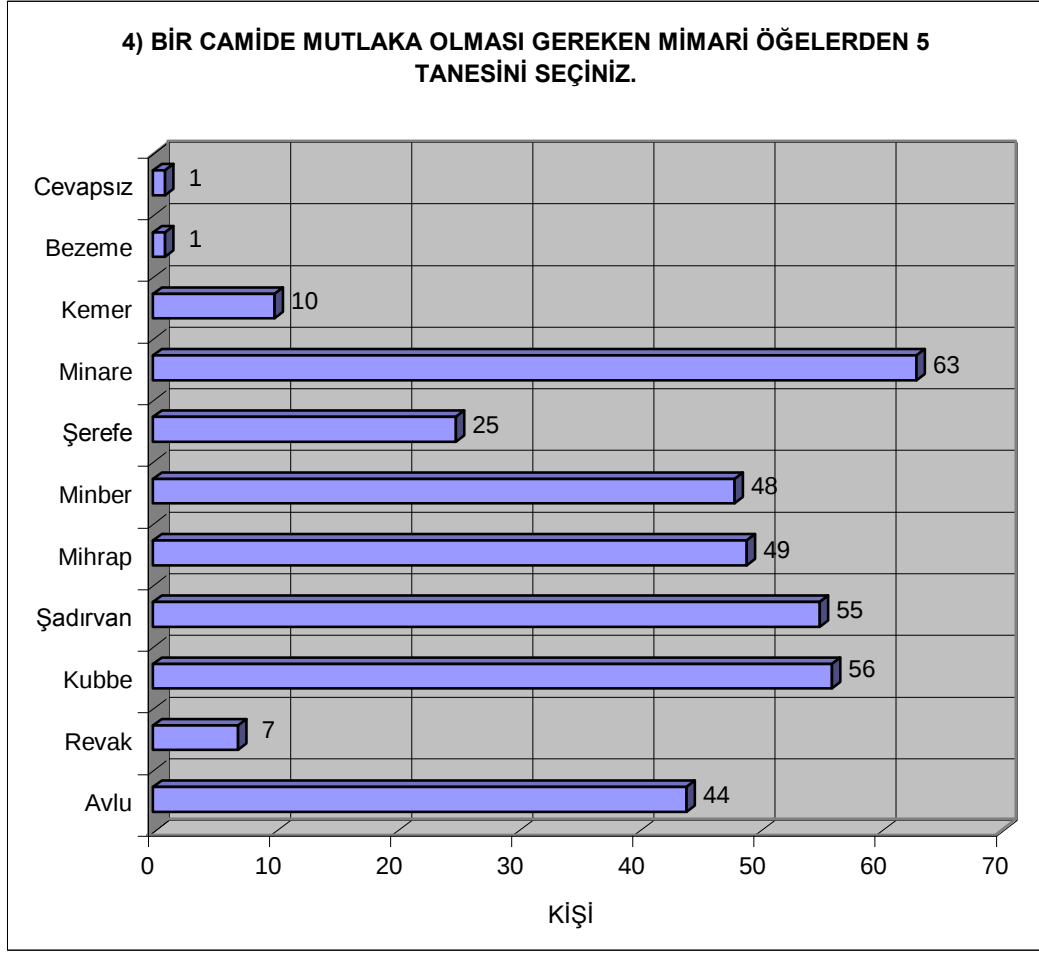
- Grafikten kullanıcıların % 36'sının camiye günde 5 kere, %25'inin haftada birkaç kere gittiği çıkmaktadır.
- Buradan, anket yapılan bölgedeki insanların cami ile olan bağlarının yoğun olduğu çıkarılabilir.

Tablo 4.3 Anket Sorusu 3

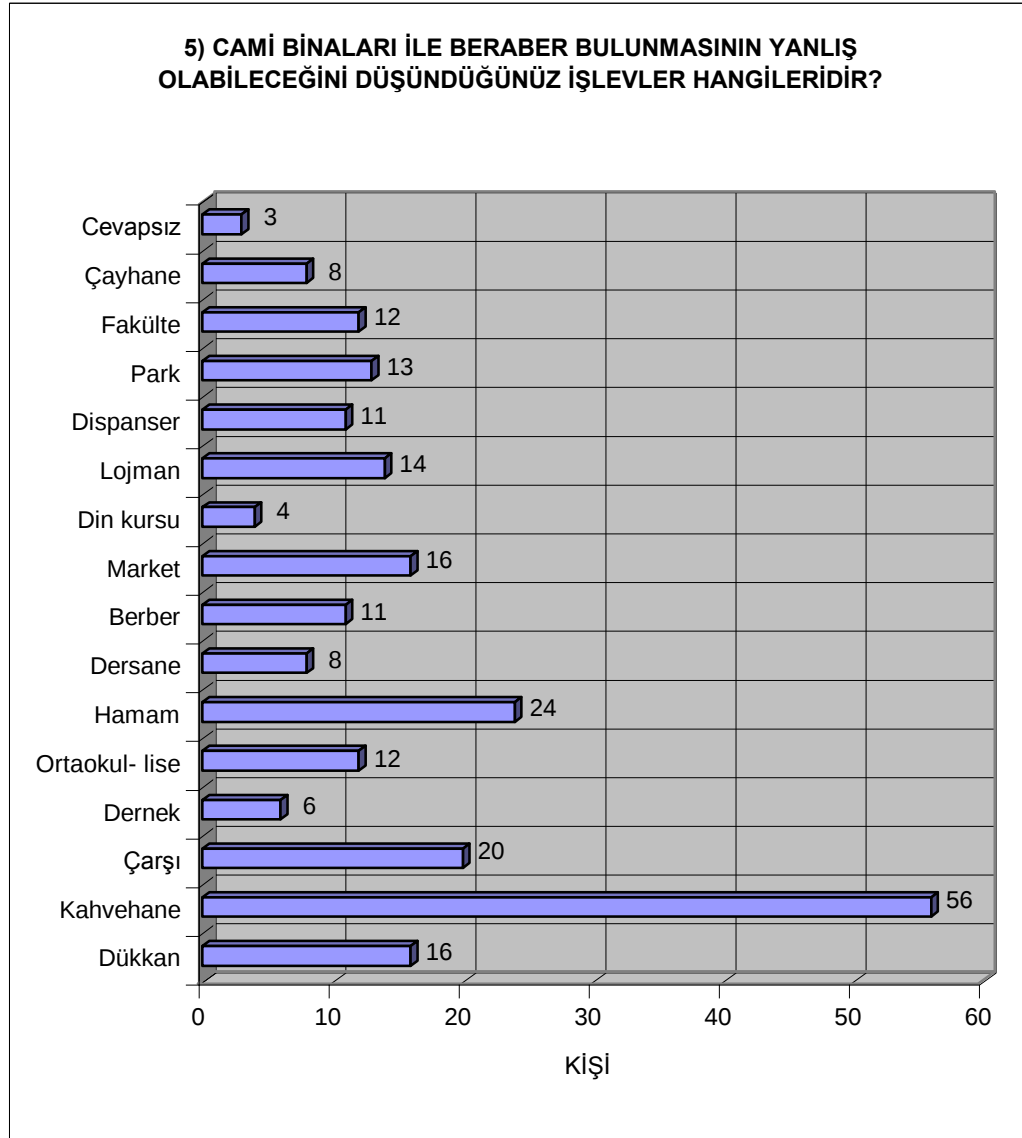
- Ankete verilen cevapların, %71'i inde kullanıcıların cami yapısını betonarme olmasını tercih etmişlerdir.
- % 25'i ise strüktür sistemi ni önemsemezken, % 1'i yığma olması gerektiğini söylemiştir.
- İlçede yapılan camilerin çoğunda klasik Osmanlı cami tipleri taklit edilmesine rağmen, kullanıcılarının çoğunun betonarmeyi tercih etmeleri, kullanılan geleneksel öğelerin siygesel anlamını ortaya çıkarmaktadır. Çağımızın yapı üretim teknolojisinde yapının ayakta durabilmesi için gerekli olmadığı bilinen, yığma yapı teknolojisine ait olan elemanların, günümüzde kullanılıyor olması, bu elemanların cami formuyla özdeşleştiriliyor olduğunu da göstermektedir.

Tablo 4.4 Anket Sorusu 4

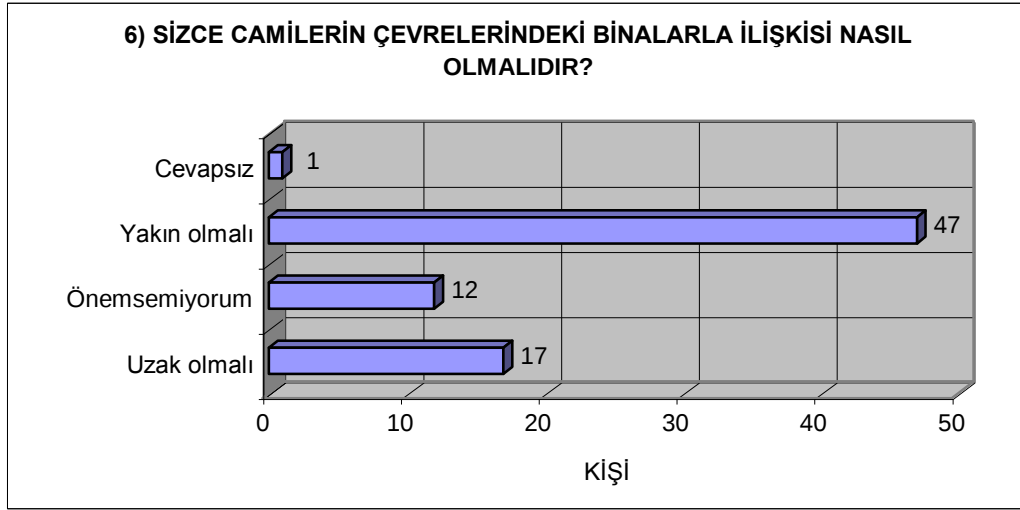
- Kullanıcıların camiye mutlaka olmasını düşündüğü mimari öğe olarak en fazla minareyi ve daha sonra kubbeyi seçmiş olması, bir önceki tablodan çıkan sonuçlarla çelişkilidir.
- Çalışma alanındaki insanların cami yapısı ile kubbe ve minare gibi öğeleri bu kadar bağdaştırmış olması, klasik Osmanlı dini mimarisinin etkisinin sürdüğünü ve siygeselliğin önemini göstermektedir.
- Şadırvanın olması gereken mimari öğe olarak en çok işaretlenenler arasında yer alması, namaz kılmak için zorunlu olan abdest alma işlevinden ileri gelmektedir. Kullanıcıların diğer mimari öğeleri görünüşleri itibarı ile seçerken ve tercih ederken, bu öğede fonksiyonunun ön çıktığını görüyoruz.

Tablo 4.5 Anket Sorusu 5

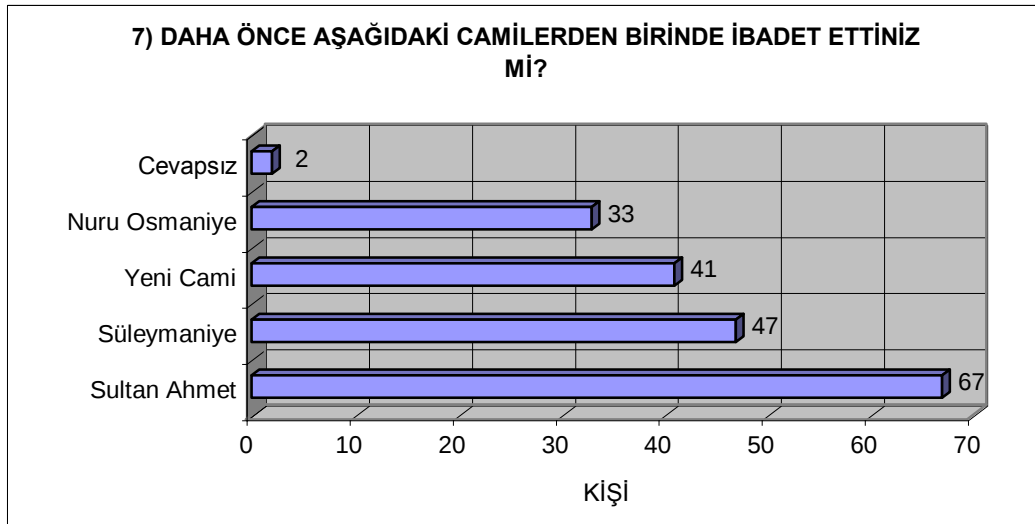
- Grafikteki uç değerlere baktığımızda, 56 kişiyle en fazla kahvehanelerin camii binaları ile beraber olmasının yanlış olabileceğini düşünürken, 4 kişiyle en az din kursunun yanlış olabileceğini görüyoruz.
- Buradan, toplum yapısında kahvehanelerin hoş karşılanmadığını ve camii yakınında olmasının istenmediği ortaya çıkmaktadır.
- Ankete katılanların tamamına yakın kısmı din kursunun caminin fonksiyonları arasında olması gerektiğini söylemektedir. Bu da camii yanında yapılmış pek çok din kursunun kaynağını göstermektedir.
- Dernek seçeneğinin diğerleri arasında öne çıkması, camii yapım sürecinde derneklerin etkin rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4.6 Anket Sorusu 6

- Grafikte bulunan, ‘yakın olmalı’ değeri, diğerleri arasında öne çıkmaktadır.
- Buradan, caminin kentin diğer yapılarından kopuk olmasının gerekliliğinin toplum tarafından istendiği çıkmaktadır.
- Bu değerler, önceki bölümde bahsedilen uzak perspektifteki mimari bozulmalar arasında bulunan bitişik nizam cami örneklerinin kaynağını ortaya koymaktadır.

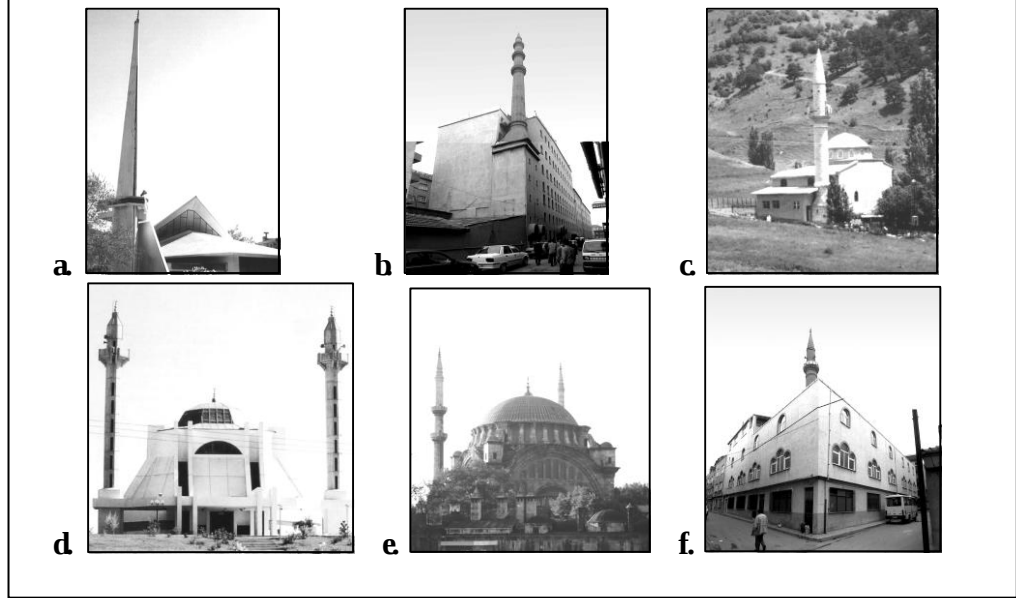
Tablo 4.7 Anket Sorusu 7

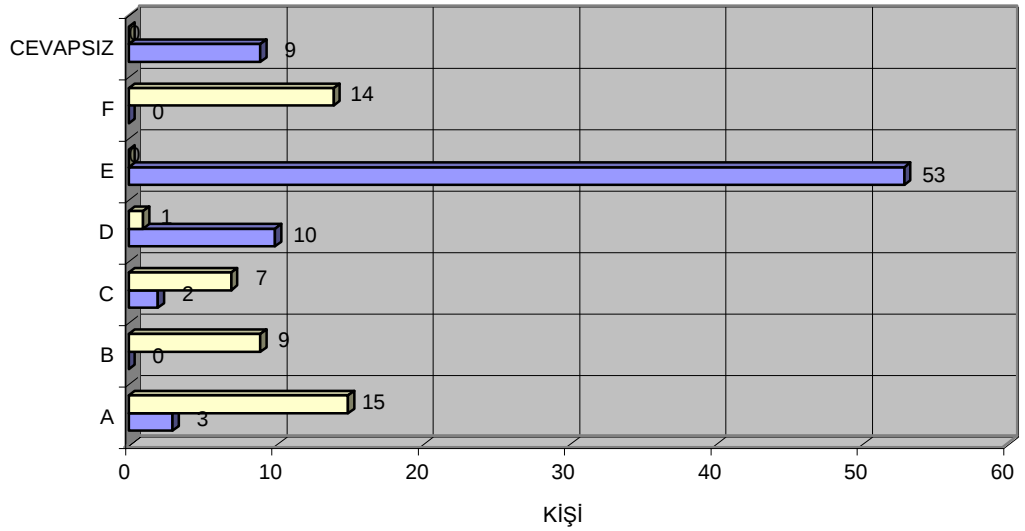
- Ankette bu soruya verilen cevaptan çıkarılan sonuç, bölgedeki kullanıcıların klasik Osmanlı dini mimari özelliklerini taşıyan camileri tanıdıkları ve ilgi gösterdikleridir.

Tablo 4.8 Anket Sorusu 8

8) AŞAĞIDAKİ CAMİLER BEĞENİNE GÖRE 1'DEN 6'YA KADAR SIRLAYINIZ.

■ EN ÇOK ■ EN AZ

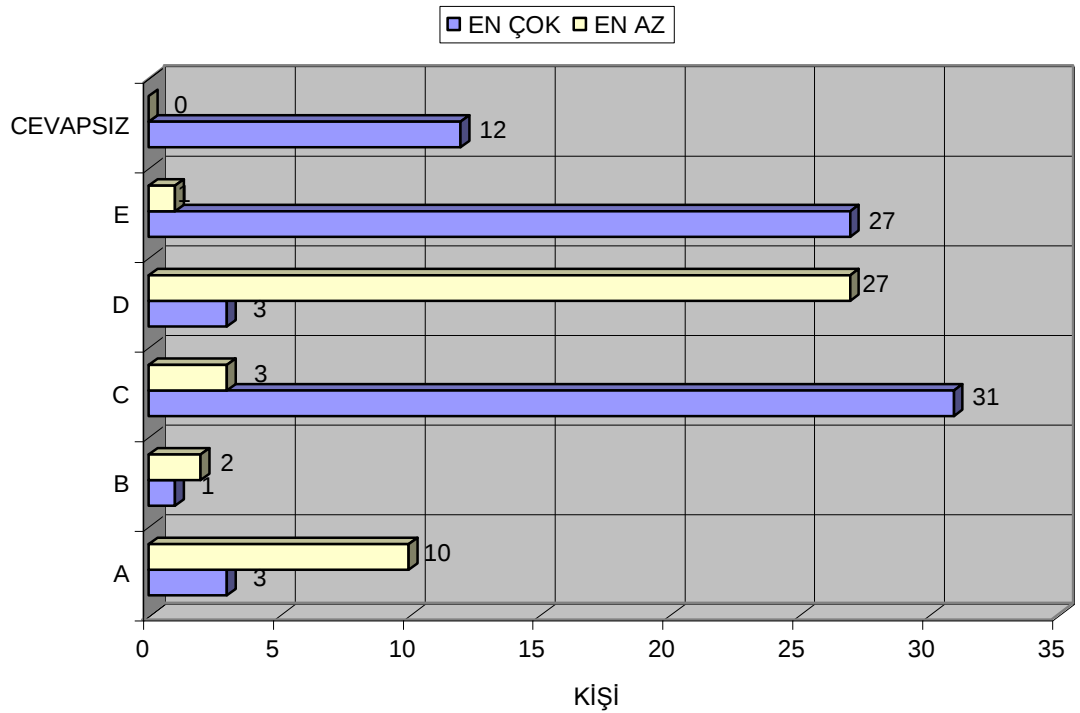
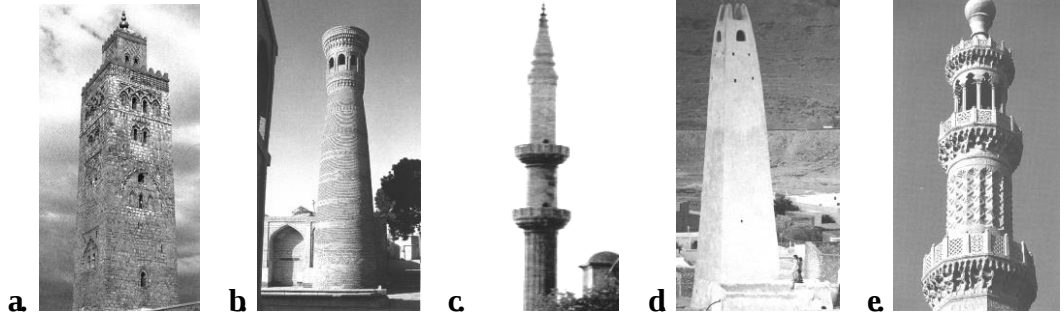

- Kullanıcıların genel olarak dini minariye bakış açılarını ölçmek için hazırlanan soruda, bir klasik Osmanlı camisi, bir köy camisi, iki modern anlayışta yapılmış cami ve iki tane minari bozulma olduğunu öngördüğümüz cami örneğinin fotoğrafları konmuştur.

- Ortaya çıkan sonuca göre klasik Osmanlı camisi, toplum tarafından benimsenmiştir ve beğenilmektedir. Modern tasarımlara ise ilgi gösterilmektedir.
- Dışındaki modern caminin, klasik Osmanlı camisinden sonra geldiğini görüyoruz. Bunda caminin kubbeli ve minareli olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Aşındaki modern caminin daha az seçilmesi ise si ngesel öğelerin bulunmamasıdır.
- Kullanıcıların kendi senlerinde yapılmış ve mimari bozulma olduğu öngörülen camileri seçmeleri, kötü örneklerin farkında olduklarını göstermektedir.

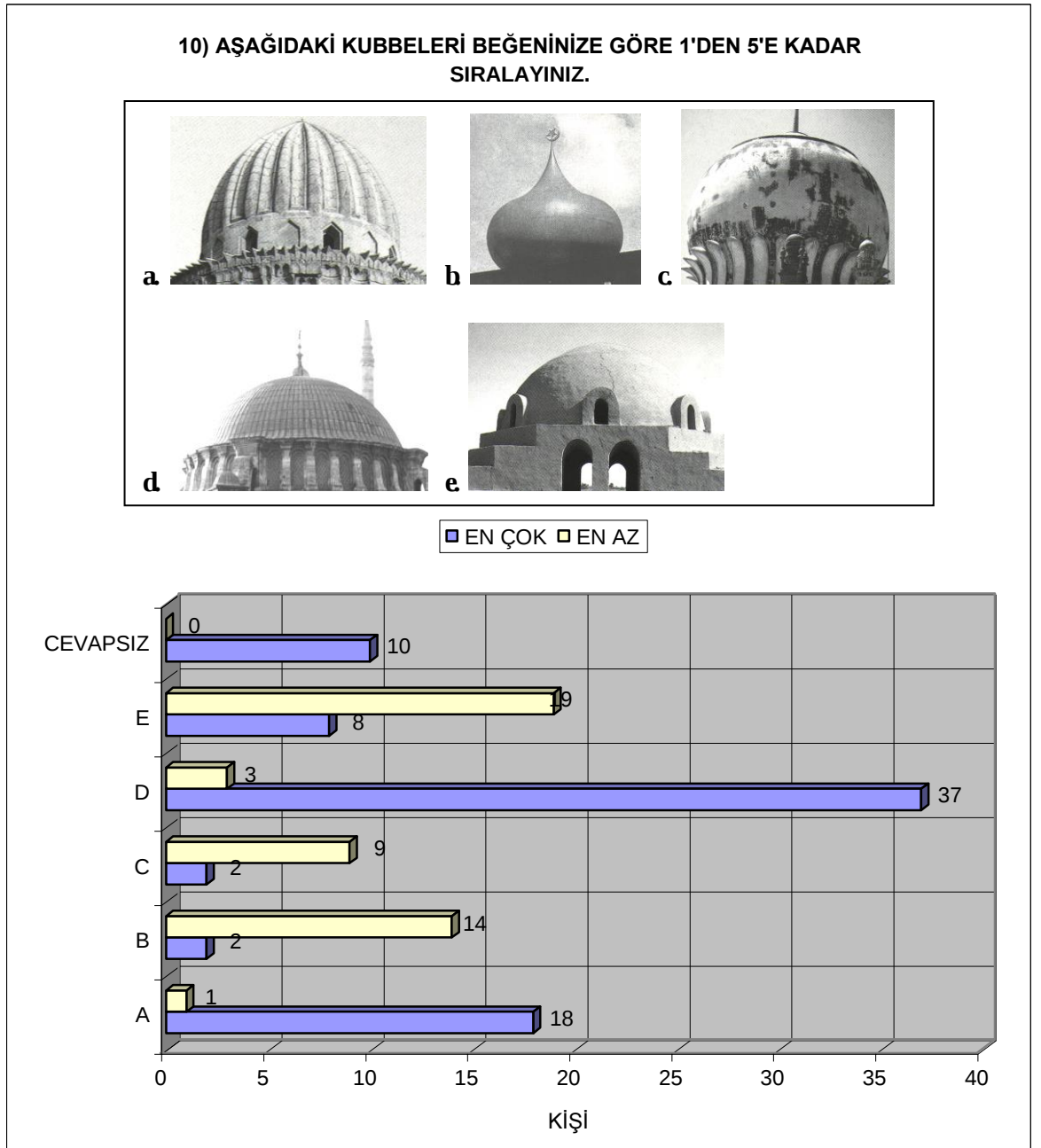
Tablo 4.9 Anket Sorusu 9

9)AŞAĞIDAKİ MİNARELERİ BEĞENİNE GÖRE 1'DEN 5'E KADAR SIRLAYINIZ

- Anketin bu kısmında elde edilerek istenen veri, klasik Osmanlı minaresinin de aralarında bulunduğu dünyanın çeşitli bölgelerindeki minarelerin kullanıcılar tarafından karşılaştırılarak beğenilerini ortaya çıkarmaktadır.
- Grafikten, kullanıcıların c şikkını yani klasik Osmanlı cami minaresini çoğunlukla seçtiklerini görüyoruz.
- Soruda, minarenin birçok alternatif tasarımı olabileceği baştan ortaya koyulmasına rağmen, kullanıcıların c şikkını seçmeleri, geleneklere bağlılık olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 4.10 Anket Sorusu 10

- Önceki soruda olduğu gibi kullanıcılar kendilerine ait olduğunu düşündükleri kubbe tipini seçmişlerdir. D şıkkının diğerlerinden arasında öne çıktığı görülmektedir.

4.2.2.2 Kullanıcıların Binaya Özel Bakışı

Bayrampaşa ilçesinde seçilen 12 caminin kullanıcıları ile yapılan anketin değerlendirilmesi, cami verilerini içeren bilgi fişleri ile beraber Ek- B de sunulmuştur.

BÖLÜM5

SONUÇ

Dini mimarinin geçirdiği aşamalar, ilk camiden günümüze kadar incelendiğinde yapımsüreçlerinin oldukça farklı geliştiğini görülmektedir. Özellikle 1950 sonrası ülkeyizde yaşanan iç ve dış göç, cami sayısının büyük bir hızla artmasının yanında, cami yapımsüreçlerinin de değişmesine yol açmıştır. Sonuçta kentlerimizde, mîmari bozulmaların olduğu birçok cami yapılmış ve yapılmaktadır.

Kentin oluşumunda ve kalitesinde diğer yapılarla birlikte rol oynayan cami yapısı, ilk dönemlerde ve daha sonra Anadolu’da, birçok formda karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet’in ilk yıllarındaki cami planlarında görülen sadelik ve mîmarideki fonksiyonelliğe rağmen, daha sonra yapılan örneklerde fonksiyonun önemi ni yitirmeye başladığı görülmektedir.

Anadolu’nun ilk camilerinde amaçlanan, büyük cemaat kitlelerinin aynı anda namaz kılması, ordugah tipi cami planlarıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde camilerde, çok sütunlu plan şeması ve düz örtü sistemi kullanılmıştır. Daha sonra camilerin üstü kubbe ve tonozlarla örtülmeyle başlanmıştır ve 14. yüzyıla geldiğinde, Bursa’da tek kubbeli cami tipinin geliştiğini, böylece Uu Cami Tipinde cemaatin bütünlüğünü bozan ayakların ortadan kalktığını görüyoruz. Namaz mekanının üstünün tek bir kubbe ile örtülmeyle çalışılması, cami plan şemasında merkezi mekan anlayışına doğru bir gelişme olduğunu göstermektedir.

Yapı üretme tekniklerinde yaşanan ilerlemeler, doğal olarak cami mimarisine de yansımış ve ulaşılmak istenen merkezi planlı anıtsal cami tiplerine, hizmet etmiştir. 16. yüzyıl Osmanlı cami tipolojisi ise bu gelişim sürecinin en üst noktasını ifade etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun gerileme ve çöküş sürecine paralel olarak dinî mimari de bozulmalar başlamıştır. Mimari de olduğu kadar her alanda Avrupa'nın etkisinin görüldüğü bu dönemde, geleneksel camii tiplerinin dışına çıkılarak, süslemeci mantığının etkili olduğunu görüyoruz. Bu sürecin etkilerini günümüzde yapılan camilerde de hissetmek mümkündür.

Günümüz camii yapım sürecini ve bozulmaları araştırırken, yaşanan kentleşme deneyimine de değinmek gerekir. Türkiye'de yaşanan hızlı ve plansız kentleşmenin en büyük nedeni, kontrolsüz ve plansız oluşmuş göçtür. 1950'lerde başlayan ve 1980'lerde hızını arttıran göç, kırsal yerleşimin kültürünü kentlere taşımıştır. Kırsal alanda kendi camii yapısını yapmakla yükümlü olan insanlar, kente geldiklerinde de aynı sistemi sürdürmüşlerdir. Camii yapımında belirli bir denetim sisteminin olması, mimsiz yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Osmanlı Döneminde devlet otoritesi tarafından halk için yapılan ve devletin gücünü siğileyen camii yapılarını yapmak, günümüzde müteahhit ve kalfaların yaptığı bir iş haline gelmiştir.

Camii yapım sürecinde ise, artan nüfusa ve plansız kentleşmeye paralel gelişen camii yaptırma ve henşeri dernekleri etkilidir. Kente yeni gelen insanların aralarında kurduğu bu yapılar sayesinde kente adapte olmaları kolaylaşmış, fakat zaman içinde bu yapılar, siyasi ve sosyal işlevler üstlenmiştir. Bu tür yerleşimlerde cami sayısının büyük bir hızla artmasının bir nedeni de, çarşı, dükkan, çayhane gibi gelir getiren fonksiyonların camii yapısıyla beraber inşa ediliyor olmasıdır.

Camii yapısının zaman içinde kazandığı siğesel anlam, kütle formuna ve cephesine yansımıştır. Klasik Osmanlı Dönemi camilerinin öğelerinin kullanıldığı günümüz camileri betonarmeden yapılmaktadır ve bu mimari elemanların hiç bir fonksiyonu yoktur. Bölgede yapılan ankette, kullanıcıların büyük bir kısmının, betonarmeyi caminin yapım sistemi için tercih etmesine rağmen başka bir soruda, minarenin ve kubbenin, camide mutlaka olması gereken eleman olarak seçmesi, siğesel anlam kanıtlamaktadır.

Osmanlı Döneminde, camilerin kent içindeki konuları kentin silüetine olumlu katkı sağlarken, günümüz camilerinde yer seçiminin önemsenmediği yapılan örneklerde görünmektedir. Sıkışık kent dokusu içinde yer bulmaya çalışan camiler, minare kubbe gibi elemanları olması gereken boyutlarının dışında kullanarak, camilerin kent

içinde görülebilirliklerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Sonuçta, ortaya mimari bozulmaların olduğu birçok cami örneği çıkmıştır.

Yaşadığımız çağın yapı üretimi teknolojisi ve tasarım anlayışı ile ortaya konmuş nadir eserler ise, toplumun çoğu tarafından benimsenmemektedir. Anket çalışmasının sonuçları, bölgedeki kullanıcıların düşüncesinin bu yönde olduğunu göstermektedir. Heykeltıraş Hakkı Atamulu tarafından modern anlayışta tasarlanan Derinkuyu Camii'nin bir dönem kullanılmaması da bunu kanıtlayan en belirgin örnektir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu plansız kentleşmenin ve içinde bulunduğumuz geçiş döneminin sonuçları arasında bulunan cami mimarisindeki bozulmaların önüne geçebilecek için;

- Diğer yapılarla beraber, cami üretim sürecine de mimarın katkısının artırılması,
- Mimarlık eğitiminde dini mimariye daha çok yer verilmesiyle, yeni mimarlara geleneksel caminin özelliklerini ve bu birikimi bir adıma öteye götürebilecek tasarımların verilmesi,
- Cami yapım sürecinde daha çok yarışma projelerine ağırlık verilmesi,
- Diyanet ile Mimarlar Odası'nın bu konuda ortak projeler yürüterek halkı bilinçlendirilmesi,

alınabilecek önlemler olarak sıralayabiliriz. Fakat, ülkemizde kolektif bir yapım sürecinden sonra kentin yapıları arasına katılan camilerin çağımızı tasarımı anlayışı içinde doğru malzeme ve teknikle üretilebilmesi, daha çok onu ortaya koyan toplumun kültürel yapısına ve devletin ekonomik durumuna bağlıdır. Günümüze kadar birçok tipolojiyi kendi içinde ortaya çıkarmış dini mimarinin geldiği nokta, nedenleri ve sonuçları açısından geleceğe de ışık tutmaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] **Erzen, J.**, 1981, Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- [2] **Nişli, M Z.**, 1988, İslam Dini Mimarisi, İstanbul
- [3] **Arpat, A.**, İ. T. Ü Mühendislik- Mimarlık Fakültesi, Bina Bilgisi Kürsüsü, İstanbul
- [4] **Söylemezoğlu, H K.**, 1954. İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri, İ. T. Ü Mimarlık Fakültesi Matbaası, İstanbul
- [5] **Frishman, M, Khan, H U.**, 1994. The Mosques History, Architectural Development & Regional Diversity, London
- [6] **Aksoy, Z V.**, 2001. Klasik Osmanlı Dönemi Sinan Camilerinin Biçim Grameri Açısından İrdelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ. T. Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- [7] **Duysak, N.**, 2000. 20. Yüzyıl Türkiye'sinde Cami Tasarım ve Geleneksel Cami, *Yüksek Lisans Tezi*, İ. T. Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- [8] **Çorbacı, M.**, 1998. Tasarım Yardımcı Araçları Işığında Günümüz Cami Yapısında Oluşan Biçimsel Dönüşüme İlişkin Bir Çalışma, *Yüksek Lisans Tezi*, İ. T. Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- [9] **Tümertekin, E.**, 1968. Türkiye'de İç Göçler, İstanbul Üniversitesi, Taş Matbaası, İstanbul
- [10] **Tümertekin, E.**, 1979. İstanbul'da Nüfus Dağılışı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul
- [11] **Narlı, N.**, 2002. İlkel Bağlar, Hemşerilik, Gettolaşma, www.bianet.org/diger/nakale8376.htm
- [12] **Cumhuriyet.**, 2002. İstanbul'a Göç Tehdiidi, www.arkitera.com/haberler/2002/03/06/goc.htm
- [13] **Güvenç, M.**, 2002. İstanbul'u Haritalamak, www.istanbulmuzesi.org/yayistder/347.asp

- [14] **Karageçi, E.**, 2000. Göç Raporu, www.hadep.org.tr/basi n/ gocrapor u /rapor_05. ht ml
- [15] **Meydan-Larousse**, 1981. 2 Cilt, 748-754, İstanbul
- [16] **Serageldin, İ., Steele, J.**, 1996. Architecture of The Contemporary Mosque, London
- [17] **Evren, E.**, 2001. 20. Asırda Mimarlık, Sınan ve Günümüzde Camiler, İstanbul
- [18] **Hasol, D.**, 1995. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul
- [19] **Şanlı, İ., Ünal, Y., Kılınçaslan, İ.**, 1976. International Migration and Metropolitan Development In Turkey, İ.T.Ü Faculty of Architecture, İstanbul
- [20] **Tuluk Ö. İ.**, 2000. Mimarlık Eğitimi nde Çağdaş Cami Tasarım Sorunu, Yapı Dergisi, **229**, 59-61, İstanbul
- [21] **Eyüpgiller, K. K.**, 2000. Türkiye’de Çağdaş Cami Mimarisi: İstanbul’dan Örnekler, Yapı Dergisi, **229**, 62-71, İstanbul
- [22] **Gökçe, G.**, 1995. Açılış Konuşması, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
- [23] **Keleş, R.**, 1995. Göçün Nedenleri ve Tarihsel Gelişimi, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 1-10
- [24] **Token, B.**, 1995. Adaletsiz Gelir Dağılımına ve Kapitalist Sömürüye Karşı Özgürleşme ve Demokratikleşme Süreci Olarak İstanbul’a Göç yada Katılımı Demokrasi Yolu nda Bir Özyönetim Modeli, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 11-33
- [25] **Bayer, M. Z.**, 1995. İstanbul’a Göçün, Doğayı Koruma Bakımından Ortaya Koyduğu Problemler, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 34-35
- [26] **Börtüçene, İ.**, 1995. Göç ve İstanbul, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 36-41
- [27] **Yavuz, N.**, 1995. Kente Göçenler, Kültürel Kimlik ve Yeni Eğilimler, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 42-47
- [28] **Yenen, Z., Dincer, İ.**, 1995. Göçün İstanbul’a Ekisinin Altyapı Faktörü Eşliğinde İncelenmesi, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 51-71
- [29] **Özkaya, N.**, 1995. Göçün Kontrolü ve Yönlendirilmesi, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 72-77

- [30] **Diğer, İ.**, 1995. Türkiye’de Üstyapı ve Altyapı Donatılarının Ortaya Çıkarıldığı Göç Olgusu ve Altyapı Politikaları ile Yönlendirilebilirliği, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 78-96
- [31] **Kortan, E.**, 1995. İstanbul, Bir Dünya Kenti, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 97-99
- [32] **Sökmen, P.**, 1995. İstanbul’un Dünya Kenti Olmasının Ön Koşulları, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 100-107
- [33] **Tezcan, S. S.**, 1995. İstanbul’un Planlı Gelişmesi İçin Yasal ve İdari Yöntemler, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 108-128
- [34] **Erkün, S.**, 1995. İstanbul’un Korunması İçin Düşünülen Yasal Önlemler Üzerine, *İstanbul ve Göç Konferans Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 129-139
- [35] <http://www.mimarlarodasi.org.tr/oda/duyuru/depremtf>
- [36] www.die.gov.tr/nufus_sayi
- [37] **Smith, T. L.**, 1948. Population Analysis, New York
- [38] **Keleş, R.**, 1997. Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- [39] **Baransu, B.**, 1978. Türkiye’de şehirselleşme Planlamasında Uygulanabilecek Bir Yöntem Araştırması, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul
- [40] **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 1985. İletişim Yayınları, Cilt 5, 1223-1238
- [41] **Devlet İstatistik Enstitüsü**, 1997. Dai İkametgaha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara
- [42] **Devlet İstatistik Enstitüsü**, 2000. Genel Nüfus Sayımı, Ankara
- [43] **Devlet İstatistik Enstitüsü**, 2001. Bina Sayımı, Ankara
- [44] **Meydan-Larousse**, 1981. 9 Cilt, 666, 674, İstanbul
- [45] **Sözen, M.**, 1984. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- [46] **Alsaç, Ü.**, 1973 ., Mimarlık Düşüncesi’nin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, Mimarlık Dergisi, **11, 12**, 12-25
- [47] www.diyaret.gov.tr
- [48] **Ataç, Y.**, 2002. Hürriyet Gazetesi, **29**, 20
- [49] **Gönençen, K.**, 1999. Cami Mimarisinde Çağdaşlık, Yapı Dergisi, **214**, 84-90, İstanbul

- [50] **Baydar, L.**, 1986. Batı Tesirine Kadar Osmanlı Mimarisinde Estetik Kriterler, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- [51] **Lynch, K.**, 1960. The Image of the City, The M.I.T. Press, London
- [52] **Cezar, M.**, 1983. Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- [53] İstanbul Büyükşehir Belediyesi APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü, 2000. Sayılarla İstanbul, İstanbul
- [54] **Çölşan, E.**, 2002. Hürriyet Gazetesi, **10/10**, 5
- [55] **Işık, O.**, 1999. 1980'lerden 2000'lere Türkiye'deki Kentsel Gelişme: Yeni Dengeler – Yeni Sorunlar, *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, İstanbul
- [56] **Erder, S.**, 1999. Kentsel Gelişme ve Kentsel Hareketler: Gecekondu Hareketi, *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, İstanbul, s. 292-311
- [57] **İçduygu, A., Sırkeci, İ.**, 1999. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 249-268
- [58] **İçduygu, A., Sırkeci, İ.**, 1999. Bir Üke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 269-276
- [59] **Özbay, F.**, 1999. İstanbul'da Göç ve İl İçi Nüfus Hareketleri (1985-1990), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 277-294
- [60] **Turgut, H.**, 2003. Kentlileşme Süreci İçinde Sosyo-Kültürel ve Mekansal Değişimler: Gecekondu-Konut Örneği, *Mimarist Dergisi*, **7**, 57-64, İstanbul
- [61] **Sencer, Y.**, 1979. Türkiye'de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- [62] **Peker, M.**, 1999. Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 295-304

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI – MİMARİ TASARIM PROGRAMI

Danışman: Doç. Dr. Şenar M. Şener

ANKET FORMU

SEMT	:
CAMİ ADI	:
ÖLÇÜ YETİ	:
YAŞ	:

1. Kaç yıldır burada oturuyorsunuz ?

1 yıl dan az ☐	1 – 5 yıl ☐	5 – 10 yıl ☐	10 yıl dan fazla ☐
---------------------------------------	------------------------------------	-------------------------------------	---

2. Camiye ne sıklıkta geliyorsunuz ?

Günde 5 kere ☐	Günde birkaç kere ☐	Haftada birkaç kere ☐
Haftada bir kere Cuma günü ☐	Daha az ☐	

3. Caminin betonarme ya da yağma dması sizin için ne derece önemli ?

Yağma önemli ☐	Önemsemiyorum ☐	Betonarme önemli ☐
---------------------------------------	--	---

4. Bir camide mutlaka dması gereken mimari öğelerden 5 tanesini seçiniz ?

Avlu ☐	Revak ☐	Kubbe ☐	Şadırvan ☐	Mihrap ☐
Mınber ☐	Şerhfe ☐	Minare ☐	Ke mer ☐	Be zeme ☐

5. Cami binası ile beraber bulunmasının yanı sıra dı abileceği işlemler hangileridir ?

Dükkan ☐	Kahvehane ☐	Çarşı ☐	Der nek ☐	Or ta Okul- Lise ☐
Ha ma m ☐	Der sane ☐	Ber ber ☐	Mar ket ☐	D in Kursu ☐
Lq man ☐	D spanser ☐	Park ☐	Fakül te ☐	Çayhane ☐

6. Sizde camilerin çevredeki binalar ilişkisi nasıl dmalı ?

Uzak dmalı ☐	Önemsemiyorum ☐	Yakın dmalı ☐
-------------------------------------	--	--------------------------------------

7. Daha önce aşağıdaki camilerden birinde ibadet ettiniz mi ?

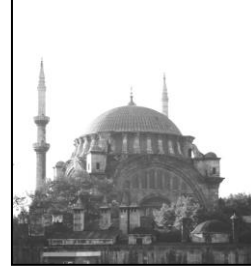
Sultanahmet ☐	Süleymaniye ☐	Yeni Cami ☐	Nuruosmaniye ☐
--------------------------------------	--------------------------------------	------------------------------------	---------------------------------------

8. Aşağıdaki camileri beğeniriye göre 1' den 6' ya kadar sıralayınız ?

☐

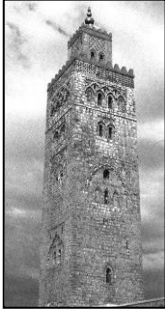
☐

☐

☐

☐

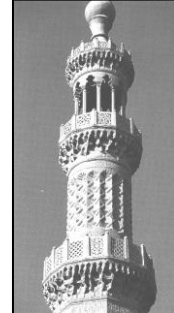
☐

9. Aşağıdaki minaraları beğeniriye göre 1' den 5' e kadar sıralayınız ?

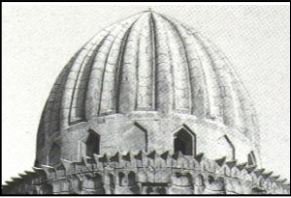

☐

☐

☐

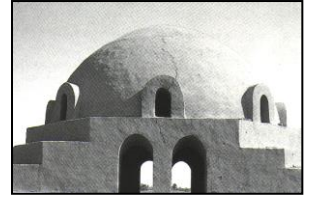
☐

☐

10. Aşağıdaki kubbeleri beğeniriye göre 1' den 5' e kadar sıralayınız ?

☐

☐

☐

☐

☐

11. Şu anda yanınızda bulunduğumuz caminin görünümünden hoşlanıyor musunuz ?

Evet

☐

Emniyetli mi

☐

Hayır

☐

12. Görünüşünde ne gibi yanlışlıklar olduğunu düşünüyorsunuz ?

Minaresi çok yüksek,

☐

da çok

☐

Kubbesi çok büyük,

☐

küçük

☐

Pencere sayısı çok,

☐

az

☐

Şerh sayısı çok,

☐

az

☐

Minare sayısı çok,

☐

az

☐

Cephesi çok düz,

☐

çok karışık

☐

Minare şekli kötü

☐

Pencere şekli kötü

☐

Kubbe şekli kötü

☐

Cephe kaplaması ya da renk kötü

☐

Işık kötü

☐

13. Camide eksik olduğunu düşündüğünüz taraflar nelerdir ?

Avlusu küçük ya da yok ☐

Bahçesi küçük ya da yok ☐

Kapasitesi az ☐

Isınma, havalandırma, ısıtım problemi var ☐

Ses sisteminin kötü ☐

Minare, kubbe gibi eksikleri var ☐

Çevredeki binalara çok yakın ☐

14. Cami 5 vakit namazda oldu mu ?

Evet ☐

Bilmiyorum ☐

Hayır ☐

15. Camide toplumun sorunlarını çözmek için hangi çalışmalar yapılıyor ?

Aşevi ☐

Burs ☐

Konferanslar ☐

Tıbbi bakım ☐

Meslek
edindirme
kursları
(bıçkı-nakış) ☐

Psikolojik destek ☐

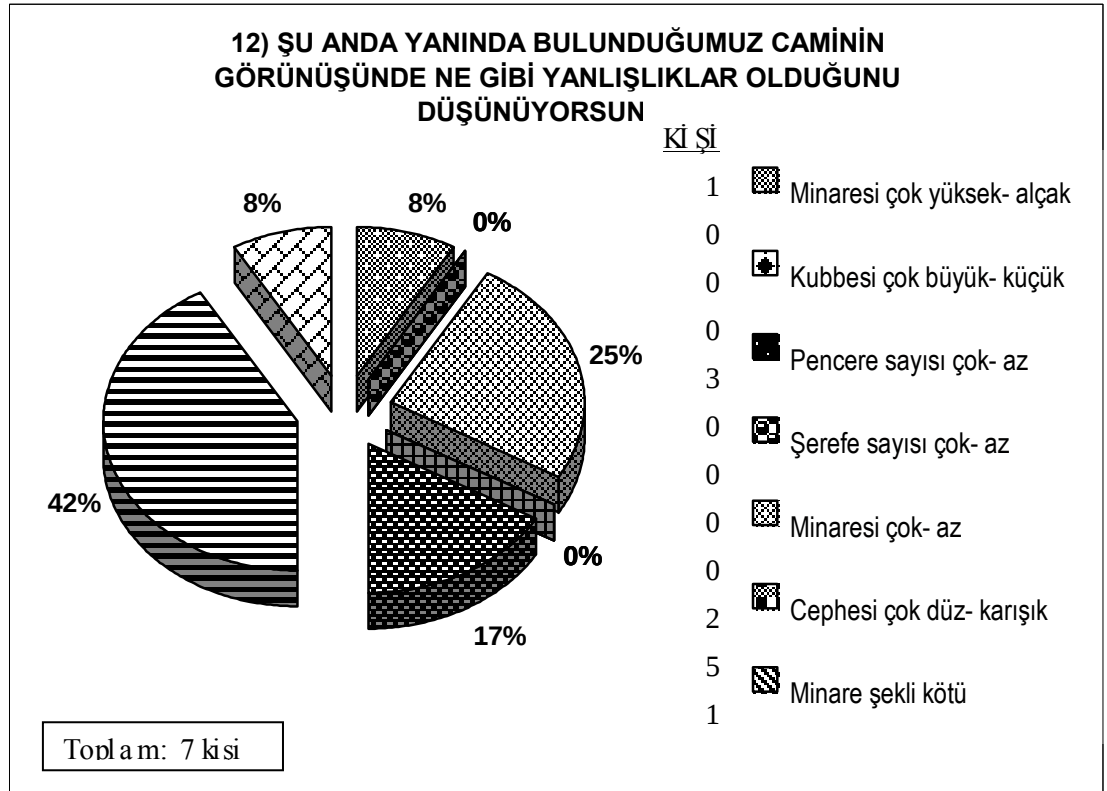
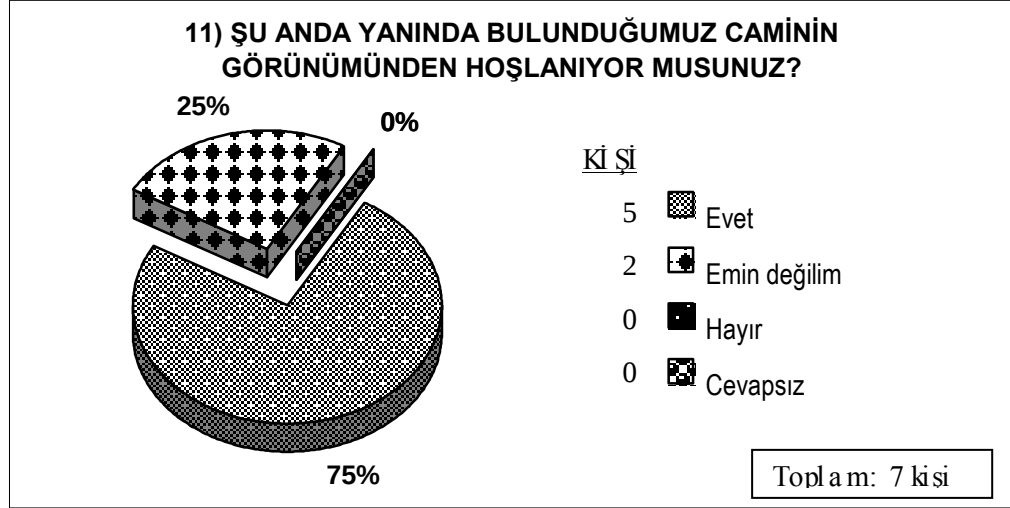
Maddi yardım ☐

İmini Kurs ☐

- ANKETE KATILDIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ -
Mimar Eriş TÜFEKÇİ OĞLU

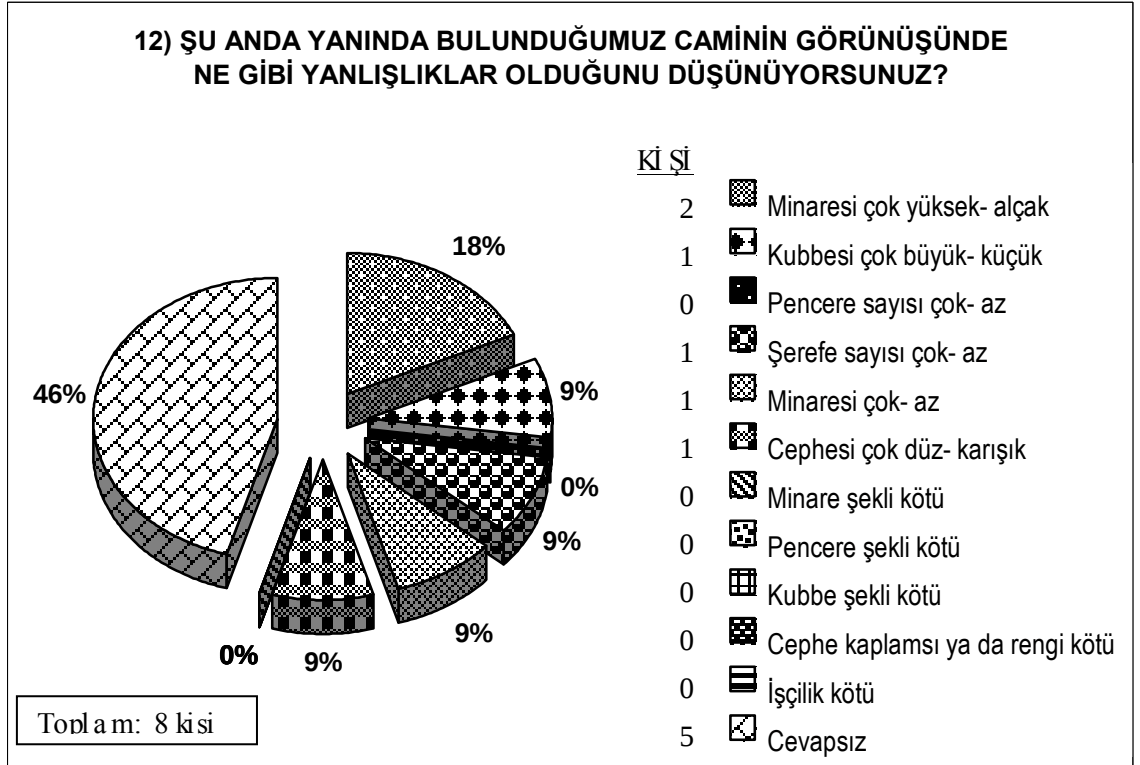
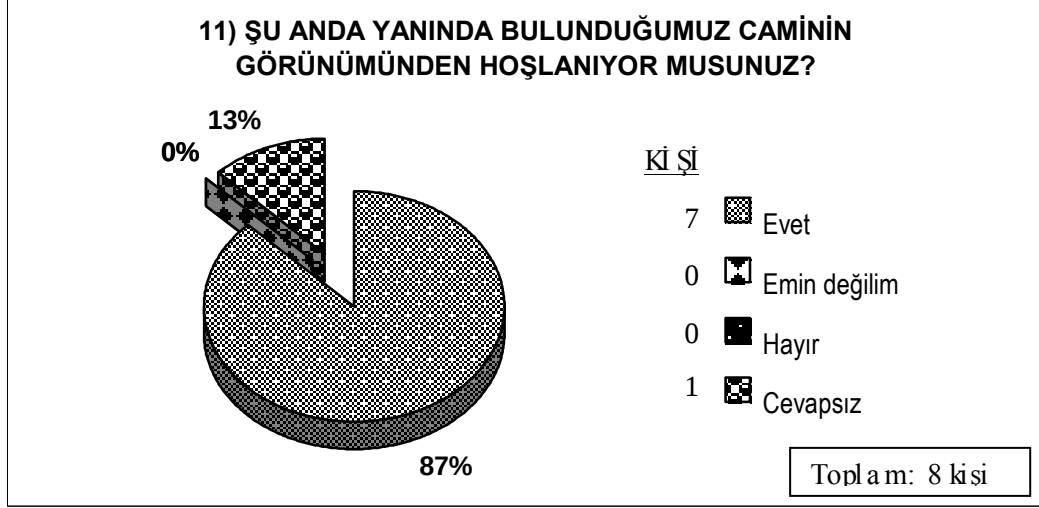
EK B 1.2

KOCA TEPE CAMİİ ANKET SONUCU

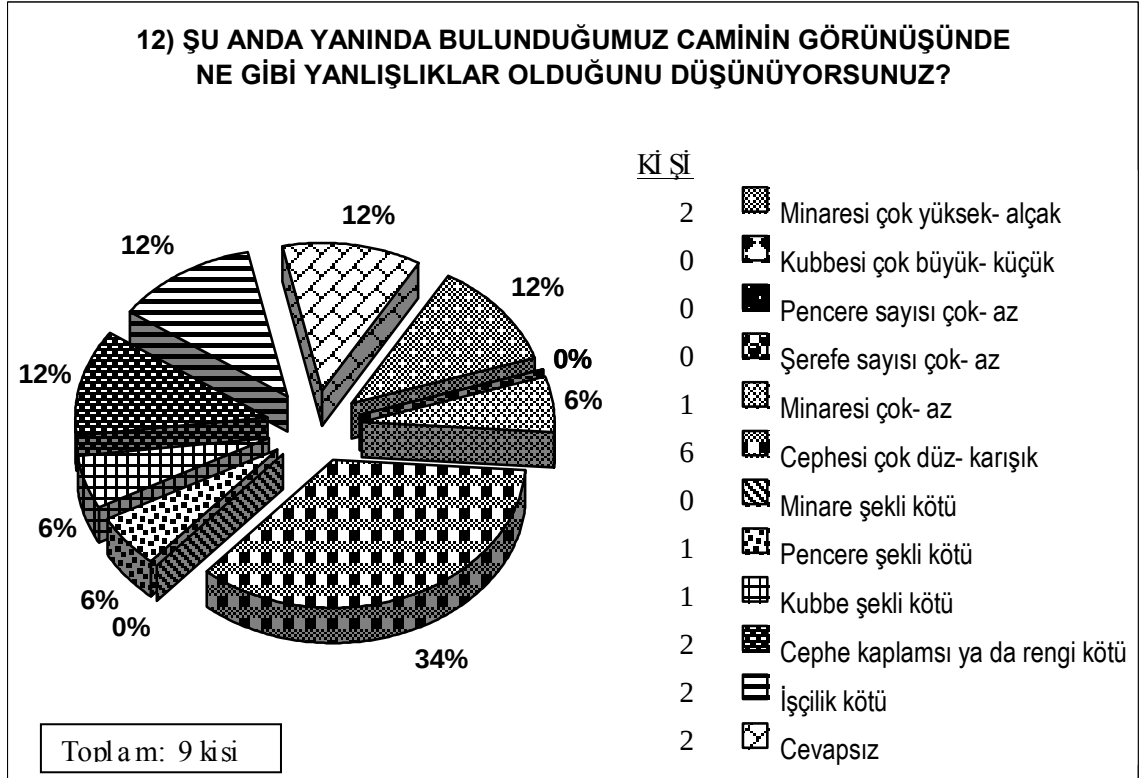
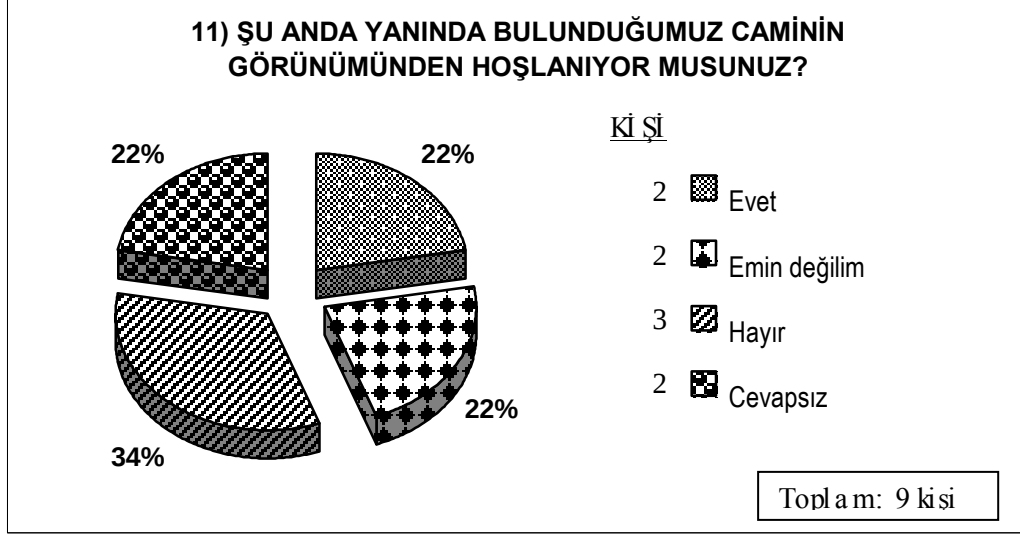
EK B 2 2

KOCA TEPE ULU CAMİİ ANKET SONUCU

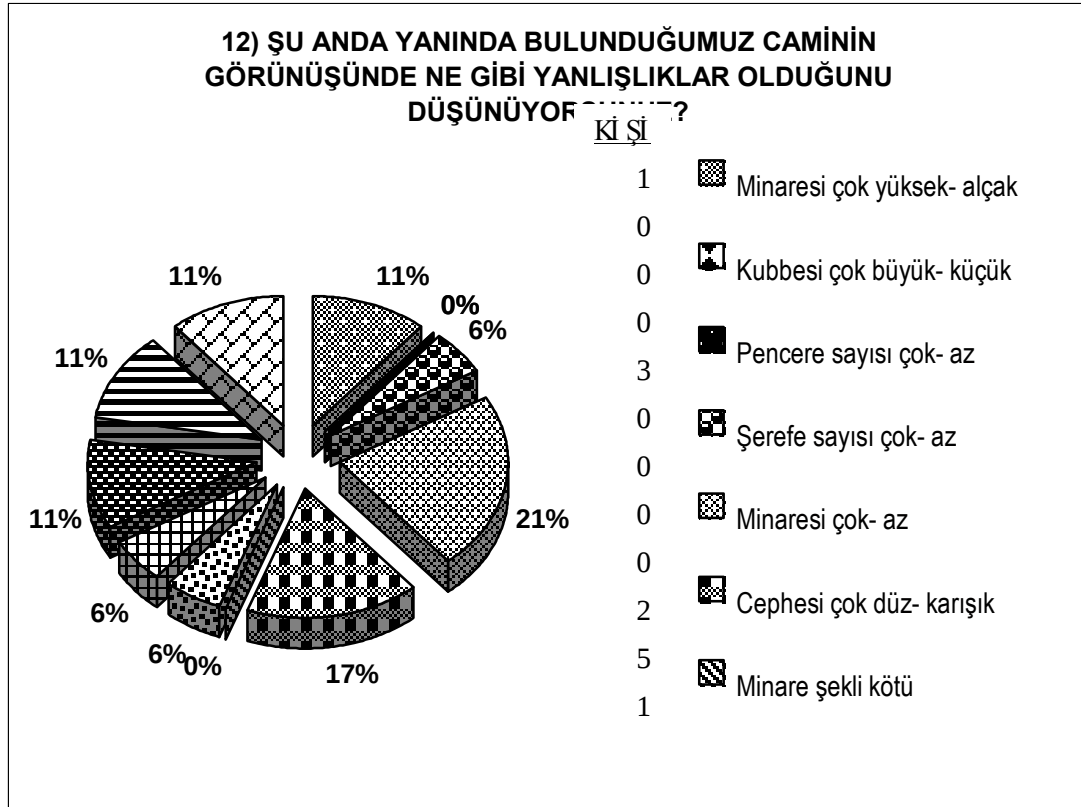
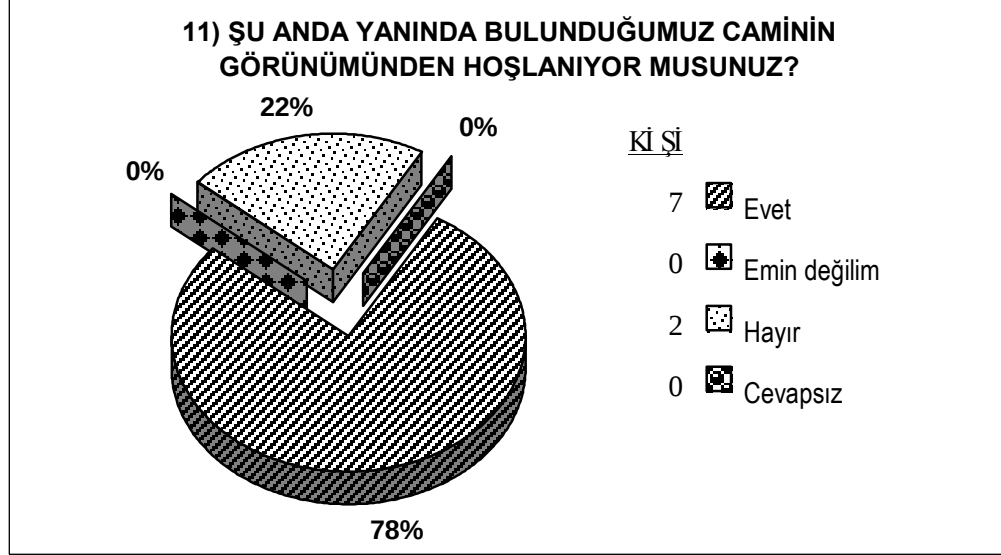
EK B 3.2

BEKİR AŞICI CAMİ ANKET SONUCU

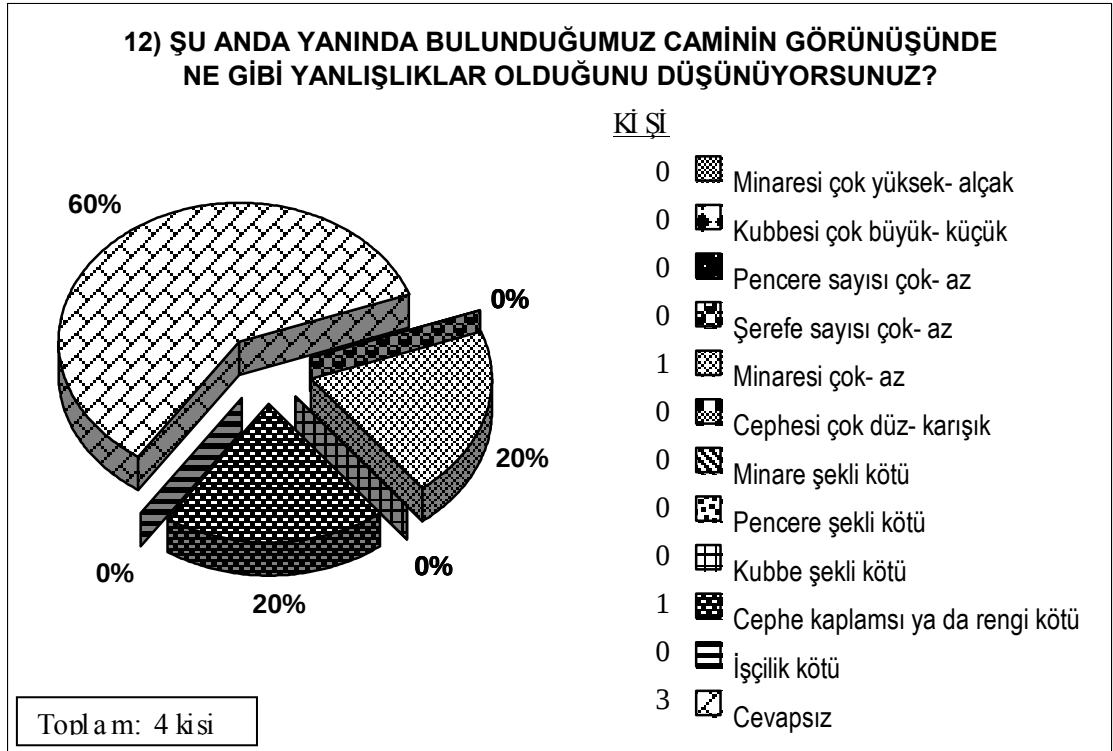
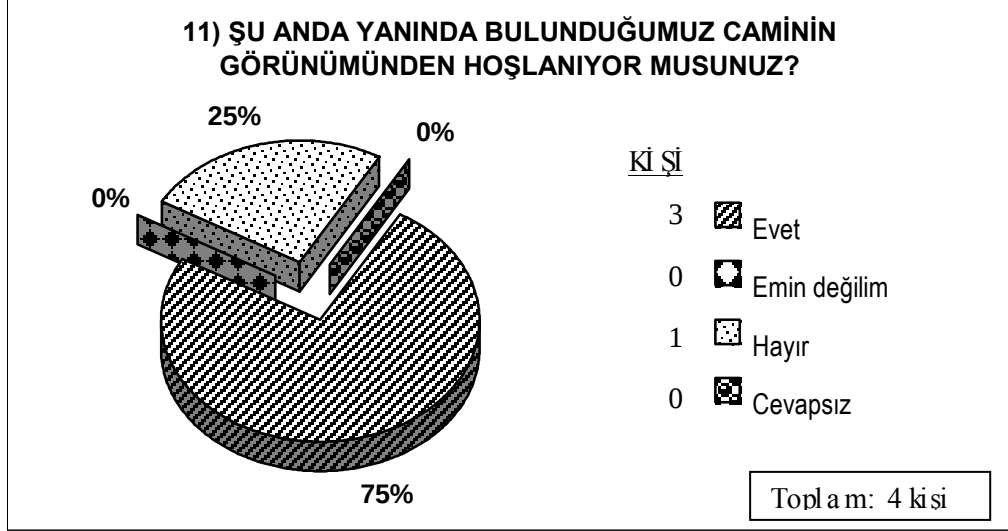
EK B 4 2

YENİ CAMİ ANKET SONUCU

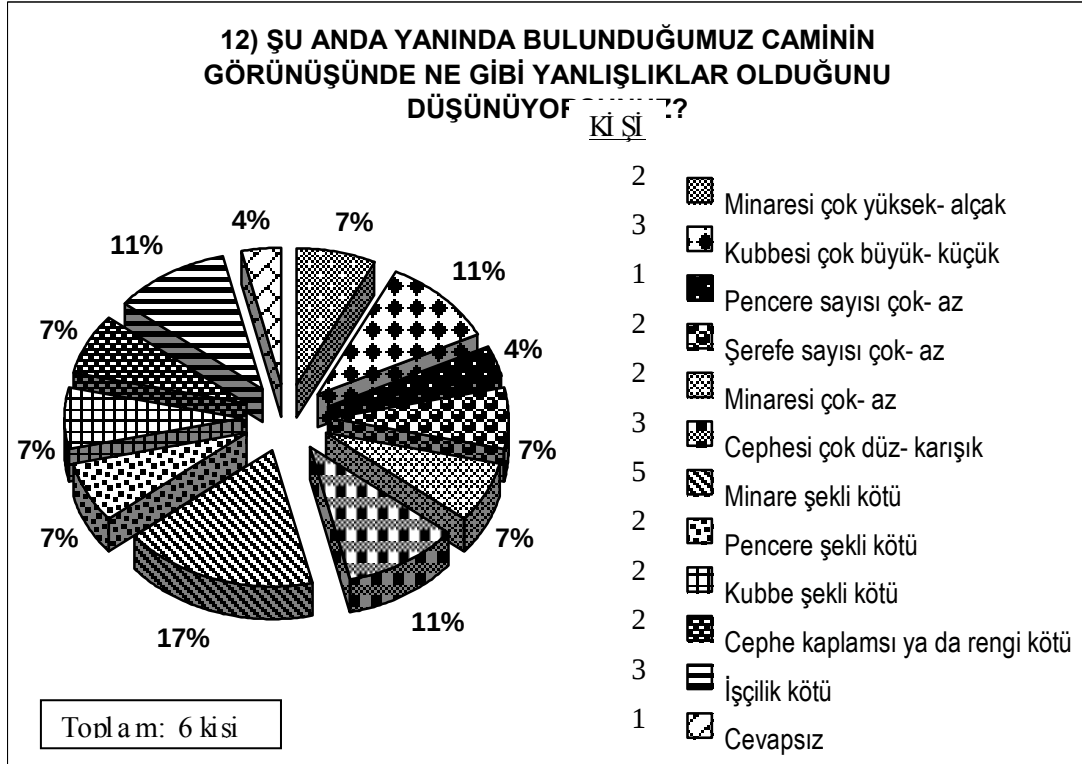
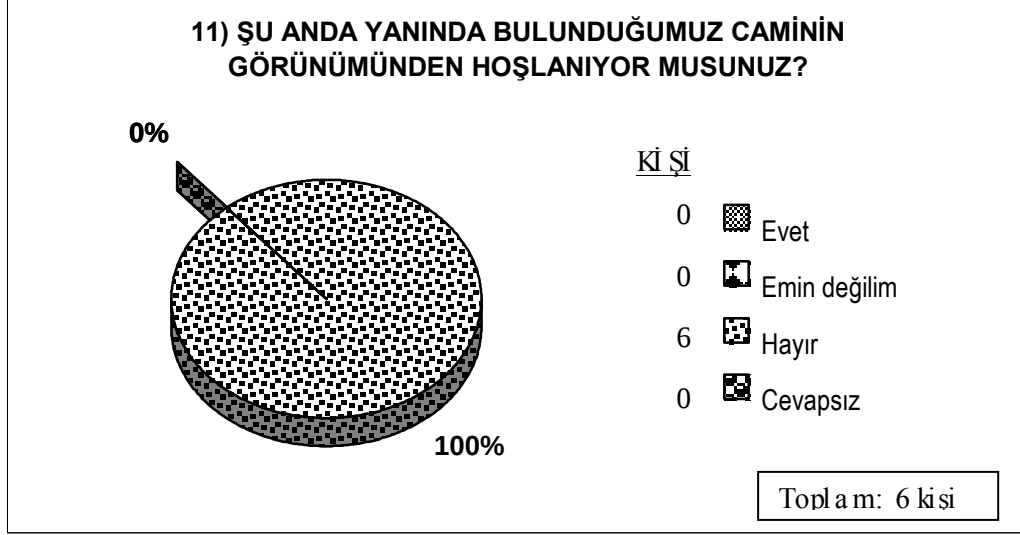
EK B.5.2

BARBAROS HAYRETTİN PAŞA CAMİ ANKET SONUCU

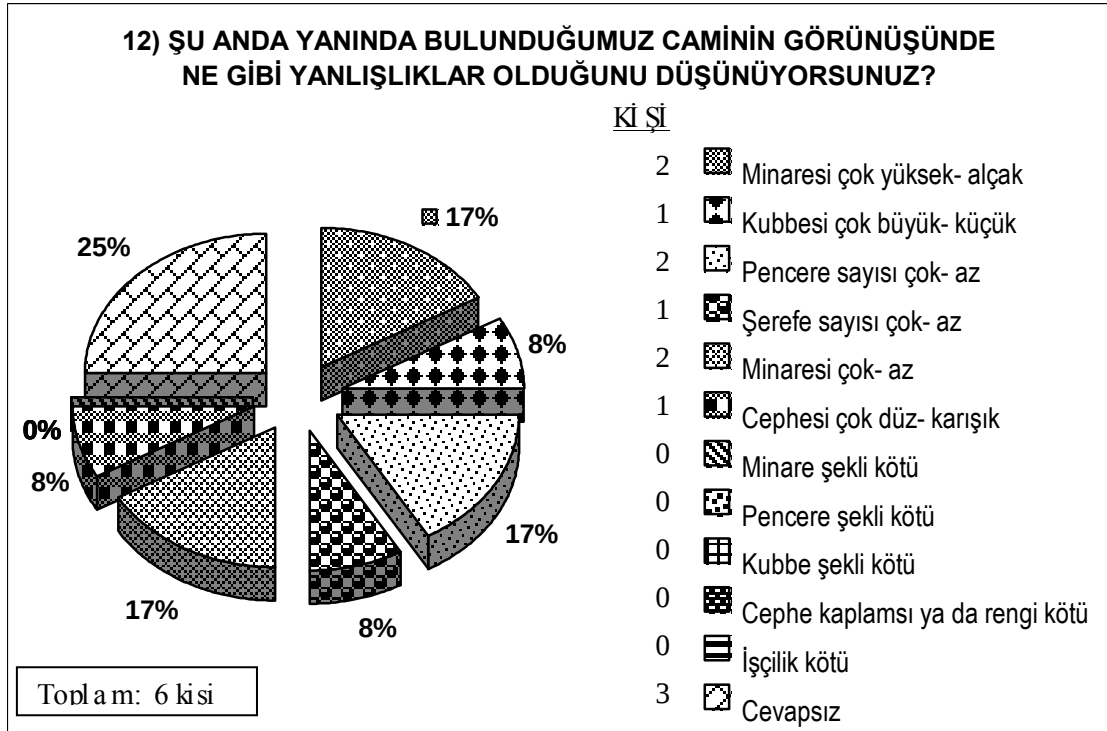
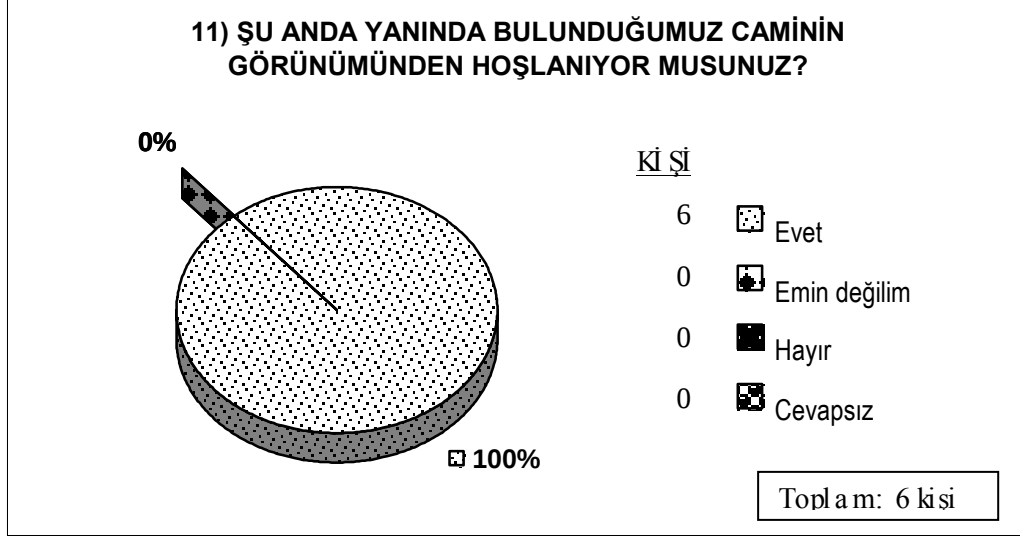
EK B.6.2

CEMSULTAN CAMİİ ANKET SONUCU

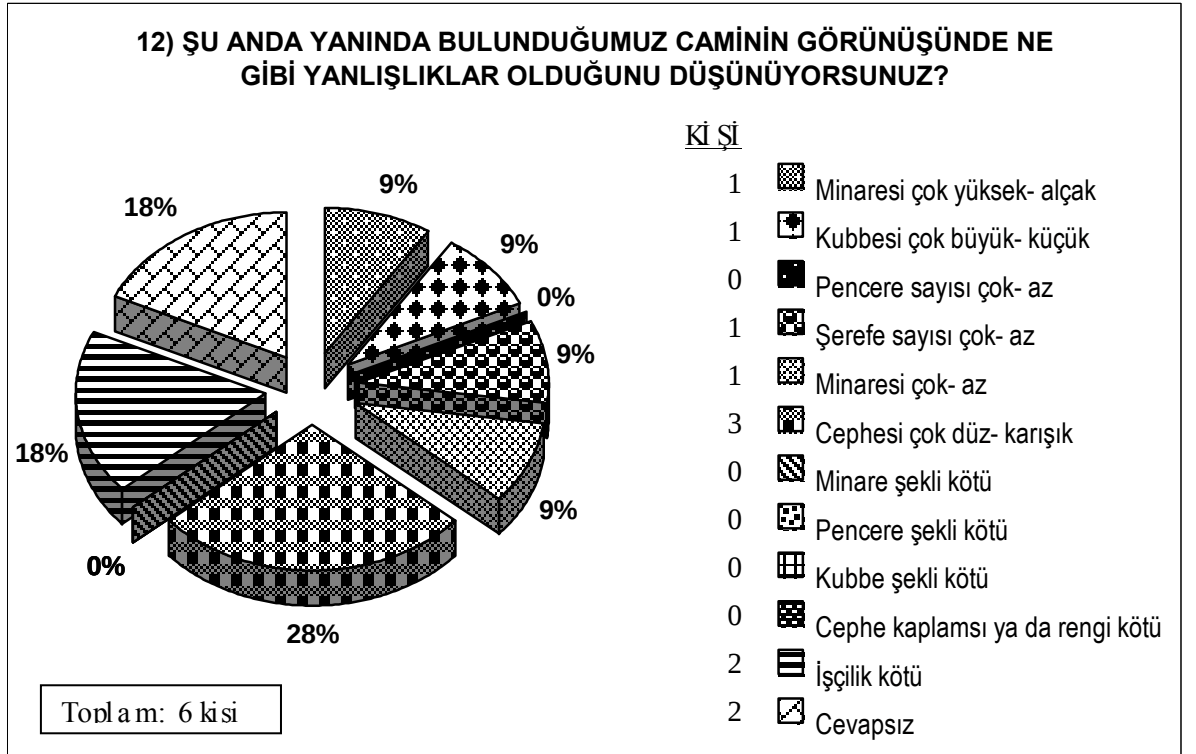
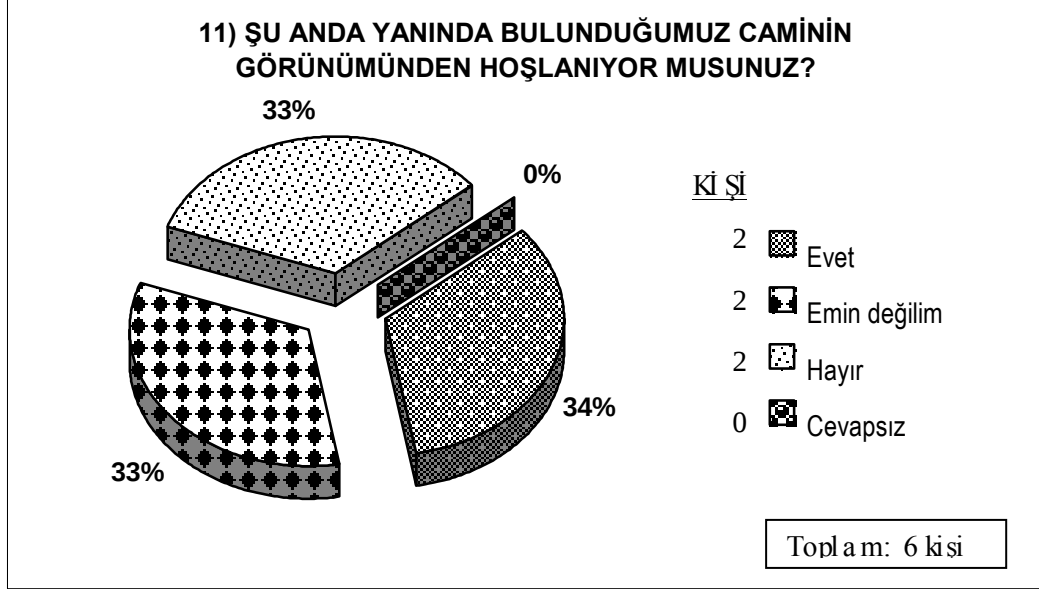
EK B 7.2

BİLAL-İ HABEŞİ CAMİİ ANKET SONUCU

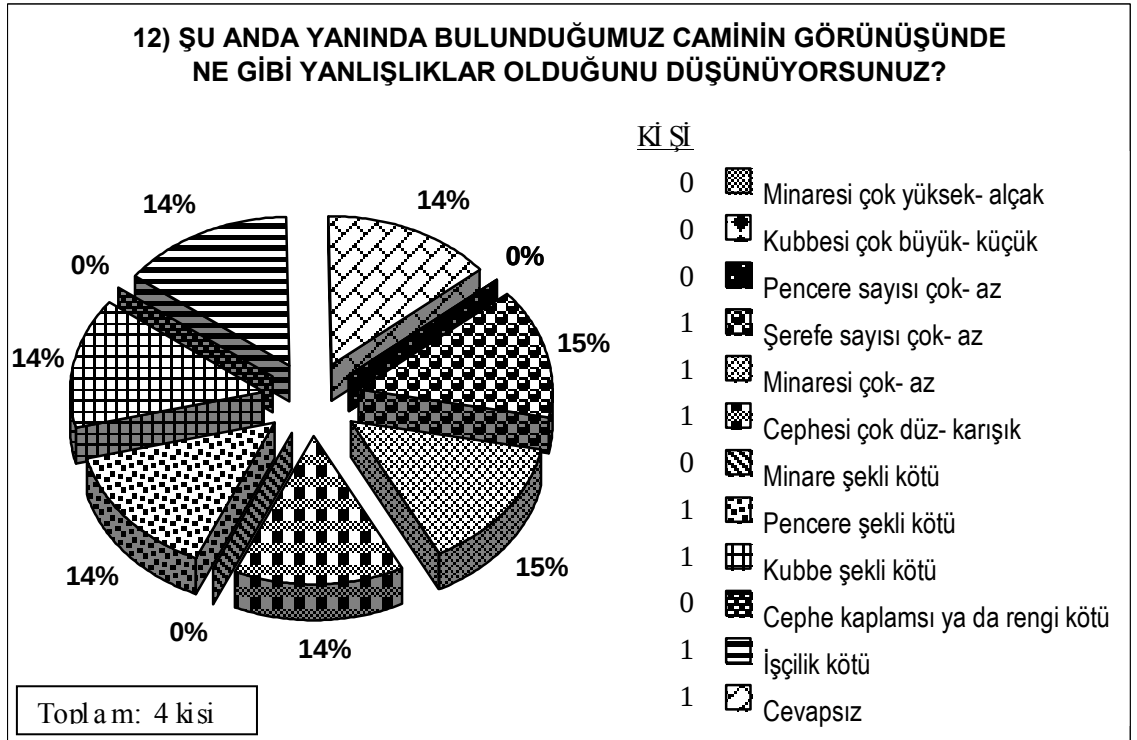
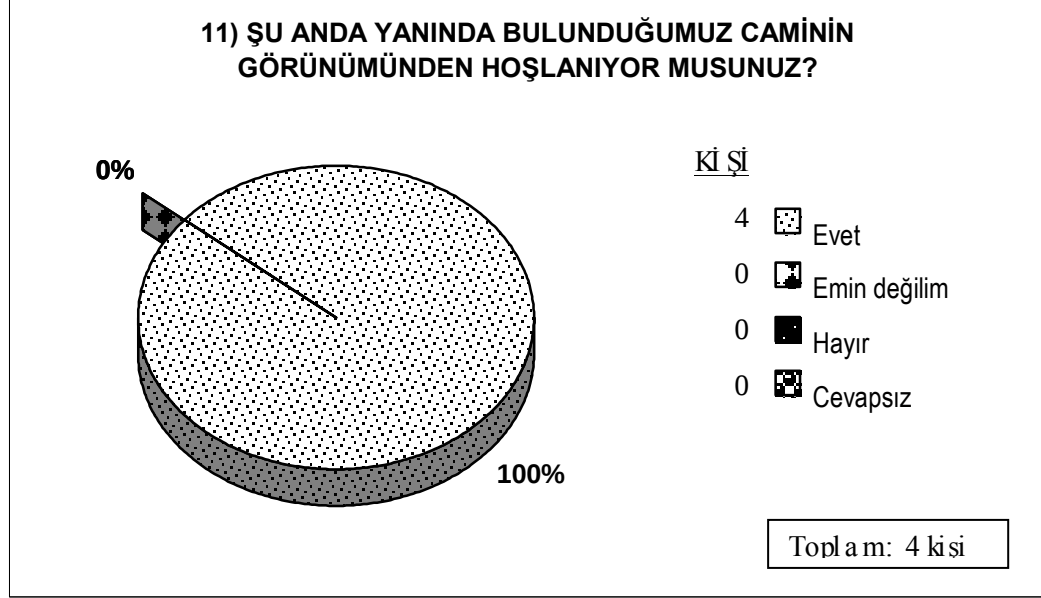
EK B 8.2

ÇARŞILI TUNA CAMİİ ANKET SONUCU

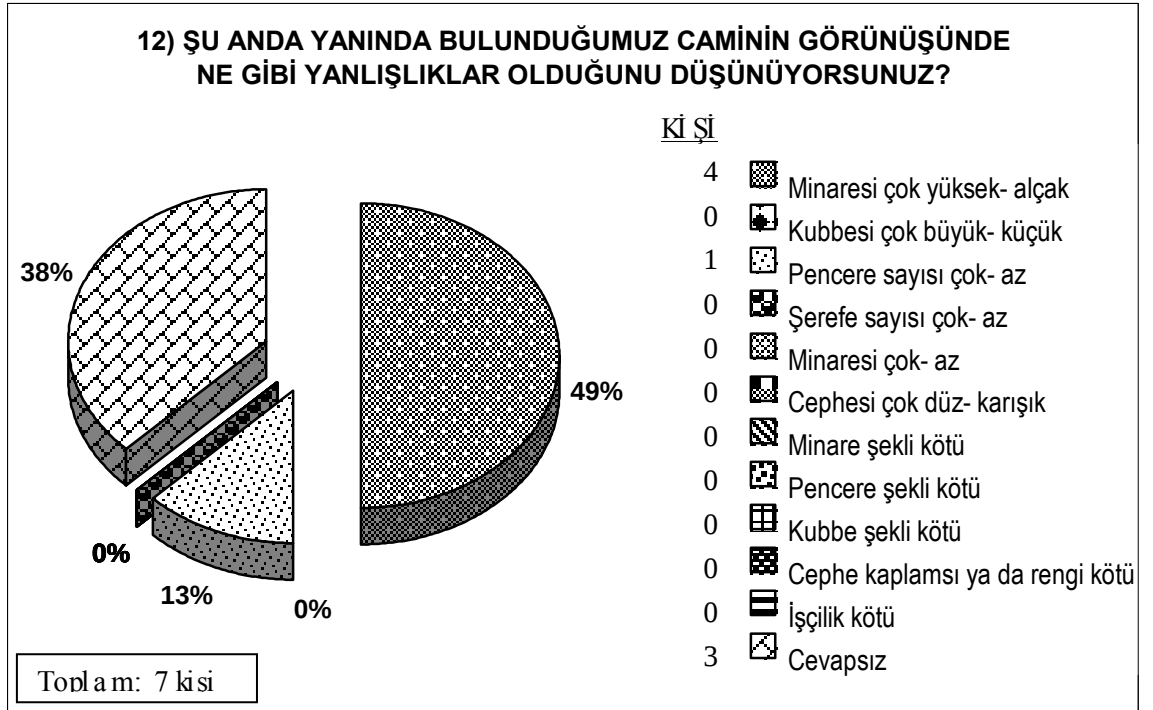
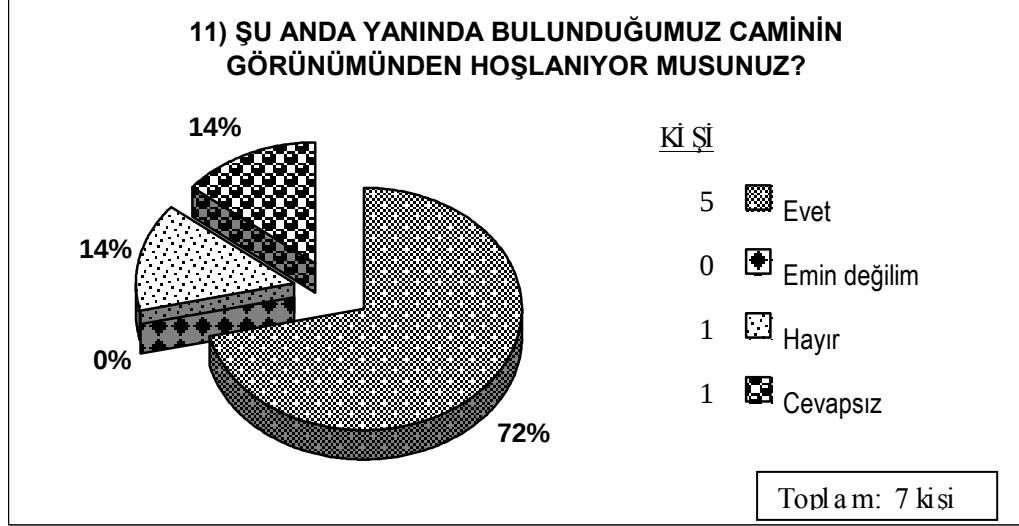
EK B.9.2

YEŞİL CAMİ ANKET SONUCU

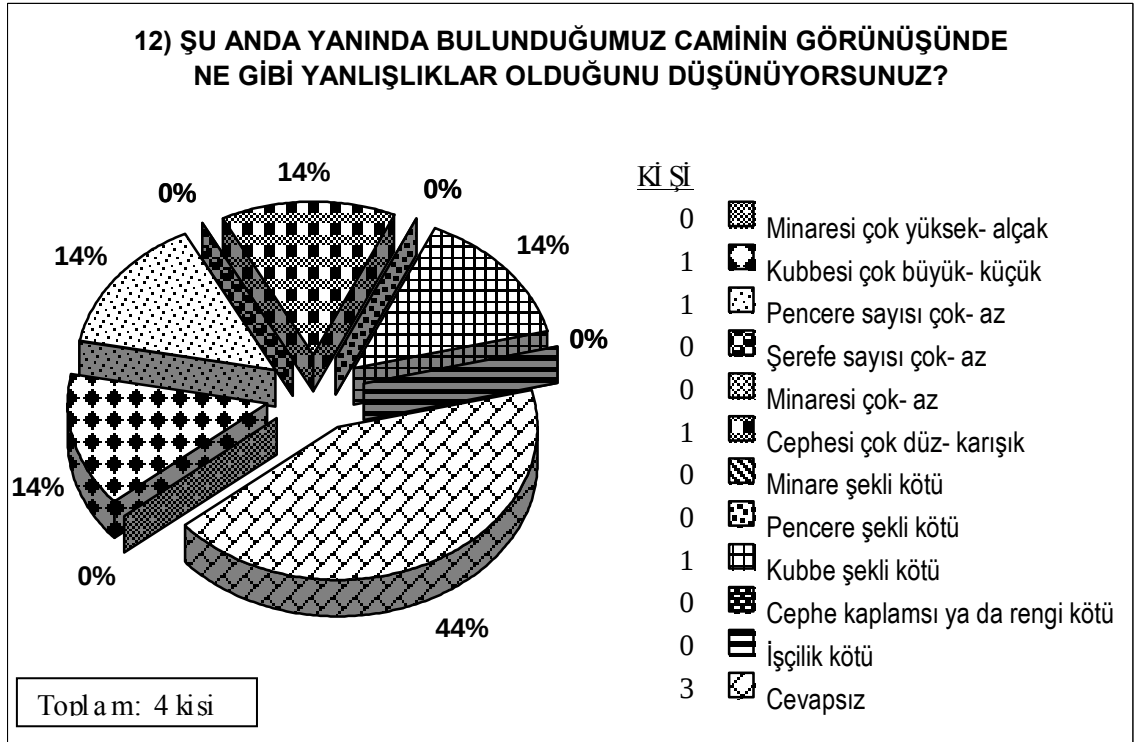
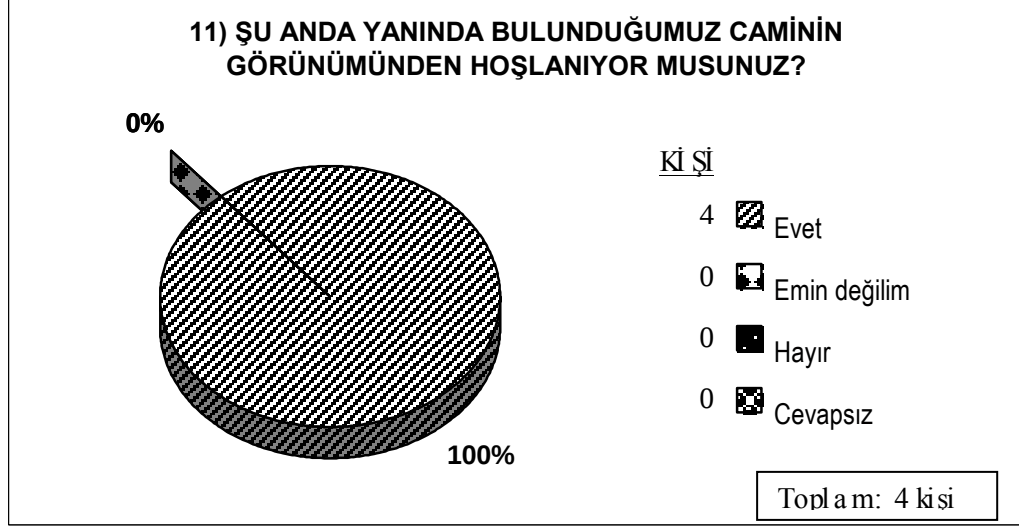
EK B 10.2

MURADIYE CAMİİ ANKET SONUCU

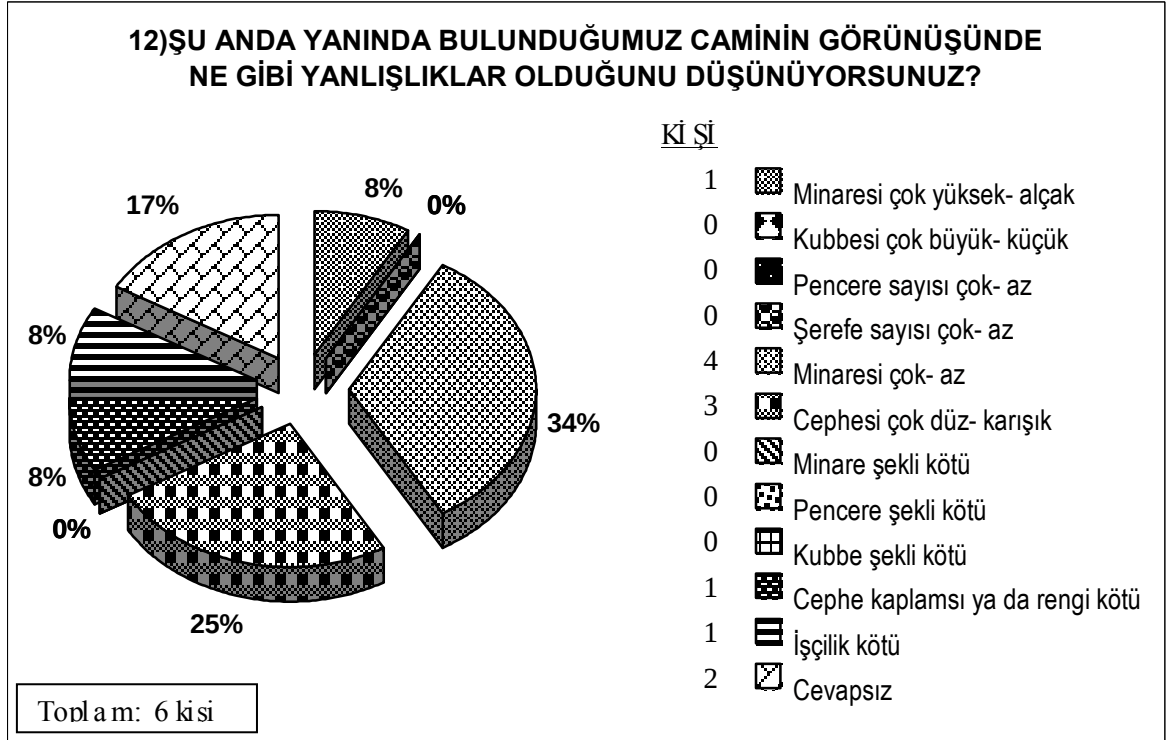
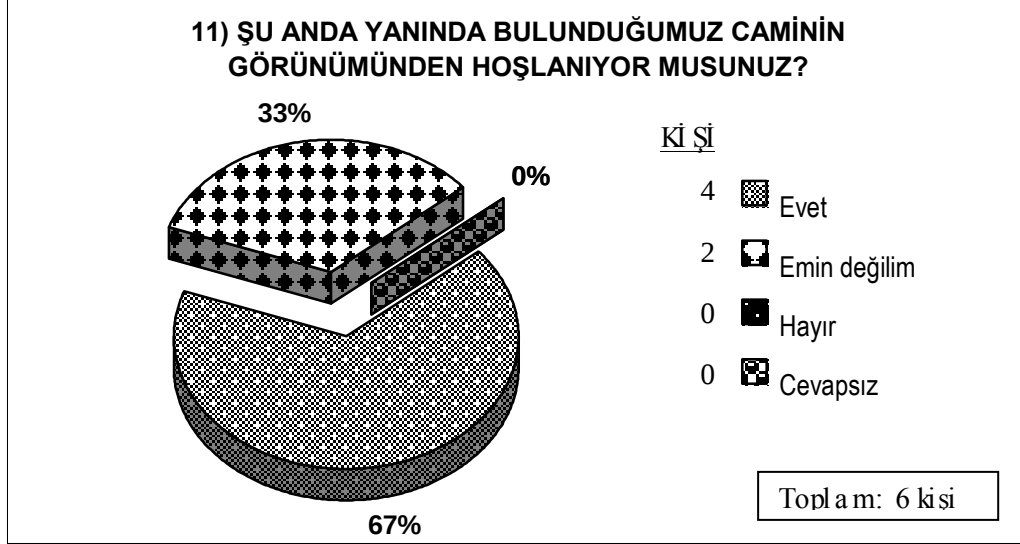
EK B-11.2

ORTA CAMİİ ANKET SONUCU

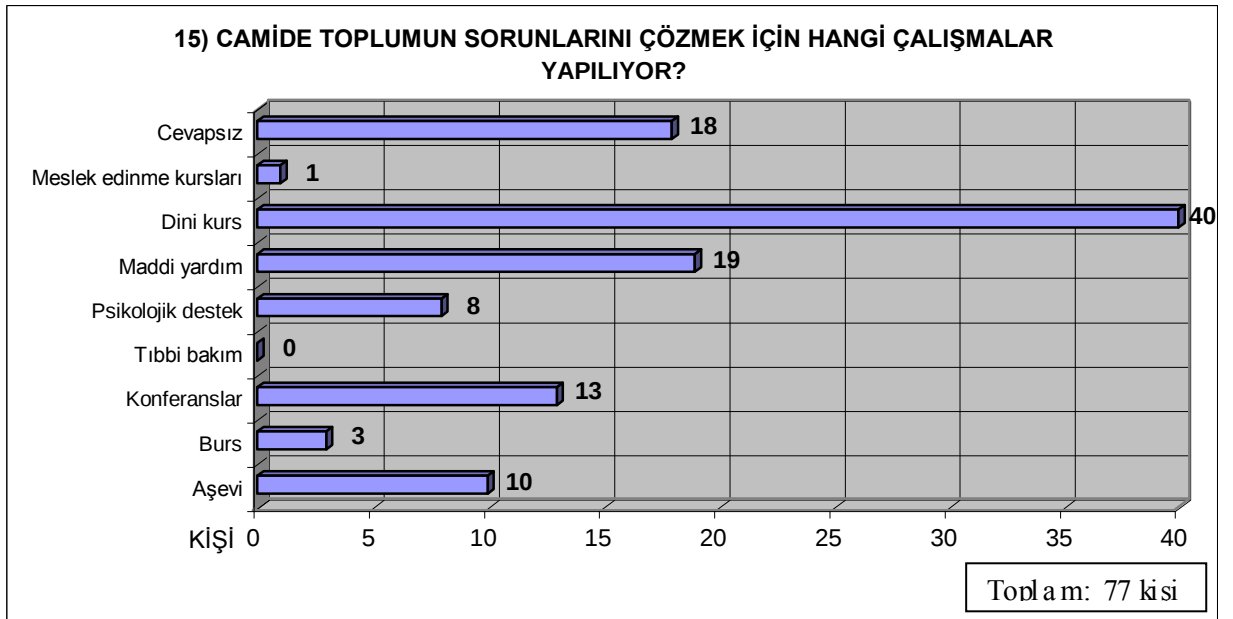
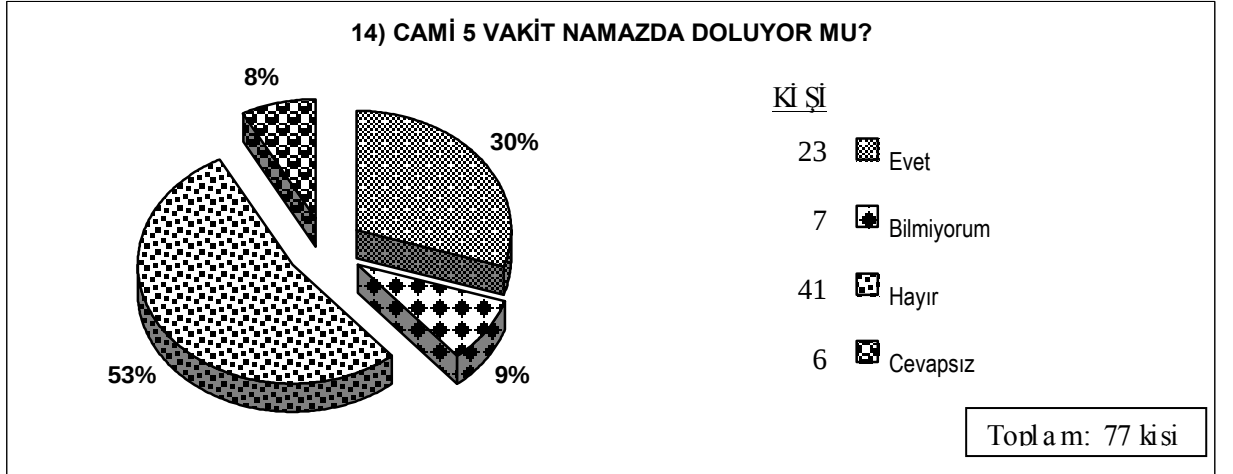
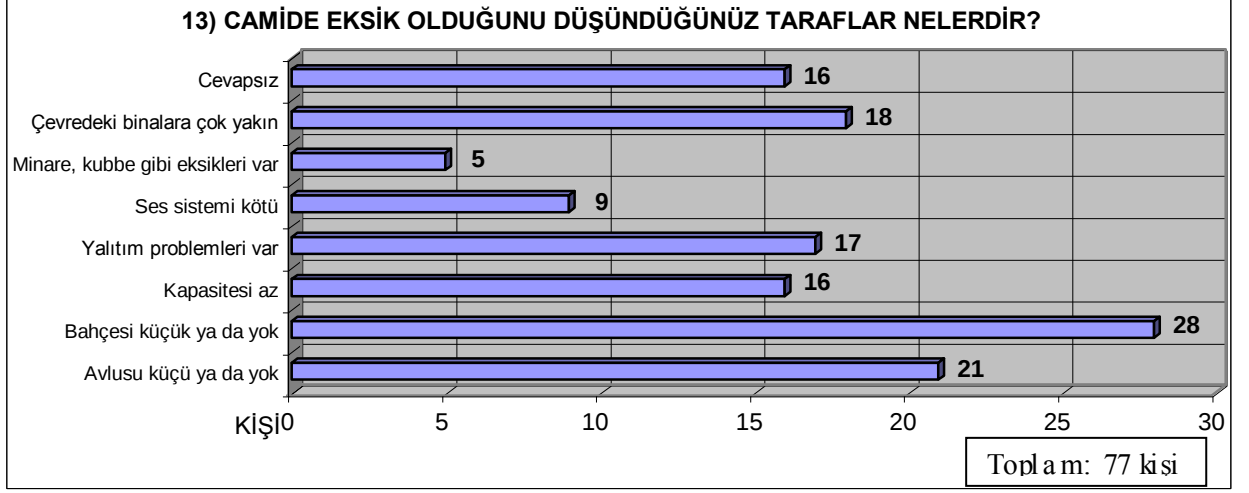
EK B-12.2

YEŞİL ÇİMEN CAMİİ ANKET SONUCU

EK C

ANKET SONUCU

EK D

BAYRAMPAŞA HARİTASI

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Erzurum'da doğmuştur. Orta öğrenimini 1995 yılında Semiha Şakir Lisesi'nde tamamlamıştır. 1999 yılında, YTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde lisans eğitimi ni tamamlamıştır. Aynı yıl İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Mimarî Tasarım Programında yüksek lisans öğrenimine başlamıştır.